

Επιστημονική Εργασία υπό Εξέλιξη (Working Paper) No. 717

Μια εισαγωγή στην εναλλακτική ιστορία του χρήματος

Του

L. Randall Wray*

Levy Economics Institute of Bard College

Μάιος 2012

- Το κείμενο αυτό επικαιροποιεί, διορθώνει, και επεκτείνει ένα παλαιότερο κείμενο μου για το Ινστιτούτο Οικονομικών Levy, Working Paper No. 86, του 1993. Μια διαφορετική εκδοχή του κειμένου θα δημοσιευθεί ως Εισαγωγή στο δίτομο βιβλίο *Theories of Money and Banking*, επιμέλεια L. Randall Wray, που θα κυκλοφορήσει σύντομα από τον εκδοτικό οίκο Edward Elgar.

The Levy Economics Institute Working Paper Collection presents research in progress by Levy Institute scholars and conference participants. The purpose of the series is to disseminate ideas to and elicit comments from academics and professionals.

Levy Economics Institute of Bard College, founded in 1986, is a nonprofit, nonpartisan, independently funded research organization devoted to public service. Through scholarship and economic research it generates viable, effective public policy responses to important economic problems that profoundly affect the quality of life in the United States and abroad.

Levy Economics Institute
P.O. Box 5000
Annandale-on-Hudson, NY 12504-5000
<http://www.levyinstitute.org>

Copyright © Levy Economics Institute 2012 All rights reserved.

Περίληψη

Η εργασία αυτή ενσωματώνει τις διάφορες συνιστώσες μιας εναλλακτικής, ετερόδοξης άποψης αναφορικά με την προέλευση του χρήματος και την ανάπτυξη του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος με τρόπο που να συνάδει με τα ευρήματα των ιστορικών και των ανθρωπολόγων. Όπως είναι γνωστό, η ορθόδοξη ερμηνεία της προέλευσης και της εξέλιξης του χρήματος ξεκινά με τη δημιουργία ενός μέσου ανταλλαγής προκειμένου να μειωθεί το κόστος λειτουργίας του αντιπραγματισμού. Αναμφίβολα, η ιστορία του χρήματος χάνεται στα βάθη του χρόνου καθώς η εφεύρεση του χρήματος είναι προγενέστερη της γραφής. Επιπλέον, η ιστορία του χρήματος είναι αμφιλεγόμενη. Τέλος, ακόμη και οι ορθόδοξοι οικονομολόγοι απορρίπτουν το μοντέλο του Ροβινσώνα Κρούσου—και την πορεία της εξέλιξης από το εμπορευματικό χρήμα στο παραστατικό χρήμα—ως ιστορικά ανακριβές. Στο πλαίσιο αυτό, η ιστορία σχετικά με την προέλευση και την εξέλιξη του χρήματος έχει σχεδιαστεί προκειμένου να δια φωτίσει τη «φύση» του χρήματος. Η ορθόδοξη ερμηνεία εφιστά την προσοχή στο χρήμα ως ένα μέσο ανταλλαγής για την ελαχιστοποίηση του κόστους.

Οι ετερόδοξοι οικονομολόγοι απορρίπτουν τη *φορμαλιστική* μεθοδολογία που υιοθετήθηκε από τους ορθόδοξους οικονομολόγους υπέρ μιας *ουσιαστικής* μεθοδολογίας. Στη φορμαλιστική μεθοδολογία, ο οικονομολόγος ξεκινά με το μοντέλο της ορθολογικής συμπεριφοράς του ανθρώπου—δηλαδή του ορθολογικά σκεπτόμενου ανθρώπου που αντιμετωπίζει μια κατάσταση περιορισμένων πόρων και απεριόριστων επιθυμιών. Δεδομένου ότι η φορμαλιστική μεθοδολογία βασίζεται στην αφαίρεση του ιστορικού στοιχείου, υποτίθεται ότι έχει εφαρμογή σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες. Οι ετερόδοξοι οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι η οικονομία έχει να κάνει με τη μελέτη των θεσμοθετημένων αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στους ανθρώπους και μεταξύ ανθρώπου και φύσης. Η οικονομία είναι ένα συστατικό του πολιτισμού, και πιο συγκεκριμένα της υλικής διαδικασίας της ζωής της κοινωνίας. Ως εκ τούτου, η «ουσιαστική» (substantive) οικονομική επιστήμη δεν προβαίνει σε αφαίρεση των θεσμών που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των οικονομικών διαδικασιών· και το πρόβλημα της ουσιαστικότητας δεν είναι τυπικό θέμα επιλογής, αλλά ένα πρόβλημα που σχετίζεται άμεσα με την παραγωγή και τη διανομή.

Μια ισχυρή κριτική της ορθόδοξης ερμηνείας σχετικά με το χρήμα μπορεί να αναπτυχθεί χρησιμοποιώντας τα πορίσματα της συγκριτικής ανθρωπολογίας, της συγκριτικής ιστορίας, και της συγκριτικής οικονομικής. Δεδομένης της ενταγμένης/ενσωματωμένης φύσης του οικονομικού φαινομένου σε προηγούμενες κοινωνίες, η κατανόηση του *τι πραγματικά είναι το χρήμα και τι κάνει* είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη αυτής της προσέγγισης. Στη συνέχεια μπορεί να γίνει αντιπαραβολή με τη λειτουργία των προ-καπιταλιστικών κοινωνιών προκειμένου να επιτραπεί η αναγνώριση εκείνων των μορφών των προ-καπιταλιστικών κοινωνιών που θα χρησιμοποιήσουν το χρήμα και το είδος του χρήματος που θα χρησιμοποιηθεί σε αυτές τις κοινωνίες. Αυτή η κατανόηση είναι απαραίτητη για μια ενημερωμένη εικασία σχετικά με την προέλευση του χρήματος. Η συγκριτική προσέγγιση που χρησιμοποιείται από ετερόδοξους οικονομολόγους ξεκινά με την κατανόηση του ρόλου που διαδραματίζει το χρήμα στις καπιταλιστικές οικονομίες,

η οποία έχει ουσιώδη χαρακτηριστικά με τις αναλύσεις που αναπτύχθηκαν από ένα ευρύ φάσμα θεσμικών, κεϋνσιανιστών, μετα-κεϋνσιανιστών και μαρξιστών οικονομολόγων. Η εργασία αυτή χρησιμοποιεί την κατανόηση που αναπτύχθηκε από την συγκριτική ανθρωπολογία και τη συγκριτική ιστορία των προ-καπιταλιστικών κοινωνιών προκειμένου να ανακατασκευάσει ορθολογικά την προέλευση του χρήματος.

Εισαγωγή

Άβολη όπως προφανώς η ανταλλαγή είναι, αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός από ένα επίπεδο αυτό-επάρκειας όπου ο κάθε άντρας έπρεπε να είναι πολυτεχνίτης και ερημοσπίτης.... Αν επρόκειτο να ξαναφτιάξουμε την ιστορία μέσα από υποθετικές, λογικές γραμμές θα έπρεπε φυσικά να ακολουθήσουμε το έτος της ανταλλαγής από το έτος του χρήματος ως αγαθό. Ιστορικά, μια μεγάλη ποικιλία από αγαθά προσφέρονταν τη μια στιγμή ή την άλλη ως μέσα ανταλλαγής: ... καπνός, δέρμα, γούνες, ελαιόλαδο, μπύρα ή οινοπνευματώδη ποτά, σκλάβοι ή σύζυγοι ... τεράστιοι βράχοι και μνημεία, και αποτσιγάρα. Το έτος του χρήματος αγαθού δίνει την σκυτάλη στο έτος του χαρτονομίσματος.... Τέλος, κατά μήκος του έτους του χαρτονομίσματος υπάρχει το έτος του τραπεζικού χρήματος, ή οι τραπεζικοί τρεχούμενοι λογαριασμοί. (Samuelson 1973, σελ. 274–76)

Αν και αυτή η εξήγηση για την προέλευση του χρήματος και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων διδάσκεται σχεδόν σε όλα τα μαθήματα της οικονομικής επιστήμης αναφορικά με το χρήμα και τις τράπεζες, η πραγματικότητα είναι ότι πάσχει από εσωτερικές λογικές ασυνέπειες και έχει ελάχιστη ιστορική θεμελίωση. Υπάρχει όμως μια εναλλακτική προσέγγιση που προκύπτει από την ετερόδοξη βιβλιογραφία σχετικά με το χρήμα, τις τράπεζες, το ευρύτερο χρηματοπιστωτικό σύστημα, και τη νομισματική πολιτική. Αυτή η δίτομη συλλογή παρουσιάζει μια διατομή των ετεροδόξων προσεγγίσεων γύρω από αυτά τα θέματα. Για λόγους αντίθεσης, συμπεριλαμβάνονται επίσης και μερικές από τις πιο σημαντικές ορθόδοξες προσεγγίσεις.

Η εργασία αυτή ενσωματώνει τις διάφορες πτυχές αυτής της εναλλακτικής άποψης για την προέλευση του χρήματος και την ανάπτυξη του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος με τρόπο που είναι συνεπής με τα ιστορικά γεγονότα, όπως τα γνωρίζουμε. Σίγουρα, η ιστορία του χρήματος χάνεται στα βάθη του χρόνου καθώς η εφεύρεση του χρήματος πιθανώς είναι προγενέστερη της γραφής. Επιπλέον, η ιστορία του χρήματος είναι αμφιλεγόμενη. Τέλος, ακόμη και οι ορθόδοξοι οικονομολόγοι απορρίπτουν την καρικατούρα του Samuelson για την προέλευση του χρήματος ως ιστορικά ανακριβή. Αντίθετα, η ιστορία που θα ειπωθεί σχετικά με την προέλευση και την εξέλιξη του χρήματος έχει σχεδιαστεί προκειμένου να διαφωτίσει τη «φύση» του χρήματος. Η ορθόδοξη ερμηνεία εφιστά την προσοχή στο χρήμα ως ένα μέσο ανταλλαγής για την ελαχιστοποίηση του κόστους. Η ετερόδοξη παράδοση, από την άλλη μεριά,

επικεντρώνεται στο χρήμα ως ένα πολύπλοκο και σημαντικό θεσμό, ίσως τον πιο σημαντικό θεσμό της καπιταλιστικής οικονομίας (Βλ., ειδικά Dillard 1980).

Δεν είναι δυνατόν να παρουσιάσουμε την πλήρη ιστορία του χρήματος, των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, και της νομισματικής πολιτικής. Η παρούσα εργασία επιδιώκει να προσφέρει μόνο ένα περίγραμμα της εναλλακτικής προσέγγισης—με αναφορές σε πηγές από ορθόδοξους και ετερόδοξους οικονομολόγους.

Η ορθόδοξη προσέγγιση της προέλευσης του χρήματος

Σύμφωνα με την ορθόδοξη προσέγγιση, ο αντιπραγματισμός αντικατέστησε την αυτάρκεια και αύξησε την αποτελεσματικότητα επιτρέποντας την ειδίκευση.¹ Στη συνέχεια ανακαλύφθηκε ότι θα μπορούσε να επιτευχθεί περαιτέρω οικονομική αποτελεσματικότητα με τη χρήση κάποιου αντικειμένου ως μέσο συναλλαγής για να εξαιρεθεί η ανάγκη για μια ευτυχή συγκυρία επιθυμιών που ο αντιπραγματισμός απαιτούσε ως προϋπόθεση για την εφαρμογή του. Έτσι, με βάση αυτή την προσέγγιση, το χρήμα εμφανίζεται για να διευκολύνει την ανταλλαγή με το λάδωμα του μηχανισμού της αγοράς, που προηγουμένως εξαρτιόταν από τον αντιπραγματισμό. Εν ολίγοις, το χρήμα δημιουργήθηκε για να ελαχιστοποιήσει το κόστος των συναλλαγών. Επιπλέον, τα «μεγάλα εμπορικά πανηγύρια» που εξυπηρετούσαν ως κέντρα συναλλαγών αντικατέστησαν τον «απομονωμένο αντιπραγματισμό» επειδή η εμφάνισή τους μείωσε το κόστος ανά μονάδα του χρόνου που απαιτείται για την ολοκλήρωση μιας συναλλαγής. Έτσι, η ανάπτυξη του χρήματος και των αγορών επέτρεψε στην οικονομία να κινηθεί προς τη βέλτιστη θέση της με το χαμηλότερο κόστος συναλλαγών. (Βλ. Goodhart 1998.) Το επιχείρημα επεκτείνεται και στην ανάπτυξη του παραστατικού χρήματος με την υπογράμμιση ότι, στον 17ο αιώνα, το εμπορευματικό χρήμα, για λόγους ασφαλείας, κατατίθονταν συνήθως με τους χρυσοχόους έναντι αποδείξεων που ονομαζόντουσαν «γραμμάτια των χρυσοχόων». Η ανταλλαγή γραμματίων, αντί της λήψης του χρυσού κάθε φορά που γινόταν μια ανταλλαγή, είχε ως όφελος τη μείωση του χρόνου και της προσπάθειας που απαιτείται (αυτό ονομάζεται σήμερα στα οικονομικά ως «κόστος σόλας παπουτσιών»). Από τη μεριά του, ο χρυσοχός ανακάλυψε ότι μερικά γραμμάτια ήταν μόνιμα στην κυκλοφορία, έτσι ώστε ο χρυσός που αντιπροσώπευαν δεν αποσυρόταν ποτέ. Επομένως, οι χρυσοχόοι μπορούσαν να δανείζουν με ασφάλεια αυτά τα αποθέματα χρυσού, ή να εκδίδουν επιπλέον αποδείξεις ως δάνεια, δημιουργώντας το αντίστοιχο του σύγχρονου κλασματικού αποθεματικού τραπεζικού συστήματος. Δεδομένου ότι το κόστος της γραφής των αποδείξεων ήταν μικρότερο από εκείνο της εξόρυξης του χρυσού, το «τραπεζικό σύστημα» των χρυσοχόων ήταν επίσης μια ορθολογική οικονομική απόφαση για να μειωθεί το κόστος της δομής των συναλλαγών. Έτσι, το χάρτινο χρήμα αντικατέστησε το εμπορευματικό χρήμα.

Ωστόσο, καθώς οι χρυσοχόοι έπρεπε να κρατούν ένα μέρος του εμπορευματικού χρήματος για τη διευκόλυνση εκκαθάρισης με άλλους χρυσοχόους και για τις αποσύρσεις καταθέσεων, η ποσότητα του χρήματος που εκδιδόταν θα έπρεπε να διέπεται από την ποσότητα του εμπορευματικού χρήματος που διατηρούσαν σε

αποθεματικά. Μερικοί από τους χρυσοχόους εξειδικεύθηκαν σταδιακά, και το σύγχρονο ιδιωτικό τραπεζικό σύστημα έκανε την εμφάνισή του, βασισμένο στο κλασματικό αποθεματικό τραπεζικό σύστημα.² Οι κυβερνήσεις μπήκαν στο παιχνίδι του ανταγωνισμού με την έκδοση παραστατικού χρήματος είτε μέσω των δημόσιων ταμείων τους είτε μέσω των κεντρικών τραπεζών τους. Οι ιδιωτικές τράπεζες μπορούσαν να διατηρούν αυτό το κρατικό παραστατικό χρήμα ως αποθεματικά. Έτσι, η αύξηση της έκδοσης του κρατικού παραστατικού χρήματος θα οδηγήσει τελικά σε πολλαπλή επέκταση των τραπεζικών καταθέσεων στο κλασματικό αποθεματικό σύστημα.

Ενώ ο πολλαπλασιαστής καταθέσεων μπορεί να διαφέρει, ο έλεγχος της κεντρικής τράπεζας πάνω από την ιδιωτική εκδοθείσα προσφορά του χάρτινου χρήματος (και, αργότερα, τις καταθέσεις όψεως) εξασφαλίζεται μέσω του ελέγχου των αποθεματικών των τραπεζών. (Βλ. Friedman 1968 και Brunner 1968). Προκειμένου να αποφευχθεί η υπερβολική ιδιωτική δημιουργία χρήματος, η κεντρική τράπεζα πρέπει να ελέγχει εκ του σύνεγγυς την ποσότητα των αποθεματικών. Έλλειψη ήθους από την πλευρά των αρχών οδηγεί σε υπερβολικά αποθεματικά και σε υπερβολικό χρήμα. Από την άλλη μεριά, όταν το ίδιο το κοινό καταλήγει να έχει στα χέρια του πάρα πολύ χρήμα, δαπανά το πλεόνασμα προκαλώντας πληθωρισμό. Έτσι, η πρωταρχική ευθύνη της κεντρικής τράπεζας είναι να χρησιμεύσει ως σκύλος-φύλακας του πληθωρισμού.

Προς μια ετερόδοξη κριτική

Η ορθόδοξη αφήγηση για την προέλευση του χρήματος και των κεντρικών τραπεζών, στην οποία το παρόν είναι ο γραμμικός απόγονος του παρελθόντος, βασίζεται σε μια κριτική προσέγγιση που αναφέρεται, όπως στο παραπάνω απόσπασμα του Samuelson, ως «υποθετική, λογική». Ο ορθόδοξος οικονομολόγος βλέπει την οικονομία υπό το πρίσμα της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, όπου μετράνε μόνο οι πραγματικές μεταβλητές (τουλάχιστον στο μακροχρόνιο διάστημα) και όπου το ουδέτερο χρήμα χρησιμοποιείται κυρίως προκειμένου να διευκολυνθεί η ανταλλαγή των πραγματικών αγαθών, που πραγματοποιείται από ιδιοτελή άτομα που επιδιώκουν την μεγιστοποίηση του προσωπικού κέρδους. Η προέλευση του χρήματος ανακαλύπτεται στη συνέχεια από την αφαίρεση αυτής της υποθετικής οικονομίας σε μια οικονομία που είναι ένα ακριβές αντίγραφο, με μοναδική εξαίρεση ότι δεν χρησιμοποιεί χρήμα. Ο συμβατικός οικονομολόγος συγκρίνει στη συνέχεια αυτές τις δύο οικονομίες και διαπιστώνει ότι η οικονομία που χρησιμοποιεί χρήμα επιβαρύνεται με χαμηλότερο κόστος συναλλαγών. Ως εκ τούτου, το χρήμα θα πρέπει να έχει δημιουργηθεί προκειμένου να μειωθεί το κόστος των συναλλαγών που προκύπτει από τον αντιπραγματισμό. Ύστερα μπορεί να προστεθούν οι ιστορικές λεπτομέρειες. Έτσι, η διανοητική γυμναστική διασφαλίζει ότι τα ιστορικά «γεγονότα» είναι συνεπή με τη Νεοκλασική άποψη του κόσμου.

Το «χρήμα» μπορεί να ανακαλυφθεί ότι υπάρχει σχεδόν σε κάθε κοινωνία (τώρα ή στο παρελθόν), αν κάποιος είναι πρόθυμος να συμπεριλάβει ως χρήμα «τον καπνό, το δέρμα, τις γούνες, το ελαιόλαδο, τη μπύρα ή τα οινόπνευματώδη ποτά, τους σκλάβους ή τις συζύγους ... τεράστιους βράχους και μνημεία, και αποσιγάρα», όπως έχει ήδη

διατυπώσει ο Samuelson (Samuelson 1973, σελ. 274–76). Εάν τα αντικείμενα αυτά δεν βρεθούν σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, τότε μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι αυτή η κοινωνία απλά δεν έχει ανακαλύψει ακόμα το χρήμα. Όλες οι κοινωνίες βασίζονται στην ανταλλαγή, ή τουλάχιστον θα βασίζονταν στην ανταλλαγή εάν δεν επιβάλλονταν εμπόδια στις φυσικές ανθρώπινες τάσεις. Αν κάποιος είναι πρόθυμος να ορίσει σχεδόν κάθε ανθρώπινη αλληλεπίδραση ως «ανταλλαγή», τότε η ανταλλαγή μπορεί να βρεθεί σε οποιαδήποτε κοινωνία. Τέλος, όλες αυτές οι ανταλλαγές πρέπει να γίνονται με βάση τον ψυχρό υπολογισμό του προσωπικού οφέλους, επειδή καμία άλλη ανταλλαγή δεν θα μπορούσε να είναι ορθολογική.

Οι ετερόδοξοι οικονομολόγοι έχουν εξαπολύσει μια πολυσκελή επίθεση ενάντια αυτής της μεθοδολογίας και των συμπερασμάτων της. Πρώτον, οι θεσμικοί οικονομολόγοι (κυρίως) έχουν απορρίψει την *φορμαλιστική* μεθοδολογία που υιοθετήθηκε από τους ορθόδοξους οικονομολόγους υπέρ μιας *ουσιαστικής* μεθοδολογίας (Stanfield 1986). Στη φορμαλιστική μεθοδολογία, ο οικονομολόγος ξεκινά με τον «ορθολογικό» οικονομικό φορέα που αντιμετωπίζει περιορισμένους πόρους και δυνητικά απεριόριστες επιθυμίες (Dalton 1971). Η εστίαση, τότε, πρέπει να είναι στην επιλογή. Σιωπηρά ή ρητά, θα διαμορφωθούν οι κατάλληλες τιμές (από έναν εκπλειστηριαστή ή μέσω μιας διαδικασίας αναζήτησης) για να καθοδηγήσουν την επιλογή καθώς οι ορθολογικοί φορείς μεγιστοποιούν.³ Δεδομένου ότι η φορμαλιστική μεθοδολογία αφαιρεί από τις ιστορικές και θεσμικές λεπτομέρειες, θα πρέπει να έχει εφαρμογή σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες. Πράγματι, υποτίθεται ότι είναι απαραίτητη για τη μελέτη κάθε οργανισμού που είναι σε θέση να κάνει επιλογές. Οι θεσμικοί οικονομολόγοι, αντιθέτως, υποστηρίζουν ότι τα οικονομικά έχουν να κάνουν με τη μελέτη των θεσμοθετημένων αλληλεπιδράσεων μεταξύ ανθρώπων και μεταξύ ανθρώπου και φύσης.⁴ Η οικονομία είναι ένα συστατικό του πολιτισμού, και πιο συγκεκριμένα της υλικής διαδικασίας της ζωής μιας κοινωνίας. Ως εκ τούτου, η «ουσιαστική» οικονομική επιστήμη δεν εμπλέκεται στη διαδικασία αφαίρεσης από τους θεσμούς που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των οικονομικών διαδικασιών, και το ουσιαστικό πρόβλημα δεν είναι το τυπικό πρόβλημα της επιλογής, αλλά ένα ζήτημα που αφορά την παραγωγή και την διανομή.⁵

Η καθολική, φορμαλιστική μέθοδος πρέπει να απορριφθεί διότι οι θεσμοί είναι σημαντικοί επειδή επηρεάζουν τις κοινωνικές και οικονομικές ρυθμίσεις που υιοθετούνται. Δεδομένου ότι αυτές οι ρυθμίσεις διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό και διαφοροποιούνται με την πάροδο του χρόνου, έχουν υπάρξει διαφορετικές προσεγγίσεις για τα θέματα της παραγωγής και της διανομής. Αυτό υπαγορεύει μια *συγκριτική* μεθοδολογία: η συγκριτική ανθρωπολογία εξετάζει τις διαφορές μεταξύ πολιτισμών, ενώ η συγκριτική ιστορία ασχολείται με την εξέλιξη των θεσμικών ρυθμίσεων μέσα στο χρόνο. Όπως υποστηρίζει ο Bloch, η συγκριτική μέθοδος θα πρέπει να «αναλύει και να απομονώνει την 'πρωτοτυπία' των διαφορετικών κοινωνιών» (Bloch 1953, p. 507). Μάλιστα, ισχυρίζεται ότι αν η ανάλυσή μας περιοριστεί εντός των ορίων μιας κοινωνίας, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να αποκαλύψουμε τα αίτια που οδήγησαν στην άνοδο μιας ιστορικής εξέλιξης, υπογραμμίζοντας ότι ένα «γενικό φαινόμενο πρέπει να έχει εξίσου γενικές αιτίες» (στο ίδιο, σελ. 505.). Μια σειρά από μονογραφίες, η κάθε μία για μια συγκεκριμένη κοινωνία, μπορεί να είναι αρκετά χρήσιμη,

αλλά «καμία από αυτές, λειτουργώντας σε απομόνωση, δεν είναι σε θέση να προσφέρει τη λύση στο ερώτημα σχετικά με τις γενικές αιτίες ενός γενικού φαινομένου». Από την άλλη μεριά, οι μονογραφίες είναι σημαντικές μόνο επειδή «η συγκριτική μέθοδος είναι σε θέση να εντοπίσει μέσα από μια χαοτική πληθώρα περιστάσεων εκείνες οι οποίες ήταν σε γενικές γραμμές αποτελεσματικές—τα πραγματικά αίτια» (στο ίδιο, σελ. 505-506). Η χρήση της συγκριτικής μεθόδου επιτρέπει σε κάποιον να «απομονώσει την ‘πρωτοτυπία’ των διαφορετικών κοινωνιών» (στο ίδιο, σελ. 507), χρησιμοποιώντας «πραγματικά αποδεικτικές μελέτες, που είναι λεπτομερείς, κριτικές, και καλά τεκμηριωμένες» (στο ίδιο, σελ. 520).

Ο οικονομολόγος που επιθυμεί να χρησιμοποιήσει τη συγκριτική μέθοδο αντιμετωπίζει ένα μεγάλο εμπόδιο: η οικονομία σε (όλες;) τις κοινωνίες είναι «ενσωματωμένη» στο σύνολο του κοινωνικού ιστού, έτσι ώστε είναι δύσκολο να εντοπιστεί (Stanfield 1986, σ. 18). Αυτό είναι το επακόλουθο της απόρριψης της φορμαλιστικής μεθόδου εκ μέρους της θεσμικής προσέγγισης: κανείς δεν μπορεί να αφαιρεί από τους θεσμούς που διαμορφώνουν (και διαμορφώνονται από) τον τρόπο που προσπαθεί μια κοινωνία να «βγάλει τα προς το ζην». Αυτό είναι ιδιαίτερα αληθές για τις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες, όπου οι παραγωγικές δραστηριότητες είναι στενά συνδεδεμένες με άλλες κοινωνικές δραστηριότητες (στο ίδιο, σελ. 76).⁶ Ο Polanyi υποστήριξε ότι στις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες η ενσωματωμένη οικονομία διαμορφώνεται από τους κανόνες και τα πρότυπα της κοινωνίας. Ακόμη και όταν υπάρχει ιδιοτελή συμπεριφορά, θα πρέπει να είναι *μη οικονομική* επειδή η κοινότητα φροντίζει για όλα τα μέλη της και οι κανόνες συμπεριφοράς ασκούν συνεχή πίεση για την *εξάλειψη* της ιδιοτέλειας ως αίτιο της οικονομικής συμπεριφοράς (Polanyi 1968, σ. 46.).⁷

Στην πραγματικότητα, αυτή είναι μια αποτελεσματική κριτική των «ομοιογενών λιποσφαιρίων της επιθυμίας» (η γνωστή φράση του Veblen) της ορθόδοξης οικονομικής αντίληψης, αλλά σημαίνει επίσης ότι τα οικονομικά φαινόμενα είναι δύσκολο να διαχωριστούν από άλλες, πιο γενικές, προ-καπιταλιστικές κοινωνικές συμπεριφορές. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι το έργο του συγκριτικού οικονομολόγου είναι αδύνατο. Στην καπιταλιστική κοινωνία, η οικονομική συμπεριφορά επιτυγχάνει τον υψηλότερο βαθμό απελευθέρωσης από άλλες κοινωνικές δραστηριότητες, που συνεπάγεται ότι η οικονομία της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι λιγότερο «ενσωματωμένη» στην κοινωνία από ότι η οικονομία στις προ-καπιταλιστικές οικονομίες. Εάν μπορέσει κάποιος να αναπτύξει την κατανόηση των οικονομικών φαινομένων της καπιταλιστικής οικονομίας, θα μπορέσει να χρησιμοποιήσει τη συγκριτική μέθοδο για να αναπτύξει την κατανόηση των προ-καπιταλιστικών οικονομιών και να βελτιώσει την κατανόηση του για την καπιταλιστική οικονομία. Όπως υποστηρίζει Stanfield, αυτό συμβαίνει επειδή τα «γεγονότα» της καπιταλιστικής οικονομίας ήταν ήδη ενσωματωμένα σε μη οικονομικές κοινωνικές σχέσεις στις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες (Stanfield 1986, σ. 54). Τα φαινόμενα αυτά γίνονται πιο ορατά στην καπιταλιστική κοινωνία. Από τη στιγμή που θα κατανοήσουμε τη λειτουργία τους μέσα σε μια καπιταλιστική οικονομία, μπορούμε να τα αντιπαραβάλουμε με το ρόλο που διαδραματίζουν στις προ-καπιταλιστικές οικονομίες.

Μια ισχυρή κριτική της ορθόδοξης αντίληψης σχετικά με το χρήμα μπορεί να αναπτυχθεί χρησιμοποιώντας τα πορίσματα της συγκριτικής ανθρωπολογίας, της συγκριτικής ιστορίας, και της συγκριτικής οικονομικής. Οι θεσμικοί οικονομολόγοι έχουν ήδη χρησιμοποιήσει εκτενώς και επιτυχώς τις πρώτες δύο μεθόδους, αλλά η χρήση της τρίτης μεθόδου δεν έχει διερευνηθεί εκτενώς. Αυτό δεν αποτελεί σφάλμα εκείνων που έχουν υιοθετήσει τη συγκριτική προσέγγιση, αλλά είναι περισσότερο το αποτέλεσμα μιας ανεπαρκούς θεωρητικής κατανόησης του ρόλου του χρήματος σε μια καπιταλιστική οικονομία εκ μέρους των οικονομολόγων. Δεδομένης της ενσωματωμένης φύσης του οικονομικού φαινομένου σε προηγούμενες κοινωνίες, η κατανόηση του *τι πραγματικά είναι το χρήμα και τι κάνει* το χρήμα στις καπιταλιστικές κοινωνίες είναι απαραίτητη σε αυτή την προσέγγιση. Στη συνέχεια μπορεί να αντιπαραβληθεί με τη λειτουργία των προ-καπιταλιστικών κοινωνιών προκειμένου να καταστεί δυνατός ο εντοπισμός των προ-καπιταλιστικών εκείνων κοινωνιών που θα χρησιμοποιήσουν το χρήμα και για ποιο σκοπό θα χρησιμοποιηθεί το χρήμα σε αυτές τις κοινωνίες. Αυτή η κατανόηση είναι απαραίτητη για μια ενήμερη εικόνα σχετικά με την πρόελευση του χρήματος.

Τέλος, η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται από τους ετερόδοξους οικονομολόγους πρέπει να ξεχωρίζει προσεκτικά από την ορθόδοξη προσέγγιση, η οποία χαρακτηρίζεται από το απόσπασμα του Samuelson που αναφέραμε προηγουμένως. Ο νεοκλασικός οικονομολόγος δημιουργεί μια αφηρημένη, επίσημη οικονομία, που υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύει την πραγματική οικονομία. Στη συνέχεια, η υπόθεση που γίνεται είναι ότι αυτή η ίδια οικονομία δεν χρησιμοποιεί χρήμα. Αυτά στη συνέχεια «συγκρίνονται» για να ανακαλυφθεί ο λόγος γιατί τον οποίο εφευρέθηκε το χρήμα.

Σε αντίθεση, η συγκριτική προσέγγιση που χρησιμοποιείται από τους ετερόδοξους οικονομολόγους ξεκινά με την κατανόηση του ρόλου που διαδραματίζει το χρήμα στις καπιταλιστικές οικονομίες, η οποία έχει βασικά κοινά χαρακτηριστικά με τις αναλύσεις που αναπτύχθηκαν από ένα ευρύ φάσμα θεσμικών, κενσιανιστών, μετα-κενσιανιστών και μαρξιστών μακροοικονομολόγων.⁸ Το περίγραμμα που παρέχεται σε αυτή την εργασία χρησιμοποιεί συνεπώς αυτή την κατανόηση, και την κατανόηση που αναπτύχθηκε από την συγκριτική ανθρωπολογία και την συγκριτική ιστορία των προ-καπιταλιστικών κοινωνιών, προκειμένου να ανακατασκευάσει λογικά την πρόελευση του χρήματος.⁹

Πριν προχωρήσουμε, ωστόσο, θα πρέπει να ορίσουμε το χρήμα. Στην προσέγγιση αυτή, το χρήμα δεν μπορεί να προσδιοριστεί με βάση τα ιδιαίτερα ατομικά φυσικά «χαρακτηριστικά» του (εύπλαστο, ανθεκτικό, μεταφερόμενο), ούτε από τις λειτουργίες του (μέσο συναλλαγών, μέσο πληρωμών, κλπ.). Αντίθετα, το χρήμα ορίζεται σε σχέση με τη λειτουργία της οικονομίας στο σύνολό της. Τα χρήμα προσδιορίζεται ως λογιστική μονάδα. Γίνεται το κοινωνικό μέτρο της αξίας σε όλες τις νομισματικές οικονομίες. Πρόκειται για μια αφηρημένη «μονάδα μέτρησης».

Όπως το έθεσε ο Keynes στη *Γενική Θεωρία*, η χρηματική οικονομία είναι μια οικονομία για την οποία περιουσιακά στοιχεία υπάρχουν όταν τα ασφάλιστρα ρευστότητας ξεπερνούν το φέρον κόστος (Keynes 1964). Αυτά τα περιουσιακά στοιχεία μπορεί να

έχουν ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά, ή μπορεί να μην έχουν, αλλά θα έχουν βασικές ιδιότητες που καθορίζουν τη ρευστότητά τους. Σε μια χρηματική οικονομία, ο σκοπός της παραγωγής είναι να αποκτηθούν περιουσιακά στοιχεία εκφρασμένα σε χρήμα. Αυτό μπορεί να αντιπαραβληθεί με μια «οικονομία ανταλλαγής», ή μια «οικονομία πραγματικών μισθών», ή μια «συνεταιριστική οικονομία» (αυτές είναι απλώς διαφορετικές ονομασίες για μη χρηματικές οικονομίες), όπου το αντικείμενο της παραγωγής είναι το πραγματικό, φυσικό προϊόν (Keynes 1979, σελ. 67).

Είναι απαραίτητο να γίνει η διάκριση μεταξύ *χρήματος* ως μονάδας μέτρησης και των περιουσιακών εκείνων στοιχείων που είναι *εκφρασμένα* σε money of account. Έτσι, οι τραπεζικές καταθέσεις δεν είναι χρήμα, αλλά εκφράζονται στην κοινωνική λογιστική μονάδα—δηλαδή, χρήμα (το δολάριο στις ΗΠΑ). Ομοίως, είναι αναγκαίο να γίνει διάκριση ανάμεσα στο χρήμα και τις διάφορες λειτουργίες που εκτελούνται από περιουσιακά στοιχεία που εκφράζονται σε λογιστικές μονάδες: τα χρήμα δεν είναι αυτό που κάνει τα χρήμα. Κάποια περιουσιακά στοιχεία εκφρασμένα σε χρήμα λειτουργούν ως μέσο ανταλλαγής ή ως μέσο πληρωμής. Ενώ αυτές οι λειτουργίες εκπληρώνονται τυπικά από ορισμένα περιουσιακά στοιχεία εκφρασμένα σε χρήμα, αυτό δεν καθιστά ως χρήμα τα συγκεκριμένα αυτά περιουσιακά στοιχεία που λειτουργούν με αυτόν τον τρόπο.

Ένα μεγάλο μέρος της σύγχυσης σχετικά με το ερώτημα αν χρησιμοποιούν χρήμα ή όχι οι πρωτόγονες οικονομίες πηγάζει από το γεγονός ότι αυτοί που μελετούν αυτές τις κοινωνίες απλά κοιτάζουν να δουν αν αυτές οι «πρωτόγονες» κοινωνίες θα μπορούσαν να έχουν κάποια αντικείμενα τα οποία εκτελούν ορισμένες από τις λειτουργίες που εμείς συνδέουμε με το σύγχρονο «χρήμα». Όταν το χρήμα διαχωριστεί ξεκάθαρα από μερικές από τις λειτουργίες που εκτελεί στις σύγχρονες οικονομίες, γίνεται προφανές ότι το πρωτόγονο «χρήμα» δεν είναι χρήμα.

Στις ενότητες που ακολουθούν, η εργασία επιδιώκει να εντοπίσει την προέλευση του χρήματος και την ανάπτυξη του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος, ακολουθώντας αυτή την εναλλακτική άποψη για το χρήμα που μόλις αναφέραμε.

Πρωτόγονες «ανταλλαγές» και πρωτόγονο «χρήμα»

Η ορθόδοξη εξήγηση της προέλευσης του χρήματος στηρίζεται στην ύπαρξη μιας οικονομίας που βασίζεται στον αντιπραγματισμό στις επίσημες αγορές (η ανταλλαγή στα μεγάλα πανηγύρια) και που είναι προγενέστερη της εισαγωγής του «χρήματος». Αλλά αυτό δεν είναι ούτε ιστορικά ακριβές, ούτε λογικά συνεπές. Οι θεσμικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της αγοραίας ανταλλαγής περιλαμβάνει την ύπαρξη της ιδιωτικής, απαλλοτριωμένης ιδιοκτησίας, την αναγνώριση της ατομικής ευθύνης, την ιδιοτελή συμπεριφορά, και την προορατική παραγωγή. Ωστόσο, τα ιστορικά παραδείγματα του αντιπραγματισμού που χρησιμοποιούνται για να δικαιολογήσουν την παραδοσιακή προσέγγιση σπάνια εμφανίζουν κάποια από αυτά τα χαρακτηριστικά. Η εργασία αυτή θα υποστηρίξει, πρώτον, ότι οι πρωτόγονες «ανταλλαγές» ή ο «αντιπραγματισμός» δεν οδήγησε στην ανάπτυξη των αγορών. Δεύτερον, ότι το χρήμα δεν εξελίχθηκε από

πρωτόγονες «ανταλλαγές». Τρίτον, ότι τόσο το «παραστατικό χρήμα» όσο και το «πιστωτικό χρήμα» είναι προγενέστερο του νομισματικού «εμπορευματικού χρήματος». Και, τέταρτον, ότι η ποσότητα του πιστωτικού χρήματος δεν έχει ποτέ περιοριστεί από την ποσότητα των υποχρεώσεων των κεντρικών τραπεζών, όπως στην ιστορία για τον «πολλαπλασιαστή».

Οι ανταλλαγές που λαμβάνουν μέρος στις φυλετικές κοινωνίες είναι «δημόσιες πράξεις που εκτελούνται σε σχέση με τη θέση των προσώπων και άλλα αυτοπροωθούμενα πράγματα...» (Polanyi 1971, σ. 75). Οι ανταλλαγές αυτές έχουν ως κύριο στόχο τους την «ανταλλαγή ειδών που δεν έχουν καμία πρακτική χρήση...» (Malinowski 1932, σ. 860). Μερικές φορές «το ίδιο αντικείμενο ανταλλάσσεται πέρα δώθε μεταξύ των εταίρων ... ο μοναδικός σκοπός της ανταλλαγής είναι να δημιουργήσει στενότερες σχέσεις με την ενίσχυση των δεσμών της αμοιβαιότητας» (Polanyi 1971, σ. 74). Συχνά, οι ανταλλαγές γίνονταν για να εξισωθεί ο πλούτος, και όχι για την επίτευξη αμοιβαίων οφελών από την κατανομή των πόρων, ενώ γενικά δεν υπήρχε σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία ανάμεσα στα ανταλλασσόμενα αγαθά-- οι συναλλαγματικές ισοτιμίες εξαρτώνται από τη θέση των συμβαλλόμενων πλευρών στην ανταλλαγή (Heinsohn και Steiger 1983).¹⁰

Εάν αυτές οι ανταλλαγές δεν ήταν αγοραίες ανταλλαγές, τότε ποιά είναι τα πρωτόγονα «χρήματα» (στο απόσπασμα του Samuelson, ο καπνός, οι τεράστιοι βράχοι, και οι σύζυγοι) που έχουν αναγνωριστεί ως η λύση για τη μείωση του κόστους στην οικονομία ανταλλαγής; Αυτά τα «πρωτόγονα χρήματα» χρησιμοποιούνται «για να δημιουργηθούν κοινωνικές σχέσεις ... για την πρόληψη των ομαδικών εχθροπραξιών και του πολέμου ... για την ανύψωση της πολιτικής θέσης κάποιου ατόμου ... και για την αποκατάσταση ειρηνικών κοινωνικών σχέσεων μεταξύ ατόμων και ομάδων που διαταράχθηκαν από τη σύγκρουση...» (Dalton 1982, σελ. 185). Αυτά τα «χρήματα» χρησιμοποιούνται πάντα «μόνο με ειδικούς τρόπους» (στο ίδιο, σελ. 185) και ποτέ ως κοινωνική μονάδα λογαριασμού. Ο «ειδικός σκοπός των χρημάτων ή τα αντικείμενα που κατέχουν υψηλή θέση και είναι απαραίτητα για τη συναλλαγή» μπορεί να χρησιμοποιηθούν μόνο με συγκεκριμένους τρόπους και άλλα αντικείμενα δεν μπορούν να τα υποκαταστήσουν σε αυτές τις συγκεκριμένες συναλλαγές (Dalton 1967, σ. 264).

Αυτά τα «χρήματα» δεν λειτουργούν ως μέσο εμπορικών συναλλαγών, ούτε ως κοινό μέτρο αξίας, ή ως πρότυπο αναβαλλόμενης πληρωμής, (και σίγουρα δεν φέρουν ασφάλιστρα ρευστότητας που υπερβαίνουν το φέρον κόστος, κατά την ορολογία του Keynes). Η μελέτη του Malinowski για τους κατοίκους των νησιών Τρόμπριαντ ανακάλυψε το εξής:

Είναι άμεσα προφανές ότι στις οικονομικές συνθήκες που επικρατούν ανάμεσα στους κατοίκους των νησιών Τρόμπριαντ δεν τίθεται ζήτημα προτύπου αναβαλλόμενων πληρωμών καθώς οι πληρωμές ποτέ δεν αναβάλλονται.... Στην πραγματικότητα, το στενό εύρος των ανταλλάξιμων αντικειμένων και η αδράνεια του εθίμου δεν αφήνουν κανένα περιθώριο για καμία ελεύθερη ανταλλαγή, στην οποία θα υπάρξει ανάγκη για σύγκριση μιας σειράς αντικειμένων μέσω ενός κοινού μέτρου. Ακόμα

λιγότερη είναι η ανάγκη για ένα μέσο ανταλλαγής δεδομένου ότι, κάθε φορά που κάτι αλλάζει χέρια, αυτό γίνεται επειδή αυτοί που εμπλέκονται στις ανταλλαγές απαιτούν άμεσα το άλλο αντικείμενο. (Malinowski 1921, σ. 13)

Ομοίως, ενώ υπήρχαν «δάνεια» στις πρωτόγονες, μη χρηματικές κοινωνίες, αυτά ήταν ριζικά διαφορετικά από τα προθεσμιακά συμβόλαια που χαρακτηρίζουν τα δάνεια στις σύγχρονες οικονομίες. Πρώτον, σε μια πρωτόγονη κοινωνία, τα «δάνεια» γίνονται πάντα με την πρωτοβουλία του «δανειστή», ο οποίος αναγκάζει τον «οφειλέτη» να δεχτεί ένα δώρο (Dalton 1967). Δεύτερον, αυτό το «δάνειο» δεν αναλαμβάνεται από τον «δανειστή» με την προοπτική του υλικού κέρδους επειδή το βασικό κίνητρο είναι να αποκτήσει κύρος ακριβώς μέσα από την *απώλεια* του πλούτου (Heinsohn και Steiger 1989). Τρίτον, στις πρωτόγονες κοινωνίες, οι όροι «αποπληρωμής» του «δανείου» καθορίζονται πάντα από κοινωνικούς κανόνες αμοιβαιότητας και αναδιανομής—δηλαδή δεν είναι ποτέ το αποτέλεσμα μιας ιδιωτικής διαπραγμάτευσης και σύμβασης. Έτσι, στις πρωτόγονες κοινωνίες, ούτε το «χρήμα» ούτε τα «δάνεια» αντιπροσωπεύουν οικονομικά φαινόμενα. Ο σκοπός τους, αντιθέτως, είναι ταύτιση με το σκοπό της πρωτόγονης «ανταλλαγής»: να αναπαράγουν τη φυλετική κοινωνία μέσω της αμοιβαιότητας και της αναδιανομής.

Με βάση τα υπάρχοντα ιστορικά και ανθρωπολογικά στοιχεία, μπορεί λοιπόν να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι πρωτόγονες ανταλλαγές δεν ήταν αγοραίες ανταλλαγές «χωρίς χρήματα» και ότι τα πρωτόγονα «χρήματα» δεν προκύπτουν από τη μείωση του κόστους των συναλλαγών στο πλαίσιο της διαδικασίας της ανταλλαγής. Ο Dalton (1982) προτιμά τον όρο «πρωτόγονα τιμαφή», αντί «πρωτόγονα χρήματα», στην ανάλυση των πιο πρωτόγονων κοινωνιών, επειδή «αποδεδειγμένα, τα περισσότερα δεν ήταν χονδροειδή αντικατάστατα για δολάρια ή ελβετικά φράγκα σε απλές αγοραίες συναλλαγές» (Dalton 1982, σ. 183). Ενώ αυτά μπορεί να έχουν λειτουργήσει «ως ειδικά μέσα για εμπορικές ή μη εμπορικές πληρωμές ή για ανταλλαγή σε πρωτόγονες, αγροτικές, και αρχαϊκές κοινωνίες σε όλο τον κόσμο» (στο ίδιο, σελ.183), ουσιαστικά «θεωρούνται τιμαφή για να χρησιμοποιούνται μόνο με ειδικούς τρόπους. Αποτελούν αναγκαίο μέσο για αμοιβαία πληρωμή σε κοινωνικές και πολιτικές συναλλαγές» (στο ίδιο, σελ. 185).

Αυτό δεν σημαίνει ότι τα άτομα στην φυλετική κοινωνία έχουν παντελή έλλειψη ιδιοτελούς συμπεριφοράς, αλλά ότι μια τέτοια συμπεριφορά δεν θα εκδηλώνεται συνήθως στις ανταλλαγές για δύο λόγους: πρώτον, δεδομένου ότι η κοινότητα φροντίζει όλα τα μέλη της, η κερδοσκοπική συμπεριφορά στην ανταλλαγή δεν είναι αναγκαία για τα προς το ζην· δεύτερον, η αμοιβαιότητα ασκεί συνεχή πίεση για την εξάλειψη της ιδιοτέλειας από την ανταλλαγή *δεδομένου ότι δεν μπορεί να ωφελήσει το άτομο* (Stanfield 1986, σ. 59).¹¹ Είναι σαφές ότι, οι ανταλλαγές αυτές δεν ανταποκρίνονται στην ορθόδοξη άποψη της αγοραίας συμπεριφοράς με στόχο την επιδίωξη του κέρδους, αλλά αποτελούν *συμβατική* συμπεριφορά που μοιάζει περισσότερο με την Δυτική πρακτική της ανταλλαγής δώρων τα Χριστούγεννα.¹²

Ιδιωτική ιδιοκτησία και χρήμα

Σε ένα ενδιαφέρον ετεροδόξο κείμενο, υποστηρίζεται η θέση ότι οι πρωτόγονες «ανταλλαγές» και τα πρωτόγονα «χρήματα» δεν μπορεί να οδηγήσουν στην ανάπτυξη της αγοραίας συναλλαγής ή στη χρήση του χρήματος επειδή δεν οδηγούν στο θεσμό της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, που θεωρείται προϋπόθεση για την ανάπτυξη της χρηματικής παραγωγής—δηλαδή, παραγωγή για πώληση στις αγορές για περιουσιακά στοιχεία εκφρασμένα σε χρήμα. «Με την καθιέρωση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, έχουμε ταυτόχρονα τα στοιχεία της χρηματικής οικονομίας...» (Heinsohn και Steiger 1989, σ. 193). Η ανάπτυξη της ιδιωτικής, απαλλοτριώσιμης ιδιοκτησίας¹³ είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη των αγορών και του χρήματος ακριβώς επειδή καταστρέφει τη συλλογική ασφάλεια της φυλετικής ή της ιεραρχικής κοινωνίας που επιτρέπει την τελετουργική ανταλλαγή και την αναδιανομή. Η εισαγωγή της ιδιωτικής ιδιοκτησίας δημιουργεί «υπαρξιακή αβεβαιότητα» όπου κάθε μέλος της κοινωνίας είναι υπεύθυνο για τη δική του (συμπεριλαμβανομένων των μελών της οικογένειας) κοινωνική και οικονομική ευημερία.¹⁴

Η «υπαρξιακή αβεβαιότητα» που δημιουργείται με την εισαγωγή της ιδιωτικής περιουσίας είναι επομένως ένα κρίσιμο στοιχείο στην εναλλακτική εξήγηση του περάσματος από την τελετουργική συναλλαγή στην αγοραία συναλλαγή. Στη φυλετική κοινωνία, οι αμοιβαίες και αναδιανεμητικές μορφές και λειτουργίες της κοινωνικής ένταξης διασφαλίζουν ότι οι υλικές ανάγκες κάθε συγκεκριμένου ατόμου στην κοινωνία θα πρέπει να ικανοποιούνται σύμφωνα με την ικανότητα της φυλής να το πράξει. Αυτό δεν σημαίνει ότι κανείς δεν θα πεινάσει ποτέ, αλλά ότι δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ των οικονομικών συνθηκών του ατόμου και της κοινωνίας στο σύνολό της.

Οι ανθρωπολόγοι σημειώνουν ότι η τυπική περίπτωση στην φυλετική κοινωνία είναι αυτή της χρόνιας υποπαραγωγής: υπάρχει λίγη προσπάθεια να παραχθεί μεγαλύτερη ποσότητα από αυτή που απαιτείται για ένα επίπεδο διαβίωσης, ή να αποθηκεύσουν πράγματα για απρόβλεπτες φυσικές καταστροφές. Η στάση που συναντάει συνήθως κανείς στη φυλετική κοινωνία είναι αυτή της εμπιστοσύνης ότι οι βιολογικές ανάγκες θα ικανοποιηθούν (Stanfield 1986). Σε αυτές τις κοινωνίες, υπάρχει λίγη μέριμνα για ατομική περιουσία. Μάλιστα, η προσωπική συσσώρευση της ιδιοκτησίας συνήθως αντιμετωπίζεται με περιφρόνηση και καθίσταται σχεδόν αδύνατη από την προαναφερθείσα κατανομή και ανακατανομή. Παρόμοιες συνθήκες επικρατούν σε εκείνες τις κοινωνίες που βασίζονται σε μια κεντρική αρχή (αρχηγός, βασιλιάς, ή ιερέας), η οποία λαμβάνει υποχρεωτικές μεταβιβάσεις και στη συνέχεια αναδιανέμει μέρος αυτών των μεταβιβάσεων στην κοινότητα. Οι κοινωνίες αυτές σίγουρα δεν είναι κομμουνιστικές, αλλά η αναδιανεμητική λειτουργία τείνει να εξασφαλίζει κάποια ελάχιστη ικανοποίηση των υλικών αναγκών. Τέλος, στο φεουδαρχικό αρχοντικό συναντά κανείς πάλι μια σχεδόν αυτόνομη οικονομική μονάδα, η αναδιανεμητική διαδικασία της οποίας έχει σχεδιαστεί για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της διαβίωσης.

Ωστόσο, με την ανάπτυξη της ατομικής ιδιοκτησίας στη γη, το άτομο γίνεται προσωπικά υπεύθυνο για την ικανοποίηση των υλικών αναγκών. Καθώς οι παραγωγικές

δραστηριότητες διαχωρίζονται όλο και περισσότερο από άλλες κοινωνικές δραστηριότητες—δηλαδή, η αμοιβαιότητα και η ανακατανομή διαδραματίζουν πλέον έναν πολύ μικρό ρόλο στην οικονομική διαδικασία (ενώ μπορεί να έχουν ακόμα κάποια σημασία σε άλλες κοινωνικές δραστηριότητες)—προκαλείται υπαρξιακή αβεβαιότητα επειδή η κοινωνική εξασφάλιση ενός ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης εξαφανίζεται. Η ατομική ασφάλιση μπορεί τώρα να οικοδομηθεί μόνο με την επιπλέον παραγωγή και τη χρήση του πλεονάσματος για τη δημιουργία ενός περιθωρίου ασφαλείας πέραν της κάλυψης των ελάχιστων αναγκών.

Ο ρόλος της υπαρξιακής αβεβαιότητας μπορεί να ειδωθεί στη συμπεριφορά των μεμονωμένων γαιοκτημόνων οι οποίοι αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες τους από τις προσωπικές τους παραγωγικές προσπάθειες. Η ύπαρξή τους εξαρτάται συνεπώς από την ικανότητά τους να μπορούν να δανειστούν τα μέσα διαβίωσή τους από άλλα άτομα. Οι Heinsohn και Steiger υποθέτουν ότι αυτή είναι η βάση της πρώτης *οικονομικής* ανταλλαγής, και λαμβάνει τη μορφή δανείου όπου ένας ιδιώτης παραγωγός εκτείνει το φυσικό προϊόν το οποίο έχει συσσωρεύσει ως περιθώριο ασφαλείας σε έναν δανειολήπτη, ο οποίος, ως αντάλλαγμα, υπόσχεται να προσφέρει εργασία όποτε το απαιτήσει ο δανειστής προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωσή του.

Έτσι λοιπόν, η πρώτη μορφή οικονομικών συναλλαγών παρήγαγε προθεσμιακά συμβόλαια τα οποία, στην ακραία τους εκδοχή, κατέληγαν σε μια μορφή δουλείας για χρέη όπου ο «οφειλέτης παρέδιδε ο ίδιος αρχικά τον εαυτό του στην εξουσία του πιστωτή ως δουλοπάροικος και ο πιστωτής μπορούσε ανά πάσα στιγμή κατά τη διάρκεια του όρου πίστωσης να ζητήσει οτιδήποτε από τον οφειλέτη, ακόμα και την εξόντωσή του» (Heinsohn και Steiger 1984, σ. 54). Όταν καταργήθηκαν τα δεσμά του χρέους,¹⁵ ο πιστωτής αντιμετώπιζε υπαρξιακή αβεβαιότητα κατά τη διάρκεια της σύμβασης. Αυτή η αβεβαιότητα είχε να κάνει με την ικανότητα του δανειστή να επιβιώσει σε περιόδους περιορισμένης παραγωγής. Για την ανάληψη αυτού του κινδύνου, ο δανειστής απαιτούσε πληρωμή με τη μορφή τόκων. Σημειώστε ότι, εδώ, δεν ο κίνδυνος της αποτυχίας της αποπληρωμής του δανείου, αλλά ο κίνδυνος να μην μπορεί ο δανειστής να επιβιώσει στο ενδεχόμενο μιας αλλαγής στις συνθήκες της ζωής του ως αποτέλεσμα της μη διαθεσιμότητας πλεονάσματος.

Η κατάργηση της δουλείας δημιούργησε τις συνθήκες ώστε τα δάνεια να συμπεριλαμβάνουν και τόκους. Αυτά τα δάνεια, και οι τόκοι, ήταν αρχικά «σε είδος», και, σε πολλές περιπτώσεις, ο τόκος μπορούσε να καταβληθεί από τη φυσική γονιμότητα του δανειακού στοιχείου. Για παράδειγμα, το δάνειο ενός bushel σιταριού σήμερα μπορεί να εξοφληθεί με δύο bushel στο τέλος του επόμενου έτους. Ωστόσο, καθώς τα είδη των δανείων επεκτάθηκαν, και οι όροι της αποπληρωμής έγιναν τυποποιημένοι, η εξόφληση λάμβανε τη μορφή ενός τυποποιημένου εντύπου εκφρασμένο σε μια λογιστική μονάδα, ή σε «χρηματικό λογαριασμό». Ο πρώτος χρηματικός λογαριασμός ήταν μια μονάδα σιταριού. Οι Ναοί φαίνεται να έχουν παίξει κάποιο ρόλο στην τυποποίηση της λογιστικής μονάδας. Ο δανειστής και ο οφειλέτης χρειαζόντουσαν ένα ουδέτερο μάρτυρα, και ο οποίος θα μπορούσε μάλιστα να επιβάλλει τις ιδιωτικές συμβάσεις. Σε αντάλλαγμα για την υπηρεσία αυτή, ο ναός θα λάμβανε ένα μέρος του τόκου των δανείων. Αυτές οι

αμοιβές σε είδος (συν ο tribute φόρος που καταβάλλεται στον ναό) οδήγησαν στη συσσώρευση μεγάλων αποθεμάτων σιτηρών, δημητριακών, ζώων, και άλλων προϊόντων με σημαντικό κόστος μεταφοράς (Heinsohn και Steiger 1983, σ.19).

Προκειμένου να μειωθεί το κόστος, οι ναοί ενθάρρυναν την ανάπτυξη μιας τυποποιημένης μονάδας σιταριού. Αυτή η εξέλιξη ήταν επίσης προς όφελος των δανειοληπτών και των δανειστών, αφού τώρα η αποπληρωμή δεν συνδέονταν αναγκαστικά με την φυσική γονιμότητα του δανειακού στοιχείου. Έτσι λοιπόν, ο αρχικός χρηματικός λογαριασμός σε σιτάρι άρχισε να χρησιμεύει ως μέσο πληρωμής που επιτρέπει την αποπληρωμή να γίνει υπό διάφορες μορφές (ο δανεισμός μιας αγελάδας εξοφλείται με σιτάρι). Το κριθάρι αντικατέστησε αργότερα το σιτάρι λόγω της αμετάβλητης μονάδας του βάρους του. Φυσικά, ακόμα και οι κόκκοι κριθαριού συνεπάγονταν μεγάλες συναλλαγές και κόστος αποθήκευσης. Μετά τη λειτουργία των ναών ως θεματοφύλακες των πιστωτών (οι γραφειοκρατικοί διαχειριστές των ναών αποθήκευαν τις πληρωμές των οφειλετών απέναντι στους δανειστές), το κόστος των συναλλαγών μπορούσε να μειωθεί με την αντικατάσταση του κριθαριού από μέταλλο με σφραγίδα σε περίπτωση απόσυρσης. Το κόστος αποθήκευσης μειώθηκε όταν ο ναός έκανε δεκτό το μέταλλο με σφραγίδα για την πληρωμή των φόρων tribute ή των τελών για την υπηρεσία του ως μάρτυρας σε ιδιωτικές συμβάσεις. Η μετάβαση σε πολύτιμα μέταλλα έγινε τελικά προκειμένου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα με τους παραχαράκτες (Heinsohn και Steiger 1983, σελ. 21).

Παρακάτω θα εξετάσουμε μια εναλλακτική εξήγηση της προέλευσης του χρηματικού λογαριασμού—την κρατική άποψη για το χρήμα. Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον ότι η άποψη των Heinsohn και Steiger για την προέλευση του χρήματος που έχει ως βάση την «ιδιωτική ιδιοκτησία» στηρίζεται στην ύπαρξη μιας κεντρικής αρχής για τη δημιουργία της χρηματικής λογιστικής μονάδας.

Κατά την άποψη των Heinsohn και Steiger, με την ανάπτυξη της χρηματικής λογιστικής μονάδας, και με τη δημιουργία μιας μεθόδου για τη μαρτυρία της νομιμότητας των ιδιωτικών συμβάσεων (και της εφαρμογής τους), το πιστωτικό χρήμα μπορούσε τελικά να κυκλοφορήσει μεταξύ τρίτων και να εκτελεί λειτουργίες που σχετίζονται με το «χρήμα», συμπεριλαμβανομένης της λειτουργίας του μέσου ανταλλαγής που τόσο ευδιάκριτα λαμβάνει μέρος στις αγορές. Έτσι λοιπόν, ισχυρίζονται ότι το πιστωτικό χρήμα είναι προγενέστερο του εμπορευματικού χρήματος (χρυσά νομίσματα), και η λειτουργία της χρηματικής λογιστικής μονάδας είναι προγενέστερη είτε του μέσου ανταλλαγής ή των λειτουργιών των μέσων πληρωμής.

Η προέλευση του χρήματος δεν πρόκειται να βρεθεί, συνεπώς, σε μια υποτιθέμενη κοινωνία ανταλλαγής που βασίζεται στον αντιπραγματισμό. Αντιθέτως, το χρήμα αναπτύσσεται ως λογιστική μονάδα, ή, *οι όροι με βάση τους οποίους αναγράφονται τα χρέη*: «Μια χρηματική λογιστική μονάδα εμφανίζεται μαζί με τα χρέη.... Το χρήμα με την πλήρη έννοια του όρου μπορεί να υπάρξει μόνο σε σχέση με το χρήμα ως λογιστική μονάδα» (Keynes 1971, σ. 3). Όταν πραγματοποιούνται ιδιωτικά δάνεια, ο δανειστής παραδίδει ιδιωτική ιδιοκτησία σε αντάλλαγμα για ένα υποσχετικό σημείωμα που

εκδίδεται από τον οφειλέτη, και το οποίο αντιπροσωπεύει ένα προθεσμιακό συμβόλαιο. Αυτό το ιδιωτικό συμφωνητικό πρέπει να περιλαμβάνει μια επιβάρυνση επιτοκίου, το μέγεθος του οποίου καθορίζεται από την εκτίμηση της υπαρξιακής αβεβαιότητας που αντιμετωπίζει ο δανειστής για την παραχώρηση αποθεμάτων που παρέχουν ασφάλεια ενόψει ενός αγνώστου μέλλοντος (Heinsohn και Steiger 1989, σ. 192). Έτσι λοιπόν, όλες οι προθεσμιακές συμβάσεις περιλαμβάνουν προτάσεις του είδους «σιτάρι τώρα για περισσότερο σιτάρι αργότερα», οι οποίες είναι χρηματικά προτάσεις, με το χρήμα να χρησιμεύει ως λογιστική μονάδα. (Βλ., Keynes 1964, κεφάλαιο 17).

Η διάκριση που έγινε παραπάνω μεταξύ «χρήματος» και «περιουσιακών στοιχείων εκφρασμένα σε χρηματική λογιστική μονάδα» δεν είναι τόσο νέα ιδέα όπως μπορεί να φαίνεται στο σύγχρονο αναγνώστη. Χρόνια πριν, ο Einaudi (1953) μας προσέφερε μια λεπτομερή εξέταση της ιστορίας μιας έννοιας που ονομάζεται με διάφορους τρόπους «φανταστικό χρήμα», «ιδανικό χρήμα», «πολιτικό χρήμα», ή «*moneta numeraria*». Εντόπισε τη χρήση αυτής της έννοιας στον δέκατο έκτο αιώνα, ενώ παρόμοιες ιδέες μπορεί να βρει κανείς στα έργα του Cipolla (1956 και 1976). Το «φανταστικό χρήμα» είναι μια χρηματική λογιστική μονάδα, κοινώς αποκαλούμενη «λίρα» σε όλη την Ευρώπη, η αξία της οποίας δεν μεταβάλλεται σχεδόν ποτέ. Ο Einaudi υποστηρίζει αυτή η χρηματική λογιστική μονάδα «προήρθε σχεδόν αυθόρμητα από τη συνήθεια των ανθρώπων να διατηρούν λογαριασμούς σε χρηματικές μονάδες» (Einaudi 1953, p. 233). Καθώς το φανταστικό χρήμα συχνά δεν εκφραζόταν σε κέρματα, σίγουρα δεν μπορούσε να εκπληρώσει εκείνη τη λειτουργία που οι ορθόδοξοι ερμηνευτές της ιστορίας του χρήματος θεωρούν ως ύψιστης σημασίας—δηλαδή ως μέσο συναλλαγής. Αντίθετα, το φανταστικό χρήμα ήταν η λογιστική μονάδα, το κοινωνικό μέτρο της οικονομικής αξίας, η μονάδα στην οποία υπολογιζόντουσαν τα χρέη, και η μονάδα στην οποία υπολογιζόνταν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες όλων των μέσων συναλλαγών.

Για παράδειγμα, ο Einaudi μας δείχνει ότι στο δέκατο όγδοο αιώνα, το δουκάτο του Μιλάνου χρησιμοποιούσε 51 διαφορετικά κέρματα και 50 διαφορετικές χρηματικές μονάδες. Όμως, η αξία καθενός από αυτά καθορίζεται πάντοτε σε σχέση με τη λίρα ως λογιστική μονάδα (που δεν ήταν μια από τις μονάδες εκφρασμένες σε κέρμα) (Einaudi 1953, p. 243). Εάν ένα από αυτά τα κέρματα απαξιωνόταν, οι τιμές των βασικών προϊόντων θα αυξάνονταν όσον αφορά το συγκεκριμένο νόμισμα, *αλλά όχι όσον αφορά το φανταστικό χρήμα*. Αυτό σημαίνει, βέβαια, ότι οι τιμές των βασικών εμπορευμάτων (πέρα από τις αξίες των μέσων ανταλλαγής) εκφράζονταν στην πραγματικότητα με βάση τη λογιστική μονάδα της λίρας. Ως άλλο παράδειγμα, η Τράπεζα του Άμστερνταμ, που εικάζεται ότι αποτελεί το πρότυπο για την Τράπεζα της Αγγλίας, δεν έκδιε τραπεζογραμμάτια και δεν χορηγούσε δάνεια, αλλά απλώς προσέφερε στους καταθέτες υπηρεσίες εκκαθάρισης πληρωμών σε μια «φανταστική» εθνική χρηματική λογιστική μονάδα. Ομοίως, η *lira di banco* ήταν μια λογιστική μονάδα, που αποτιμάται σε ισοδύναμες μονάδες βάρους χρυσού, που δημιουργήθηκε από τις *giro* τράπεζες για να παρέχουν σταθερούς όρους για τραπεζικές υποχρεώσεις εκ μέρους των μελών των *giro* τραπεζών (Wray 1990).

Ξεχωρίζοντας το χρήμα από τις διάφορες λειτουργίες που επιτελεί, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι πρωτόγονες οικονομίες δεν χρησιμοποιούσαν χρήματα. Επομένως, είναι άκαιρη η χρήση της συγκριτικής μεθόδου με σκοπό να βρούμε αντικείμενα στις φυλετικές κοινωνίες που καλύπτουν λειτουργίες σαν αυτές του χρήματος και στη συνέχεια να χαρακτηρίσουμε αυτά τα αντικείμενα ως «χρήμα». Αντίθετα, η κατανόηση του ρόλου του χρήματος στην καπιταλιστική οικονομία μας δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουμε τη συγκριτική μεθοδολογία για τον προσδιορισμό των αντιθέσεων μεταξύ των οικονομιών που βασίζονται στο χρήμα και εκείνων που βασίζονται σε κοινοτικές, αμοιβαίες σχέσεις, οι οποίες δεν χρησιμοποιούν χρήματα, αν και μπορούμε να βρούμε αντικείμενα που επιφανειακά φαίνεται να πληρούν ορισμένες από τις λειτουργίες που τώρα συνδέουμε με περιουσιακά στοιχεία εκφρασμένα σε λογιστικές μονάδες βασισμένες στο χρήμα.

Οι σχέσεις μεταξύ χρήματος και αγορών

Σε αντίθεση με την παραγωγή σε μια φυλετική κοινωνία, η καπιταλιστική παραγωγή περιλαμβάνει πάντα το χρήμα. Ο καπιταλιστής πρέπει να προσλάβει εργαζόμενους να παράγουν τα αγαθά που θα πουληθούν στις αγορές (για τους εργαζόμενους και τους καπιταλιστές). Η παραγωγή απαιτεί χρόνο, αλλά ο καπιταλιστής θα πρέπει να καταβάλει τους μισθούς των εργαζομένων πριν πραγματοποιήσει έσοδα από τις πωλήσεις. Επιπλέον, επειδή το μέλλον είναι αβέβαιο, οι μισθοί καταβάλλονται με τη μορφή χρήματος. Και οι πωλήσεις είναι αβέβαιες, επειδή δεν είναι υποχρεωτικό να δαπανηθούν οι μισθοί των εργαζομένων για κάποια συγκεκριμένη παραγωγή, ούτε για την παραγωγή εν γένει. Αυτό σημαίνει ότι ο καπιταλιστής που δανείζεται για να πληρώσει το κόστος των μισθών πρέπει να καταβάλει τόκους και ότι η καπιταλιστική παραγωγή αναλαμβάνεται μόνο με την προσδοκία ότι θα υπάρξουν κέρδη. Έτσι λοιπόν, η καπιταλιστική παραγωγή προϋποθέτει πάντα την υπόθεση ότι «πρέπει να υπάρχει διαθέσιμο χρήμα τώρα, για να υπάρξει περισσότερο χρήμα αργότερα». Η αγορά, συνεπώς, «δεν αποτελεί πεδίο αντιπραγματισμού ... αλλά πεδίο για την απόκτηση των μέσων προκειμένου να εξοφληθούν τα χρέη, δηλαδή χρήματα» (Heinsohn και Steiger 1989 , σ. 193).

Οι αγορές δεν μπορεί να υπάρξουν ανεξάρτητα από το χρήμα, και σίγουρα δεν είναι προγενέστερες του χρήματος.¹⁶ Η αφηρημένη εικόνα της οικονομίας του αντιπραγματισμού υποθέτει ότι τα άτομα «οργανώνουν τις δραστηριότητές τους με την ιδέα του μάρκετινγκ στο μυαλό» πριν από την ύπαρξη του χρήματος (Levine, 1983, σ. 21). Ειδικεύονται στην παραγωγή προϊόντων που δεν χρειάζονται προκειμένου να τα ανταλλάξουν στην αγορά για επιθυμητά εμπορεύματα. Αλλά μια τέτοια παραγωγή απαιτεί την προ-ύπαρξη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και την ανεξαρτησία των ατόμων. Όπως ειπώθηκε παραπάνω, αυτά είναι τα προαπαιτούμενα για την ανάπτυξη του χρήματος ως λογιστική μονάδα. Επιπλέον, ακόμη και η παραγωγή για μια ανταλλακτική οικονομία με την ύπαρξη ιδιωτικής ιδιοκτησίας προϋποθέτει χρόνο και αβεβαιότητα, αλλά αυτές είναι οι πρόσθετες προϋποθέσεις για την παραγωγή με βάση το χρήμα. Έτσι, όλες οι προϋποθέσεις για μια χρηματική οικονομία υπάρχουν ήδη στην οικονομία της αγοράς που υποτίθεται ότι πρέπει να βασίζεται στην ανταλλαγή. Είναι λογικό ότι η

ανταλλακτική οικονομία θα μπορούσε να ήταν προγενέστερη της χρήσης του χρήματος, ακόμη και αν η αφηρημένη εικόνα της ανταλλακτικής οικονομίας εμφανίζει όλες τις προϋποθέσεις μιας χρηματικής οικονομίας;

Ο Levine (1983) υποστηρίζει ότι η ύπαρξη μιας αγοράς απαιτεί ποικιλία και μεταβλητότητα αναγκών—ειδάλλως, κάποιος πρέπει να υποθέσει ότι η τρέχουσα κατανομή των κληροδοτημάτων (πόροι, ικανότητα, τεχνογνωσία) είναι τέτοια ώστε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν μπορεί να παράγει για τις ανάγκες του, αλλά πρέπει να παράγει για την αγορά. Ακόμη και αν αυτό μπορεί να γίνει αποδεκτό, δεν φαίνεται να δημιουργεί τις συνθήκες που απαιτούνται για μια καινοτόμο, δυναμική αγορά, επειδή η παραγωγή θα στόχευε στην ικανοποίηση των «ιστορικά ανεπτυγμένων και δεδομένων τρόπων κατανάλωσης και δομών στέρησης και ανάγκης» (στο ίδιο, σελ. 22). Με άλλα λόγια, η ώθηση για συσσώρευση είναι σοβαρά περιορισμένη σε μια ανταλλακτική οικονομία. Μόνο σε μια οικονομία στην οποία ο πλούτος είναι εκφρασμένος σε χρήμα μπορεί να μετατραπεί η «ανάγκη» σε μια κοινωνικά προσδιορισμένη διαδικασία από τις απαιτήσεις της κοινωνικής συσσώρευσης. Σε μια χρηματική οικονομία, τα άτομα παράγουν προϊόντα που δεν χρειάζονται επειδή τα κίνητρά τους για την παραγωγή είναι η απόκτηση πλούτου (δηλαδή, το να αποκτήσουν χρήματα). Ο διαχωρισμός του παραγωγού από τους καταναλωτές υποστηρίζει ένα σύστημα συναλλαγής. Αυτός ο διαχωρισμός προκύπτει επειδή η ιδέα του πλούτου γενικά έχει γίνει μέρος ενός τρόπου ζωής και τρόπου σκέψης. Η διείσδυση της ιδέας του πλούτου στη συνείδηση μετατρέπει την επιδίωξη του πλούτου μέσω της εμπορευματικής παραγωγής σε έναν λογικό στόχο (στο ίδιο, σελ. 22–23).

Αυτός ο διαχωρισμός του παραγωγού από τον καταναλωτή απαιτεί (για την πλήρη ανάπτυξή του) την ύπαρξη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και τη δημιουργία μιας κατηγορίας εργαζομένων χωρίς ιδιοκτησία. Η ύπαρξη εργαζομένων χωρίς ιδιοκτησία επέκτεινε επίσης τις ανάγκες της αγοράς, και επέκτεινε τη λειτουργία του χρήματος ως μέσο ανταλλαγής. Εν κατακλείδι, η προσφορά της αγοράς δημιουργείται όταν η παραγωγή προσανατολίζεται προς την αγορά με σκοπό την απόκτηση περιουσιακών στοιχείων εκφρασμένα σε χρήμα. Υπάρχει ζήτηση στην αγορά επειδή οι εργαζόμενοι χωρίς καμία ιδιωτική ιδιοκτησία πρέπει να αγοράσουν τα μέσα διαβίωσης μέσω της χρήσης των ονομαστικών μισθών.

Η προηγούμενη συζήτηση έχει ομολογουμένως καλύψει ένα ιστορικό διάστημα αρκετών χιλιάδων ετών—από την περίοδο που πραγματοποιήθηκαν τα πρώτα δειλά βήματα για την απομάκρυνση από τη φυλετική κοινωνία στην ανάπτυξη μιας πλήρους καπιταλιστικής κοινωνίας. Από τη μία μεριά, αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί με το επιχείρημα ότι όλες οι προ-καπιταλιστικές κοινωνίες μοιάζουν πολύ περισσότερο μεταξύ τους από ότι μοιάζει οποιαδήποτε από αυτές με τον καπιταλισμό. Η προέλευση των αγορών που βασίζονται στη χρήση του χρήματος κείται στην πρώιμη ανάπτυξη της ατομικής ιδιοκτησίας. Ωστόσο, το χρήμα και η χρηματική παραγωγή παρέμειναν «ενσωματωμένα» σε μη οικονομικές κοινωνικές σχέσεις μέχρι την σχετικά πρόσφατη εμφάνιση της «χρηματικής οικονομίας».

Δεν υπάρχει καμία καινοτομία σε αυτόν τον ισχυρισμό. Μπορεί κανείς να βρει παρόμοια επιχειρήματα στις μελέτες του Stanfield (1986), του Polanyi (1968), και του Heilbroner (1985). Ο Stanfield υποστηρίζει ότι η μεγάλη μετάβαση στη σύγχρονη έλαβε μέρος τον δέκατο έβδομο αιώνα, μια περίοδο όπου το μερκαντιστικό κράτος διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στη δημιουργία των εσωτερικών αγορών. Από αυτό το σημείο και μετά, η οικονομία σταδιακά αναδύθηκε και άρχισε να διαμορφώνει τους κανόνες και τα πρότυπα της κοινωνίας (Stanfield 1986, σ. 102). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με τον Polanyi, τη συνειδητή δημιουργία μιας «αυτορρυθμιζόμενης ελεύθερης οικονομίας της αγοράς» στον δέκατο ένατο αιώνα, όπου μια μη ενταγμένη οικονομία λειτουργούσε χωρίς την κατεύθυνση των αρχών. Έτσι δημιουργήθηκε ο μύθος για την αγορά, που συνοψίζεται στην πεποίθηση ότι η επιδίωξη του ατομικού κέρδους θα επιφέρει κοινωνική παροχή ακόμη και χωρίς τη σκόπιμη επιδίωξη αυτού του κοινωνικού σκοπού.

Σύμφωνα με τον Polanyi, η προσπάθεια δημιουργίας μιας αυτορρυθμιζόμενης οικονομίας της αγοράς απέτυχε, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια προστατευτική αντίδραση για τον περιορισμό της λειτουργίας των αγορών ακριβώς επειδή δεν μπορούσαν να επιτύχουν την επιθυμητή κοινωνική παροχή. Τέλος, ο Heilbroner υποστηρίζει ότι η δημιουργία της καπιταλιστικής κοινωνίας αντιπροσώπευε ένα επαναστατικό κίνημα με την έννοια ότι δημιουργήθηκε ένα οικονομικό σύστημα με πρωταρχικό σκοπό τη συσσώρευση του «κεφαλαίου» αντί της διασφάλισης της κοινωνικής παροχής. Αυτή η συνεχής «επεκτατική μεταμόρφωση του κεφαλαίου» είναι η βασική λογική του καπιταλισμού (Heilbroner 1985, σ. 36). Επιπλέον, αυτή η λογική της συσσώρευσης λαμβάνει τη μορφή συσσώρευσης των μεγαλύτερων *ονομαστικών* αξιών. Είναι σαφές ότι ο καπιταλισμός—ένα σύστημα που βασίζεται πάνω στην ονομαστική συσσώρευση—είναι ένα σύστημα πολύ διαφορετικό από τις προηγούμενες θεσμοθετημένες αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπων και μεταξύ ανθρώπου και φύσης.

Ωστόσο, κανείς δεν μπορεί να αγνοήσει τις σημαντικές διαφορές ανάμεσα στη φυλετική κοινωνία, η οποία δεν χρησιμοποιεί χρήματα, και στις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες που χρησιμοποιούν χρήματα. Με την εμφάνιση της ιδιωτικής περιουσίας έχουμε και την προέλευση του χρήματος και την ανάπτυξη των αγορών—οι αγορές υπάρχουν από την ύστερη Λίθινη Εποχή (Stanfield 1986, σ. 97). Όμως, η χρηματική παραγωγή κάνει την εμφάνισή της πολύ αργότερα.¹⁷ Όπως αναγνωρίστηκε από τον Polanyi, οι αγορές υπήρχαν πολύ προτού εμφανιστεί ένα *σύστημα* που βασίζεται στις αγορές. Είναι σαφές ότι οι αγορές μπορεί να υπάρχουν σε μια ποικιλία οικονομικών συστημάτων—από τις οικονομίες με φόρους υποτέλειας βασισμένες στην κεντρική εξουσία έως τις δημοκρατικές κοινωνίες της αρχαίας Ελλάδας, και από τη ρωμαϊκή κοινωνία της δουλείας έως τις φεουδαρχικές κοινωνίες της Ευρώπης. Ακόμα και αν το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής σε όλες αυτές τις κοινωνίες δεν έβρισκε ποτέ το δρόμο του προς τις αγορές, οι αγορές και η πώληση αγαθών για περιουσιακά στοιχεία εκφρασμένα σε χρήμα έπαιζαν κάποιο ρόλο. Αυτή η παραδοχή, όμως, δεν παραχωρεί τίποτα απέναντι στη Νεοκλασική επιμονή να βλέπει μια φυσική ροπή προς την ανταλλαγή εμπορευμάτων σε όλες τις κοινωνίες. Αντίθετα, στις περισσότερες από αυτές τις περιπτώσεις, οι αγορές έχουν συσταθεί μέσω κρατικής παρέμβασης, και το κράτος παρενέβαινε τακτικά σε όλες τις περιπτώσεις.

Πράγματι, ο Levi-Strauss ορίζει την ανταλλαγή ως ένα πόλεμο που επιλύθηκε ειρηνικά, και παρομοιάζει τις συναλλαγματικές ισοτιμίες με τις συνθήκες ειρήνης (στο ίδιο, σελ. 90). Ο Polanyi γράφει για τη δημιουργία των αγορών από στρατηγούς για την παροχή στρατών. Οι τιμές δεν καθορίζονται από το παζάρεμα και τις διαπραγματεύσεις των αγορών. Αντιθέτως,

παραδοσιακά, το εμπόριο δεν είχε ίχνοσ εμπορίας. Αρχικά ήταν υπό ημι-πολεμική κατοχή, δεν έκοψε ποτέ τις διασυνδέσεις του με την πολιτική εξουσία, με εξαίρεση κάποιες λίγες συναλλαγές που μπορούσαν να πραγματοποιηθούν κάτω από απαρχαιωμένες συνθήκες.... Το κόστος μιας συνθήκης ήταν θέμα διαπραγμάτευσης, που απαιτούσε να έχει προηγηθεί από πολύ διπλωματικό παζάρι. Μόλις καθιερωνόταν μια συνθήκη, οι διαπραγματεύσεις έρχονταν σε τέλος, επειδή μία συνθήκη σήμαινε την καθιέρωση μιας τιμής πάνω στην οποία ακολουθούσε την πορεία του το εμπόριο. Καθώς δεν υπήρχε εμπόριο χωρίς συνθήκη, η ύπαρξη της συνθήκης απέκλειε τις πρακτικές της αγοράς. (Polanyi 1971, σελ. 86–87)

Η ύπαρξη της ατομικής ιδιοκτησίας, το χρήμα, και οι αγορές προφανώς δεν επαρκούν για την ανάπτυξη ενός *συστήματος* αγοράς, ή, καλύτερα, για ένα σύστημα που βασίζεται στην παραγωγή για πώληση στις αγορές για περιουσιακά στοιχεία εκφρασμένα σε χρήμα. Σε μια παλιά μου εργασία (Wray 1990) προβάλλεται το επιχείρημα ότι η έκταση της αγοράς θα παραμείνει περιορισμένη έως ότου ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού καταλήξει χωρίς ιδιοκτησία και μετατραπεί στη συνέχεια σε μισθωτούς εργαζόμενους.¹⁸ Όπως υποστηρίζει ο Stanfield (1986, σελ. 45), οι πεινασμένοι πρέπει να αποκτήσουν τρόφιμα, αλλά το πώς θα τα αποκτήσουν είναι μια θεσμοθετημένη διαδικασία. Το άτομο δίχως ιδιοκτησία, και ως εκ τούτου πεινασμένο, μπορεί να βασιστεί στην οικογένεια, την επαιτεία, την ανακατανομή της κυβέρνησης, ή σε μισθούς από την πώληση της εργατικής του δύναμης (η εικονική εμπορευματοποίηση της εργασίας στο έργο του Polanyi), και η κάθε επιλογή εξαρτάται ανάλογα από την ανταπόκριση που προκύπτει μέσα από τις θεσμικές ρυθμίσεις. Ο Bloch (1953) υποστηρίζει ότι η δημιουργία μιας δεξαμενής δυναμικού εργατικού δυναμικού επιτεύχθηκε από μια διαδικασία που συχνά αποκαλείται το κίνημα της περίφραξης.¹⁹ Η «αγορά εργασίας», όμως, δεν αναπήδησε φυσικά από την εξέλιξη αυτή, αλλά δημιουργήθηκε σταδιακά, και ο βαθμός της παραγωγής για την αγορά παραμένει περιορισμένος σε μεγάλο βαθμό μέχρι την «εμπορευματοποίηση» της εργασίας, μια διαδικασία που προέκυψε εν μέρει από την επιτάχυνση της ιδιωτικοποίησης της γης.

Εν ολίγοις, τα χρήμα υπήρξε αρχικά ως λογιστική μονάδα. Η ανάπτυξη της ιδιωτικής, απαλλοτριώσιμης ιδιοκτησίας επέτρεψε την εμφάνιση των ιδιωτικών δανείων.²⁰ Καθώς τα δάνεια κατέληξαν σε συμβόλαια υπογεγραμμένα σε μια τυπική χρηματική λογιστική μονάδα, αναπτύχθηκε και η λειτουργία του χρήματος ως μέσο πληρωμής. Αυτό επέτρεψε σταδιακά την παραγωγή για την αγορά προκειμένου να αποκομιστούν τα μέσα για την εξόφληση των χρεών, τα οποία οδήγησαν στη λειτουργία του χρήματος ως μέσο

ανταλλαγής. Η πρώτη τυποποιημένη χρηματική λογιστική μονάδα ήταν το σάρι, αλλά στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από το κριθάρι. Το χρήμα, ως καταγεγραμμένη λογιστική μονάδα εκφρασμένη σε χρέος, θα δημιουργηθεί ως μέρος ενός προθεσμιακού συμβολαίου χρέους.²¹ Το χρήμα ως μέσο ανταλλαγής ή μέσο πληρωμής θα λάβει μια φυσική μορφή (σάρι ή κριθάρι, και αργότερα σε δισκία από πηλό, ξύλινα ραβδιά, μεταλλικά νομίσματα, ή χάρτινες υποσχετικές σημειώσεις) εκφρασμένη σε μια εξιδανικευμένη χρηματική λογιστική μονάδα. Επειδή η παραγωγή σε ένα σύστημα αγοράς είναι πάντα *χρηματική* παραγωγή, ο σκοπός της είναι η πραγματοποίηση της παραγωγής σε μορφή χρήματος. Έτσι λοιπόν, ο σκοπός της παραγωγής σε μια οικονομία της αγοράς είναι η συσσώρευση χρηματικά εκφρασμένων μονάδων της κοινωνικής μέτρησης του πλούτου. Η συσσώρευση των περιουσιακών στοιχείων εκφρασμένα σε χρήμα γίνεται ο παγκοσμίως αναγνωρισμένος δρόμος προς τον πλούτο. Η χρηματική λογιστική μονάδα γίνεται η κοινωνική μονάδα της αξίας.

Πίστωση και κρατικές θεωρίες του χρήματος—Η σύγχρονη θεωρία του χρήματος

Έχει προ πολλού αναγνωριστεί ότι οι πρώτες χρηματικές μονάδες βασιζόντουσαν σε ένα συγκεκριμένο αριθμό κόκκων σίτου ή κριθής (Wray 1990, σ. 7). Όπως υποστήριξε ο Keynes, «Τα θεμελιώδη πρότυπα βάρους του δυτικού πολιτισμού δεν έχουν ποτέ αλλάξει από τις πρώτες απαρχές μέχρι την εισαγωγή του μετρικού συστήματος» (Keynes 1982, σ. 239). Ο Κέυνς δείχνει ότι η πρόωρη μονάδα απολογισμού στην Βαβυλωνία ήταν η μίνα, μια μονάδα μέτρησης που αποτελείται από 10.800 σπόρους σιταριού (στο ίδιο, σελ. 231–73). Αυτά τα πρότυπα βάρους αποτέλεσαν τη βάση για τις νομισματικές μονάδες—τη λίρα, το sol, το denier, τη μίνα, το shekel, ή αργότερα τη στερλίνα (Keynes 1982, Innes 1913 σ. 386, Wray 1998 σ. 48). Ως άλλο παράδειγμα, η ρωμαϊκή λίρα ήταν ίση με 6912 σπόρους από σιτάρι. Επιπλέον, «όλα τα πρότυπα βάρους του αρχαίου αλλά και του μεσαιωνικού κόσμου ... έχουν βάση είτε τον κόκκο του σταριού είτε τον κόκκο του κριθαριού» (Keynes 1982, σ. 239). Φυσικά, οι μονάδες βάρους υπήρχαν πριν από τα χρήματα—ήταν ήδη σε χρήση για τη μέτρηση των φόρων που καταβάλλονταν στους ναούς (Heinsohn και Steiger 1983, σ. 22). Αυτές οι μονάδες βάρους μεταφέρθηκαν στις χρηματικές μονάδες στις οποίες εκφραζόταν το πιστωτικό χρήμα και, αργότερα, το εμπορευματικό χρήμα.²² Είναι σημαντικό ότι τα τυποποιημένα νομίσματα της Ελλάδας και της Βαβυλωνίας (ο στατήρας και το σέκελ, αντίστοιχα), είχαν βάρος ισοδύναμο με 180 κόκκους κριθαριού, γεγονός που συνεπάγεται ότι η λογιστική μονάδα υπήρχε πριν από τα κέρματα (στο ίδιο, σελ. 24).

Ο Hudson (2004) εξηγεί ότι οι πρώτες χρηματικές μονάδες αναπτύχθηκαν στους ναούς και τα παλάτια της Σουμερίας κατά την τρίτη χιλιετία π.Χ., και πως δημιουργήθηκαν αρχικά για τους σκοπούς της εσωτερικής διοίκησης: «τα δημόσια ιδρύματα καθιέρωσαν τον βασικό τους χρηματικό άξονα κάνοντας το βάρος του σέκελ (240 κόκκοι κριθαριού) ίσο σε αξία με την μηνιαία μονάδα κατανάλωσης, ένα μπούσελ κριθαριού, το κύριο αγαθό που δαπανιόνταν» (Hudson 2004, σ. 111). Ως εκ τούτου, παρά την εγγενή αξία (ή ακόμα και την ανταλλακτική αξία) των πολύτιμων μετάλλων που οδήγησε σε ένα *numeraire*, οι αρχές καθιέρωσαν τη χρηματική αξία του πολύτιμου μετάλλου κάνοντάς το

ίσο με το numeraire, που προέρχεται από το ίδιο το βάρος της μηνιαίας μονάδας κατανάλωσης σταριού. Αυτό οδηγεί πολύ εύκολα στο συμπέρασμα ότι η λογιστική μονάδα ήταν κοινωνικά καθορισμένη, και πως δεν ήταν το αποτέλεσμα ατομικής βελτιστοποίησης για την εξάλειψη της ανάγκης μιας διπλής σύμπτωσης επιθυμιών.

Η ορθόδοξη προσέγγιση της ιστορίας του χρήματος δεν ήταν ποτέ σε θέση να εξηγήσει πώς η ατομική συμπεριφορά της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας οδήγησε σε ένα ενιαίο numeraire (Gardiner 2004, Ingham 2004). Ενώ η χρήση μιας ενιαίας λογιστικής μονάδας οδηγεί όντως σε αποτελεσματικότητα, δεν είναι ξεκάθαρο ποιες εξελικτικές διεργασίες δημιούργησαν την numeraire. Σύμφωνα με τη συμβατική ιστορία, το παζάρεμα της αγοράς υποτίθεται ότι θα παράγει τον vector ισορροπίας των σχετικών τιμών, οι οποίες μπορούν να εκφράζονται στο πλαίσιο του ενιαίου numeraire. Ωστόσο, κάτι τέτοιο προϋποθέτει ένα αρκετά υψηλό βαθμό εξειδίκευσης του εργατικού δυναμικού και/ή την κυριότητα των πόρων, αλλά αυτή η εξειδίκευση πριν την εμφάνιση των αγορών είναι δύσκολο να εξηγηθεί (Bell, Henry, και Wray 2004). Όταν οι αγορές είναι επαρκώς ανεπτυγμένες, η εξειδίκευση αυξάνει την ευημερία. Ωστόσο, χωρίς καλά ανεπτυγμένες αγορές, η εξειδίκευση είναι εξαιρετικά επικίνδυνη, ενώ η διαφοροποίηση των προσόντων και των πόρων θα ήταν συνετή. Φαίνεται εξαιρετικά απίθανο ότι είτε οι αγορές ή μια χρηματική λογιστική μονάδα θα μπορούσαν να εξελιχθούν από την ατομική συμπεριφορά της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας.

Έχει σημασία η προέλευση του χρήματος ως κοινωνική λογιστική μονάδα που χρησιμοποιείται για τη μέτρηση των υποχρεώσεων; Είναι το χρήμα ένας κοινωνικός θεσμός ή απλώς ένα βολικό μέσο συναλλαγής; Ενώ οι θεσμικοί οικονομολόγοι και κάποιοι μετα-κεϊνσιανιστές αντιμετωπίζουν προ πολλού το χρήμα ως το σημαντικότερο μάλιστα θεσμό σε μια καπιταλιστική οικονομία, οι περισσότεροι ετερόδοξοι οικονομολόγοι δεν έχουν ασχοληθεί ιδιαίτερα με το θέμα (Σημαντικές εξαιρέσεις αποτελούν οι Dillard 1980, Minsky, 1986, και ο κοινωνιολόγος Ingham 2000). Ωστόσο, εάν θέλουμε να κατανοήσουμε τη φύση του χρήματος, είναι σημαντικό να αποκαλυφθούν οι κοινωνικές σχέσεις που αποκρύπτονται από αυτό το θεσμό.

Οι κρατικές θεωρίες του χρήματος και η προσέγγιση γύρω από το πιστωτικό χρήμα συμβάλλουν στο να αρθεί το πέπλο που καλύπτει το μυστήριο των κοινωνικών σχέσεων του χρήματος. Θα εξετάσουμε πρώτα την πιστωτική θεωρία του χρήματος και στη συνέχεια θα στραφούμε στην κρατική θεωρία του χρήματος.

Η πιστωτική θεωρία του χρήματος

Ο Schumpeter (1934) έκανε μια χρήσιμη διάκριση μεταξύ της «χρηματικής θεωρίας της πίστωσης» και της «πιστωτικής θεωρίας του χρήματος». Η πρώτη θεωρία αντιμετωπίζει το ιδιωτικό «πιστωτικό χρήμα» ως μόνο ένα προσωρινό υποκατάστατο για το «πραγματικό χρήμα»—ενδεχομένως ένα «φυσικό» χρήμα απαλλαγμένο από κοινωνικές σχέσεις. Η τελική εξόφληση πρέπει να γίνει σε πραγματικό χρήμα, που είναι η τελική λογιστική μονάδα, το απόθεμα της αξίας, και το μέσο πληρωμών. Οι συναλλαγές μπορεί

να πραγματοποιηθούν με βάση την πίστωση, αλλά η πιστωτική επέκταση είναι αυστηρά περιορισμένη από την ποσότητα του πραγματικού χρήματος. Τελικά, μόνο η ποσότητα του πραγματικού χρήματος έχει σημασία όσον αφορά την οικονομική δραστηριότητα. Το μεγαλύτερο μέρος της σύγχρονης μακροοικονομικής θεωρίας βασίζεται στην έννοια του πολλαπλασιαστική καταθέσεων, που συνδέει την ποσότητα του χρήματος που δημιουργήθηκε από ιδιώτες (ως επί το πλείστον από τραπεζικές καταθέσεις) προς την ποσότητα του χρήματος υψηλής ισχύος. Αυτό είναι το σύγχρονο αντίστοιχο αυτού που ο Schumpeter αποκάλεσε «χρηματική θεωρία της πίστωσης», και ο Friedman (1948, 1968) (ή ο Karl Brunner 1968) είναι ο καλύτερος εκπρόσωπος. Το πραγματικό χρήμα που είναι η βάση της επέκτασης των καταθέσεων θα πρέπει να ελέγχεται, κατά προτίμηση από έναν κανόνα που θα κάνει το σύγχρονο παραστατικό χρήμα να λειτουργεί σαν το μεταλλικό χρήμα του αφηρημένου παρελθόντος.

Αντίθετα, η πιστωτική θεωρία του χρήματος τονίζει ότι η πίστωση συνήθως επεκτείνεται για να επιτρέψει στην οικονομική δραστηριότητα να αναπτυχθεί.²³ Αυτή η νέα πίστωση δημιουργεί νέες απαιτήσεις για το χρήμα υψηλής ισχύος ακόμη και ενώ οδηγεί σε νέα παραγωγή. Ωστόσο, επειδή υπάρχει ένα σύστημα εκκαθάρισης που ακυρώνει χρεώσεις και πιστώσεις χωρίς τη χρήση του χρήματος υψηλής ισχύος, η πίστωση δεν είναι απλώς ένα προσωρινό υποκατάστατο για το χρήμα υψηλής ισχύος. Ο Schumpeter δεν αρνείται τον ρόλο που διαδραμάτισε το χρήμα υψηλής ισχύος ως το ύστατο μέσο εξόφλησης, αρνείται απλώς ότι απαιτείται για τις περισσότερες μορφές εκκαθάρισης.

Όπως και ο Schumpeter, ο Innes επικεντρώθηκε στην πίστωση και στο σύστημα εκκαθάρισης, χλευάζοντας την άποψη ότι «στις σύγχρονες μέρες υπάρχει ένας μηχανισμός αποταμίευσης χρήματος που ονομάζεται *πίστωση* και ότι, πριν από την ανακάλυψη αυτού του μηχανισμού όλες οι αγορές καταβάλλονταν σε μετρητά, με άλλα λόγια σε νομίσματα» (Innes 1913, σ. 389). Υποστήριξε ότι «μια προσεκτική έρευνα δείχνει ότι το ακριβώς αντίστροφο είναι αλήθεια» (στο ίδιο, σελ. 389). Αντί της πώλησης σε ανταλλαγή για «κάποιο ενδιάμεσο εμπόρευμα που ονομάζεται το 'μέσο ανταλλαγής'», η πώληση, στην πραγματικότητα, είναι «η ανταλλαγή ενός εμπορεύματος για πίστωση». Ο Innes το αποκάλεσε αυτό ο «πρωτόγονος νόμος του εμπορίου»: « Η συνεχής δημιουργία πιστώσεων και χρεών, και η εξαφάνισή τους μέσω της ακύρωσης του ενός ενάντια του άλλου, σχηματίζει τον όλο μηχανισμό του εμπορίου...» (στο ίδιο, σελ. 393). Ο Innes εξηγεί:

Αγοράζοντας, γινόμαστε οφειλέτες, και πωλώντας, γινόμαστε πιστωτές, και, από τη στιγμή που είμαστε όλοι αγοραστές καθώς και πωλητές, είμαστε όλοι οφειλέτες και πιστωτές. Ως οφειλέτες μπορούμε να υποχρεώσουμε τον πιστωτή μας να ακυρώσει την υποχρέωσή μας προς αυτόν παραδίδοντάς του τη δική του αναγνώριση (sic) χρέους σε ένα ισοδύναμο ποσό το οποίο, με τη σειρά του, έχει αναλάβει. (Στο ίδιο, σελ. 393)

Η αγορά, λοιπόν, δεν αντιμετωπίζεται ως το μέρος όπου ανταλλάσσονται αγαθά αλλά ως μάλλον ένα «ξέφωτο σπίτι» για χρεώσεις και πιστώσεις. Πράγματι, ο Innes απέρριψε

την τυπική ανάλυση των μεγάλων πανηγυριών του μεσαιωνικού χωριού, υποστηρίζοντας ότι αυτά αναπτύχθηκαν αρχικά για τον διακανονισμό των χρεών, με το λιανικό εμπόριο να κάνει την εμφάνισή του αργότερα ως πάρεργο της διαδικασίας για εμπορική εκκαθάριση. Από την άποψη αυτή, τα χρέη και οι πιστώσεις και η εκκαθάριση είναι τα γενικά φαινόμενα. Το εμπόριο σε αγαθά και υπηρεσίες είναι βοηθητικό—έναν από τους τρόπους με τους οποίους μπορεί κανείς να γίνει οφειλέτης ή πιστωτής (ή να διαγράψει τα χρέη). Ο Innes έβλεπε τη σχέση πιστωτή-οφειλέτη ως τη θεμελιώδη κοινωνική σχέση που βρίσκεται πίσω από το πέπλο του χρήματος. Δεν υπάρχει «φυσικό» χρήμα, χωρίς δηλαδή την ύπαρξη κάποιας κοινωνικής σχέσης πίσω από το πιστωτικό χρήμα. Πράγματι, για τον Innes, ακόμη και το χρήμα υψηλής ισχύος είναι πιστωτικό χρήμα—για λόγους που αναφέρονται στην επόμενη ενότητα.

Η προσέγγιση γύρω από την πίστωση που αναπτύχθηκε από τους Innes και Schumpeter παρέχει μια πιο χρήσιμη οπτική γωνία των χρηματικών διεργασιών της καπιταλιστικής «αγοραίας» οικονομίας από ό, τι η ορθόδοξη προσέγγιση του χρήματος που χρησιμεύει ως μέσο λαδώματος στα γρανάζια της ανταλλαγής. Η οικονομία της χρηματικής παραγωγής, όπως περιγράφεται από τους Marx, Veblen, και Keynes, κυριαρχείται από ένα σύνθετο πλέγμα χρηματοοικονομικών σχέσεων που χαρακτηρίζονται από τον Minsky ως προτάσεις «χρήμα τώρα για χρήμα αργότερα» (Minsky, 1986, σελ. 228). Τα χρήμα δεν είναι το πέπλο που θα πρέπει να αφαιρεθεί προκειμένου να αποκαλυφθούν τα βασικά χαρακτηριστικά της «οικονομίας της αγοράς». Αντίθετα, η χρηματική λογιστική μονάδα και οι πιστωτικές σχέσεις του χρέους είναι οι βασικές θεσμικές σχέσεις της καπιταλιστικής οικονομίας.

Η κρατική θεωρία του χρήματος

Ο Goodhart (1998) κάνει μια χρήσιμη διάκριση μεταξύ της μεταλλικής προσέγγισης και της προσέγγισης chartalist—ή την προσέγγιση για το κρατικό χρήμα. (Βλέπε επίσης Lau και Smith 2002). Η δεύτερη προσέγγιση τονίζει ότι το χρήμα εξελίσσεται όχι από ένα προ-χρηματικό σύστημα αγοράς, αλλά μάλλον από το «σωφρονιστικό σύστημα» που βασίζεται στην αρχαία πρακτική της wergild, όπως περιγράφηκε παραπάνω (Grierson 1979, Goodhart 1998, Wray 1998). Ως εκ τούτου, υπογραμμίζει το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν οι «αρχές» στην προέλευση και την εξέλιξη του χρήματος. Πιο συγκεκριμένα, η κυβέρνηση (ή οποιαδήποτε άλλη αρχή ικανή να επιβάλει υποχρεώσεις) επιβάλλει μια υποχρέωση υπό τη μορφή μιας γενικευμένης, κοινωνικής λογιστικής μονάδας που χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της υποχρέωσης. Αυτό δεν απαιτεί την προ-ύπαρξη των αγορών, και, μάλιστα, είναι σχεδόν βέβαιο ότι μια τέτοια αρχή είναι προγενέστερη των αγορών. Όταν οι αρμόδιες αρχές μπορούν να επιβάλλουν τέτοιες υποχρεώσεις, μπορούν στη συνέχεια να τις τιμολογήσουν με το να τις εκφράσουν με εμπορεύματα. Αυτό λύνει το αίνιγμα που αντιμετωπίζουν οι μεθοδολογικοί ατομικιστές και υπογραμμίζει την κοινωνική φύση του χρήματος και των αγορών, οι οποίες δεν πηγάζουν από τα μυαλά των επιμέρους ατόμων που επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητας, αλλά ήταν κοινωνικά καθιερωμένες.

Σημειώστε ότι η κυβέρνηση μπορεί να επιλέξει οτιδήποτε για να λειτουργήσει ως «χρήμα πράγμα» που θα εκφράζεται ως μια χρηματική λογιστική μονάδα: «η εγκυρότητα μέσω προκήρυξης δεν είναι δεσμευμένη σε οποιοδήποτε υλικό» και το υλικό μπορεί να αλλάξει για κάποιο άλλο εφόσον η κυβέρνηση ανακοινώσει το βαθμό μετατροπής (π.χ., τόσους κόκκους χρυσού για τόσες ουγκιές αργύρου) (Knapp 1924, σ. 30. Δείτε επίσης Wray 1990, 1998). Η κυβέρνηση επιλέγει τη μονάδα, ονομάζει το «χρήμα πράγμα» που θα είναι αποδεκτό για την αποπληρωμή των υποχρεώσεων προς την ίδια την κυβέρνηση, και (τελικά) εκδίδει το χρήμα-πράγμα που δέχεται. Σε (σχεδόν) όλα τα σύγχρονα ανεπτυγμένα έθνη, το κράτος δέχεται το νόμισμα που εκδίδεται από το Υπουργείο Οικονομικών, συν τα γραμμάτια που εκδίδονται από την κεντρική τράπεζα, συν τα τραπεζικά αποθεματικά. Όλα μαζί αυτά διαμορφώνουν το χρήμα υψηλής ισχύος. Το υλικό από το οποίο προέρχεται το πράγμα χρήμα που εκδίδεται από το κράτος δεν είναι σημαντικό (αν είναι χρυσό, μέταλλο, χαρτί, ή ακόμα και ψηφιακοί αριθμοί στην κεντρική τράπεζα). Ανεξάρτητα από τι είναι φτιαγμένο, το κράτος πρέπει να ανακοινώσει την ονομαστική του αξία (δηλαδή, την τιμή στην οποία το χρήμα-πράγμα είναι αποδεκτό όσον αφορά την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το κράτος) και να την αποδέχεται ως πληρωμές προς το κράτος.

Η κρατική προσέγγιση του χρήματος μπορεί να φαίνεται ότι δεν είναι συνεπής με την πιστωτική προσέγγιση του χρήματος που περιγράφηκε στην προηγούμενη ενότητα. Πράγματι, ορισμένοι επικριτές της κρατικής προσέγγισης του χρήματος θεωρούν ότι οι αγορές που λειτουργούν με βάση τις ιδιωτικές πιστώσεις και χρεώσεις εκφρασμένες σε μια λογιστική μονάδα υπήρχαν πριν από το κράτος ή τις διοικητικές αρχές (Mehrling 2000). Το κράτος υποτίθεται ότι εισέβαλε στο σύστημα του ιδιωτικού χρήματος, φορολογώντας το ιδιωτικό χρήμα και δανείζοντας από το ιδιωτικό πιστωτικό χρήμα για χρήση σε δημόσιες δαπάνες. Σε αντίθεση, ο Innes επέμεινε ότι όταν το κράτος δαπανά, γίνεται οφειλέτης (όπως είπε, «με το να αγοράζουμε, γινόμαστε όλοι οφειλέτες») καθώς εκδίδει κρατικό χρήμα. Ως εκ τούτου, ακόμη και το κρατικό χρήμα είναι πιστωτικό χρήμα—όμως είναι ένα ιδιαίτερο είδος πίστωσης «που εξοφλείται μέσω της φορολογίας» (Innes 1914, σ. 168). Για το κράτος, το δολάριο είναι μια υπόσχεση «πληρωμής», μια υπόσχεση «εξόφλησης», όπως είναι όλα τα άλλα χρήματα. Ο Innes υποστήριξε ότι ακόμα και κάτω από τον κανόνα του χρυσού, δεν είναι ο χρυσός αυτό που υπόσχεται το κράτος να καταβάλει:

Είναι αλήθεια ότι όλο το χάρτινο κρατικό χρήμα είναι μετατρέψιμο σε χρυσό νόμισμα, αλλά η εξόφληση των χαρτονομισμάτων σε νομίσματα χρυσού δεν είναι εξόφληση, αλλά απλώς η ανταλλαγή μιας μορφής υποχρέωσης για μια άλλη πανομοιότυπου χαρακτήρα. (Στο ίδιο, σελ. 165)

Είτε είναι οι κρατικές υποσχτικές σημειώσεις εκτυπωμένες σε χαρτί είτε σε χρυσό νόμισμα, το χρέος είναι το ίδιο. Ποια είναι, λοιπόν, η φύση των κρατικών υποσχτικών σημειώσεων; Το ζήτημα αυτό μας οδηγεί στην «ίδια τη φύση της πίστωσης σε ολόκληρο τον κόσμο», που είναι «το δικαίωμα του κατόχου της πίστωσης (ο δανειστής) να παραδώσει πίσω στον εκδότη του χρέους (ο οφειλέτης) την αναγνώριση ή την

υποχρέωση του τελευταίου» (στο ίδιο, σ. 161). Ο κάτοχος ενός νομίσματος ή ενός πιστοποιητικού έχει το απόλυτο δικαίωμα να πληρώσει οποιοδήποτε χρέος προς το κράτος με το συγκεκριμένο νόμισμα ή πιστοποιητικό, και είναι ακριβώς αυτό το δικαίωμα και τίποτε άλλο που δίνει σε αυτά την αξία τους. Είναι αδιάφορο εάν το δικαίωμα αυτό αναγνωρίζεται ή όχι από το νόμο, ή ακόμη και αν μπορεί να υπάρξει ένας νόμος που θα προσδιόριζε διαφορετικά τη φύση του νομίσματος ή του πιστοποιητικού (στο ίδιο, σελ. 161).

Ως εκ τούτου, μπορούμε να ενσωματώσουμε τις προσεγγίσεις του κρατικού χρήματος και του πιστωτικού χρήματος μέσω της αναγνώρισης της «ίδιαις της φύσης της πίστωσης», η οποία είναι ότι ο εκδότης πρέπει να δεχτεί τις δικές του υποσχετικές σημειώσεις. Τι είναι αυτό, λοιπόν, που είναι τόσο ξεχωριστό για την κυβέρνηση; Η κυβερνητική πίστωση «κατατάσσεται συνήθως σε οποιαδήποτε πόλη ελαφρώς ψηλότερα από ό, τι τα χρήματα του τραπεζίτη έξω από την πόλη, όχι διότι αντιπροσωπεύει χρυσό, αλλά απλώς και μόνο επειδή οι χρηματοοικονομικές διεργασίες της κυβέρνησης είναι τόσο εκτεταμένες που απαιτείται παντού κυβερνητικό χρήμα για την εξόφληση των φόρων ή άλλων υποχρεώσεων προς την κυβέρνηση» (στο ίδιο, σελ. 154). Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του κυβερνητικού χρήματος, λοιπόν, είναι ότι «εξοφλείται μέσω του φορολογικού μηχανισμού» (στο ίδιο, σελ. 154.): «Είναι ο φόρος που μεταδίδει στην υποχρέωση την 'αξία' του... Ένα χρηματικό δολάριο είναι ένα δολάριο όχι εξαιτίας του υλικού από το οποίο είναι κατασκευασμένο, αλλά λόγω του δολαρίου στο φόρο που έχει επιβληθεί για την εξόφλησή του» (στο ίδιο, σελ. 152).

Αντίθετα, οι ορθόδοξοι οικονομολόγοι είναι μεταλλιστές (όπως τους αποκαλεί ο Goodhart 1998), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι, μέχρι πρόσφατα, η αξία του κυβερνητικού χρήματος καθοριζόταν από το χρυσό που χρησιμοποιείτο στην παραγωγή των νομισμάτων ή από το χρυσό που κάλυπτε τα χαρτονομίσματα. Ωστόσο, παρά την μεγάλη προσοχή που έχει αποσπάσει ο κανόνας του χρυσού, στην πραγματικότητα τέθηκε σε εφαρμογή μόνο για ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Συνήθως, το χρήμα-πράγμα που εκδίδονταν από τις αρχές δεν ήταν χρήμα-χρυσός, ούτε υπήρχε οποιαδήποτε υπόσχεση μετατροπής του χρήματος-πράγμα σε χρυσό. Πράγματι, όπως επέμενε ο Innes, κατά τη διάρκεια του μεγαλύτερου μέρους της ιστορίας της Ευρώπης, το χρήμα-πράγμα που εκδίδονταν από το κράτος ήταν τα ξύλινα ραβδάκια από φουντουκιές:

Αυτό επικρατεί σε όλη τη διάρκεια της μεσαιωνικής Αγγλίας, όπου η τακτική μέθοδος που χρησιμοποιείτο από το κράτος για την αποπληρωμή προς έναν πιστωτή ήταν «να καταγράφεται ένα «χρεωστικό ξυλάκι» στο Τελωνείο ή σε κάποιο άλλο τμήμα είσπραξης εσόδων—με άλλα λόγια, δίνοντας στον πιστωτή ως αποδεικτικό χρέωσης ένα κομματάκι ξύλου [που πάνω είχε χαραγμένο το χρέος]. (Innes 1913, σ. 398. Δείτε επίσης Robert 1956 και Maddox 1969)

Αλλα χρήματα-πράγματα περιλάμβαναν πήλινα δισκία, δέρμα, νομίσματα μετάλλου, και τα χάρτινα πιστοποιητικά.

Αλλά γιατί δεχόταν ο πληθυσμός «άχρηστα» ξυλάκια, πηλό, μέταλλο, δέρμα, ή χαρτί; Επειδή όλα αυτά ήταν στοιχεία των υποχρεώσεων του κράτους και πως θα τα δεχτεί για την πληρωμή των φόρων και άλλων ειδών χρέους προς το ίδιο. Η βασική δύναμη του κράτους ήταν η ικανότητά του να επιβάλλει φόρους: «το κράτος με βάση το πλαίσιο του νόμου υποχρεώνει ορισμένα επιλεγμένα άτομα να γίνουν οφειλέτες του... Αυτή η διαδικασία ονομάζεται επιβολή φόρων, και τα άτομα που ως εκ τούτου αναγκάζονται να γίνουν οφειλέτες προς το κράτος θα πρέπει, θεωρητικά, να αναζητήσουν τους κατόχους των χρεωστικών μέσων με τα οποία θα αναγνωρίζεται το χρέος εκ μέρους το κράτους» (Innes 1913, σ. 398). Σε αντίθεση λοιπόν με τον ορθόδοξο τρόπο σκέψης, η σκοπιμότητα του χρήματος-πράγμα που εκδίδεται από το κράτος δεν καθορίζεται από την εγγενή αξία του, αλλά από την ονομαστική αξία που διαμορφώνει το ίδιο το κράτος. Ούτε επιβλήθηκε το κρατικό χρήμα στο κοινό μέσω νομικά αναγνωρισμένων διαδικασιών. Είναι βεβαίως αλήθεια ότι τα κράτη συχνά υιοθετούν νομικές διαδικασίες μέσων πληρωμής, αλλά αυτές είναι δύσκολο να επιβληθούν και, ως εκ τούτου, συχνά αναποτελεσματικές (Knapp 1924, σ. 111). Η δύναμη του κράτους να επιβάλλει φόρο και να ανακοινώσει σε τι μορφή θα γίνει δεκτή η καταβολή φόρου είναι επαρκής, και σίγουρα έχει το πάνω χέρι από οποιοσδήποτε νομικές διαδικασίες μέσων πληρωμής.

Όταν το κράτος δημιουργήσει τη λογιστική μονάδα και προσδιορίσει σε τι μορφή θα καταβληθούν οι υποχρεώσεις προς το κράτος, έχει τότε δημιουργήσει και τις απαραίτητες συνθήκες για την ανάπτυξη των αγορών. Όπως υποστήριξε ο Innes, οι πιστώσεις και τα χρέη προηγήθηκαν των αγορών, και μάλιστα, δημιούργησαν την ανάγκη για αγορές. Το αρχέγονο χρέος είναι η φορολογική υποχρέωση, η οποία δημιουργεί στη συνέχεια το κίνητρο για ιδιωτικές πιστώσεις και χρέη και μετά για αγορές. Τα ιστορικά στοιχεία από την πρώιμη εποχή της Βαβυλωνίας υποδηλώνουν ότι η πρώιμες αρχές καθόριζαν τις τιμές για κάθε ένα από τα πιο σημαντικά προϊόντα και υπηρεσίες—ίσως εκείνων που ήταν αποδεκτά για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς τις αρχές (Hudson 2004). Όταν καθιερώθηκαν οι τιμές στο χρήμα, η δημιουργία των αγορών απείχε ένα μόλις βήμα. Αυτό αντιστρέφει τη σειρά που χαρακτηρίζει την ορθόδοξη αντίληψη για το χρήμα: πρώτα χρήμα και τιμές, στη συνέχεια αγορές και χρήμα-πράγμα (και όχι αγορές και σχετικές τιμές με βάση την ανταλλαγή, και στη συνέχεια χρήμα *numeraire* και ονομαστικές τιμές). Το επόμενο βήμα ήταν η αναγνώριση από το κράτος ότι θα μπορούσε να εκδώσει το χρήμα-πράγμα για την αγορά του επιθυμητού μίγματος, και στη συνέχεια να δέχεται το ίδιο χρήμα-πράγμα για τις πληρωμές των φόρων από τους πολίτες. Αυτή η εξέλιξη θα προωθούσε ακόμη περισσότερο την ανάπτυξη των αγορών επειδή εκείνοι με φορολογικές υποχρεώσεις, αλλά χωρίς τα αγαθά και τις υπηρεσίες που επιθυμούσε να αγοράσει το κράτος, θα έπρεπε να παράγουν για την αγορά προκειμένου να αποκτήσουν τα μέσα για να πληρώσουν τις υποχρεώσεις τους προς το κράτος.

Η ανάπτυξη της κεντρικής τράπεζας και η εξέλιξη του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος

Ας στρέψουμε την προσοχή μας τώρα στη δημιουργία ενός χρηματικού συστήματος στα πρώτα στάδια της ανόδου του καπιταλισμού στην Ευρώπη. Συγκεκριμένα, θα εξετάσουμε την περίοδο από το 1200 έως το 1700, από την άνοδο των τραπεζών έως την ανάπτυξη της κεντρικής τράπεζας. Την περίοδο εκείνη τέθηκαν επίσης τα θεμέλια για την μετάβαση από ένα πολύ αδύναμο κράτος προς το σύγχρονο κράτος. Ο Gardiner (2004) προβάλλει το επιχείρημα ότι οι δύο αυτές εξελίξεις συνδέονταν με σημαντικούς τρόπους, κάτι το οποίο εμείς δεν θα διερευνήσουμε λεπτομερώς εδώ. Ωστόσο, είναι σημαντικό να διαχωρίσουμε την οικονομική κατάσταση των πρώτων ευρωπαϊκών κυβερνήσεων ότι αυτή των διοικητικών αρχών της αρχαίας Βαβυλώνας, της Ρώμης, ακόμα και της Ελλάδας. Με την αξιοσημείωτη εξαίρεση των ισχυρότερων Ιταλικών πόλεων, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις συχνά έπρεπε να δανείζονται από τις τράπεζες επειδή δεν είχαν την εμπιστοσύνη του πληθυσμού λόγω της συχνής αθέτησης των υποχρεώσεών τους. Ως εκ τούτου, για την περίοδο που εμείς αναλύουμε εδώ, τα κράτη δεν μπορούσαν πάντα να βασίζονται στην ικανότητα να εκδίδουν χρήμα εκφρασμένο σε υποσχετικές σημειώσεις προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τις δαπάνες. Ενώ παραμένει αληθές ότι οι κυβερνήσεις ως επί το πλείστον δαπανούσαν με το να εκδίδουν υποσχετικές σημειώσεις (συχνά με τη μορφή των χρεωστικών ράβδων), πολύ συχνά αντιμετώπιζαν χρηματοοικονομικούς περιορισμούς τους οποίους τους ξεπερνούσαν με την έκδοση υποσχετικών σημειώσεων απευθείας στις τράπεζες, οι οποίες στη συνέχεια μεσολαβούσαν για την έκδοση τραπεζικών υποσχετικών σημειώσεων για τη χρηματοδότηση των δαπανών του στέμματος. Γι αυτό και είναι αδύνατη μια αφήγηση της ιστορίας του χρήματος κατά την περίοδο αυτή χωρίς μια σημαντική αναφορά στο ιδιωτικό πιστωτικό σύστημα (Lane και Mueller 1985, Usher 1953, Gardiner 2004, Wray 1990).

Ξεκινάμε με μια θεωρητική ανάλυση της φύσης του νομισματικού συστήματος και στη συνέχεια στρέψουμε την προσοχή μας στην άνοδο των τραπεζών και των κεντρικών τραπεζών.

Μια λογιστική μονάδα, η ιδιωτική, απαλλοτριώσιμη ιδιοκτησία (που δημιουργεί υπαρξιακή ανασφάλεια στον πραγματικό κόσμο σε όλη τη διάρκεια του ιστορικού χρόνου) και η μισθωτή εργασία παρέχουν τις συνθήκες που απαιτούνται για τη χρηματική παραγωγή και δημιουργούν την ανάγκη για συσσώρευση. Η συσσώρευση αποθεματικών από ρευστά περιουσιακά στοιχεία («χρήματα-πράγματα») εκφρασμένα σε μια λογιστική μονάδα αυξάνει την ατομική ασφάλεια και μειώνει την εξάρτηση του δανεισμού από άλλους: κάθε ιδιοκτήτης προσπαθεί να «δημιουργήσει τα δικά του αποθεματικά ως πηγή ασφάλειας που θα τον προστατεύσουν, σε ένα άγνωστο μέλλον, από την ανάγκη να ζητήσει πίστωση από άλλους εξίσου απομονωμένους ιδιοκτήτες» (Heinsohn και Steiger 1989, σ. 192). Τα αποθεματικά αποτελούνται από μέσα ανταλλαγής και μέσα πληρωμών που εκφράζονται σε λογιστικές μονάδες. (Μπορεί να είναι ιδιωτικές υποσχετικές σημειώσεις ή αξιώσεις προς την κυβέρνηση.)

Αυτά τα αποθεματικά ασφαλείας διατηρούν τον δανεισμό ως στήριγμα σε προσωρινά μειονεκτούντα άτομα. Ο δανεισμός πραγματοποιείται με ένα επιτόκιο που καθορίζεται από τον κίνδυνο που αναλαμβάνει ο δανειστής με το να αποχωριστεί τα αποθεματικά του, που αποτελούν ένα μαξιλάρι ασφαλείας. Τα επιτόκια επίσης σημαίνουν ότι ο οφειλέτης θα πρέπει να παράγει παραπάνω από ότι χρειάζεται για τη διαβίωσή του προκειμένου να καλύψει τους τόκους και την επιστροφή του κεφαλαίου. Η διαδικασία αυτή δημιουργεί μια λογική συσσώρευση σε κάθε κοινωνία στην οποία το μεγαλύτερο μέρος του χρήματος δημιουργείται στα πλαίσια μιας σύμβασης που παρέχει «χρήμα τώρα για περισσότερο χρήμα αργότερα» και όπου η παραγωγή περιλαμβάνει πάντα «χρήμα τώρα για περισσότερο χρήμα αργότερα». Αν η συσσώρευση καταρρεύσει, οι ονομαστικές αυτές συμβάσεις δεν θα μπορούν να καλυφθούν.

Η λογική του χρηματικού συστήματος, λοιπόν, προϋποθέτει ότι η ονομαστική προσφορά του χρήματος θα αυξηθεί κατά τουλάχιστον το ποσό που απαιτείται για την κάλυψη της επέκτασης των εισοδημάτων λόγω της αύξησης του εισοδήματος εξαιτίας των τόκων. Αν δεν γίνει, μια κρίση θα πρέπει να θεωρείται αναπόφευκτη. Η χρηματική παραγωγή δεν μπορεί να περιορίζεται από μια σταθερή προσφορά χρήματος, ούτε από το εμπορευματικό χρήμα, η ποσότητα του οποίου επεκτείνεται μόνο μετά από νέες ανακαλύψεις, γιατί αυτό θα καθιστούσε αδύνατη την εκπλήρωση των συμβατικών υποχρεώσεων προς την καταβολή των τόκων. Αλλά δεδομένου ότι οι δεσμεύσεις αυτές είναι υπό τη μορφή μιας λογιστικής μονάδας, η προσφορά της οποίας καθορίζεται κατά κύριο λόγο στις ιδιωτικές συμβάσεις μεταξύ οφειλετών και πιστωτών, η αύξηση του χρήματος δεν μπορεί να ελεγχθεί παρά μόνο με την παρέμβαση στις ιδιωτικές πρωτοβουλίες όσον αφορά τις συμβάσεις: η ποσότητα της λογιστικής μονάδας του σιταριού δεν μπορεί να περιοριστεί από την ποσότητα του σίτου που υπάρχει. Αντίθετα, η ποσότητα της λογιστικής μονάδας του σιταριού που δημιουργήθηκε από συμβάσεις περιορίζεται από την προθυμία του δανειστή να δεχθεί την υπόσχεση «περισσότερου χρήματος» αργότερα υπό τη μορφή τόκων. Οι ίδιες αρχές επικρατούν ανεξάρτητα από τη χρηματική λογιστική μονάδα που έχει επιλεγεί (εάν είναι το δολάριο ή το γιεν), και ανεξάρτητα από το μέσο ανταλλαγής που χρησιμοποιείται (χαρτονομίσματα, τραπεζικές καταθέσεις, χρυσά νομίσματα, ή κρατικό χρήμα).

Καθώς το λογιστικό χρήμα αντιπροσωπεύει τους όρους στους οποίους είναι εκφρασμένες οι υποσχέσεις για αποπληρωμή ή ανταλλαγή, ο καθένας μπορεί να δημιουργήσει χρήμα εφόσον οι υποχρεώσεις ενός ατόμου γίνονται αποδεκτές από μια αντισυμβαλλόμενη πλευρά η οποία είναι πρόθυμη να συμμετάσχει σε ένα προθεσμιακό συμβόλαιο. Έτσι, με τη δημιουργία του χρήματος, μπορεί κανείς να «ξοδεύει τώρα και να πληρώνει αργότερα». Το «χρήμα» που θα παραδοθεί αύριο θα λάβει τη μορφή ενός μέσου πληρωμών που μπορεί να επιτευχθεί με την ανταλλαγή στην αγορά. Ενώ οι πρώτες «ιδιωτικές» χρηματικές υποχρεώσεις ήταν απλά συμβάσεις μεταξύ δύο πλευρών, σταδιακά, οι ιδιωτικά διαμορφωμένες υποχρεώσεις (εκφρασμένα σε λογιστικό χρήμα σιταριού) άρχισαν να κυκλοφορούν και να λειτουργούν ως μέσα ανταλλαγής και ως μέσα πληρωμών.

Προκειμένου να ενισχυθεί η δυνατότητα της κυκλοφορίας του ιδιωτικού χρήματος εκφρασμένο σε υποχρεώσεις, οι υποσχετικές σημειώσεις γίνονται «αποδεκτές» από αξιόπιστα άτομα ή οργανισμούς μέσω μιας έγκρισης που εγγυάται τις υποσχετικές σημειώσεις. Ένα πρωταρχικό παράδειγμα υποχρεώσεων ιδιωτικής δημιουργίας που κυκλοφόρησε μεταξύ τρίτων είναι η εγχώρια συναλλαγματική.²⁴ Η συναλλαγματική δημιουργήθηκε ως μέρος ενός προθεσμιακού συμβολαίου το οποίο είναι γραμμένο σε όρους της χρηματικής λογιστικής μονάδας και η οποία μπορεί να κυκλοφορεί μεταξύ τρίτων ως μέσο πληρωμής και ως μέσο συναλλαγής, ή μπορεί να διατηρηθεί ως απόθεμα πλούτου. Η υποχρέωση που εκπροσωπείται από τη συναλλαγματική θα αποσυρθεί με τη χρήση ενός μέσου πληρωμής, και στο σημείο αυτό η χρηματική λογιστική μονάδα που είχε δημιουργηθεί ως μέρος του προθεσμιακού συμβολαίου καταστρέφεται.

Αυτό ονομάζεται «εξαργύρωση». Όταν κάποιος χρωστάει σε κάποιον άλλον, ο οφειλέτης χρειάζεται μόνο να αποκτήσει μια υποσχετική σημείωση του πιστωτή για να «εξαργυρώσει» τη δική του υποσχετική σημείωση. Αν κάποιος δεν μπορεί να βρει μια υποσχετική σημείωση του πιστωτή, τότε πρέπει να προσφέρει μια αποδεκτή υποσχετική σημείωση ενός άλλου οφειλέτη. Στην πράξη, κάποιος χρησιμοποιεί συχνά τις υποσχετικές σημειώσεις που εκδίδονται είτε από την κυβέρνηση είτε από τις τράπεζες για να εξαργυρώσει τις δικές του υποσχετικές σημειώσεις. Αν ο πιστωτής αρνηθεί να δεχτεί πληρωμή για τη δική του υποσχετική σημείωση, ή κάποιου άλλου που προηγουμένως είχε συμφωνήσει να δεχτεί την πληρωμή, αυτό θεωρείται στάση πληρωμών. Από την πλευρά του οφειλέτη, στάση πληρωμών είναι επίσης η αποτυχία πληρωμής σε μια συμφωνημένη υποσχετική σημείωση.

Αυτό μας φέρνει στο κύριο πρόβλημα της ιδιωτικής υποσχετικής σημείωσης εκφρασμένη σε χρήμα όταν χρησιμοποιείται ως μέσο πληρωμής, μέσο συναλλαγών, ή ως απόθεμα πλούτου: ο εκδότης της μπορεί να κάνει στάση πληρωμών. Για την περαιτέρω αύξηση της κυκλοφορίας των ιδιωτικών υποσχετικών σημειώσεων, αυτές μπορούν να μετατρέπονται υπό συγκεκριμένες συνθήκες σε άλλα μέσα ανταλλαγής. Έτσι, οι πρώτες ιδιωτικές υποχρεώσεις, που υπολογίζονταν με το στάρι ως τη λογιστική μονάδα, θα μετατρέπονται σε σιτάρι. Αργότερα, αυτές θα μετατρέπονται σε υποσχετικές σημειώσεις που θα εκδίδονται από τους ναούς, τα παλάτια, ή τα κράτη. Τέλος, μετά την ανάπτυξη των κερμάτων με σφραγίδα, ή άλλων εύκολα αναγνωρίσιμων κρατικών υποσχετικών σημειώσεων, οι ιδιωτικές υποχρεώσεις θα μπορούν να μετατρέπονται σε νόμισμα. Σε όλα τα στάδια, όμως, οι ιδιωτικές υποχρεώσεις μετατρέπονταν επίσης σε άλλες ιδιωτικές υποχρεώσεις—συνήθως σε εκείνες που είχαν εκδοθεί από σχετικά πιο αξιόπιστα άτομα και ιδρύματα.

Με την ανάπτυξη των πολύτιμων μεταλλικών κερμάτων, φτάνουμε τελικά στο στάδιο των «χρυσόχων», από όπου ξεκινάει η ορθόδοξη θεωρία, με το εμπορευματικό χρήμα (ο χρυσός) που έχει κατατεθεί με τον χρυσοχό, ο οποίος ανακαλύπτει τη «διαδικασία επέκτασης των καταθέσεων».²⁵ Στην πραγματικότητα, η διαδικασία είναι ακριβώς η αντίστροφη. Ένα νόμισμα δεν θα μπορούσε να εξελιχθεί πριν από την εμφάνιση μιας χρηματικής λογιστικής μονάδας. Οι ιδιωτικές υποχρεώσεις που δημιουργήθηκαν στο

πλαίσιο συμβάσεων κυκλοφόρησαν πριν και *μαζί* με τα νομίσματα—όπως τα πολύτιμα μεταλλικά νομίσματα με σφραγίδα—ως μέσα ανταλλαγής και μέσα πληρωμών. Το πολύτιμο μεταλλικό κέρμα αναπτύχθηκε για τεχνικούς και ίσως πολιτικούς λόγους, αλλά γίνεται αποθεματικό χρήμα επειδή το ιδιωτικό πιστωτικό χρήμα υπόκειται σε κίνδυνο αθέτησης και συναλλαγματικό κίνδυνο. (Με άλλα λόγια, ο κάτοχος του ιδιωτικού πιστωτικού χρήματος αντιμετωπίζει τον κίνδυνο ότι η αξία αυτού του χρήματος θα μειωθεί σε σχέση με τη λογιστική μονάδα. Δείτε Peacock [2006] για μια συζήτηση σχετικά με την προέλευση των νομισμάτων.) Η ουσία δεν είναι ότι οι καταθέσεις ενός πολύτιμου εμπορευματικού μετάλλου επιτρέπουν στις τράπεζες να δημιουργήσουν δάνεια και πιστωτικό χρήμα, αλλά, αντιθέτως, ότι τα δάνεια και το πιστωτικό χρήμα δημιουργούν την επιθυμία να διατηρηθούν μικρά αποθέματα μεταλλικού χρήματος προκειμένου να διασφαλιστεί η μετατρέψιμότητα.

Αλλά ο χρυσός δεν είναι χρήμα και ούτε έχει ποτέ υπάρξει ως χρήμα. Το χρήμα είναι η κοινωνικά καθορισμένη λογιστική μονάδα, αλλά όλες οι ιδιωτικές υποχρεώσεις που εκδίδονται και είναι εκφρασμένες σε χρήμα εκθέτουν τον κάτοχό τους τουλάχιστον σε κάποιο κίνδυνο, και, προκειμένου να γίνει υποφερτός αυτός ο κίνδυνος, το πιστωτικό χρήμα γίνεται μετατρέψιμο σε άλλες μορφές περιουσιακών στοιχείων εκφρασμένα σε χρήμα. Το νόμισμα του σύγχρονου κράτους αποτελεί την αναπαράσταση του κοινωνικού μέτρου της αξίας που είναι απαλλαγμένο από κίνδυνο. Ως εκ τούτου, επιλέγεται ως το «απόλυτο» στήριγμα για το πιστωτικό χρήμα.

Η ποσότητα του κρατικού νομίσματος που είναι διαθέσιμη συνήθως δεν περιορίζει την προσφορά του πιστωτικού χρήματος. Αυτό σημαίνει ότι η χονδρική μετατροπή («ρευστοποίηση») των ιδιωτικών υποσχετικών σημειώσεων δεν μπορεί να επιτευχθεί στο σύνολό της. Δηλαδή, μια οικονομία πιστωτικού χρήματος βασισμένη σε ένα αποθεματικό εμπόρευμα (ο χρυσός) καταρρέει, αν υπάρχουν προσπάθειες μετατροπής. Ωστόσο, η μείωση της εμπιστοσύνης μπορεί να οδηγήσει σε «επιδρομή» του πιστωτικού χρήματος, που δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ρευστοποίησης. Αντιθέτως, ένα αξιόπιστο άτομο ή ίδρυμα θα προσπαθήσει να καθησυχάσει τους φόβους των κατόχων πιστωτικού χρήματος με την πιστοποίηση της οικονομικής ευρωστίας αυτού που εκδίδει το χρήμα. Εάν η εμπιστοσύνη δεν μπορεί να αποκατασταθεί, ο εκδότης θα δηλώσει πτώχευση και το πιστωτικό χρήμα θα χάσει την αξία του. Αυτό θα μπορούσε να δημιουργήσει επιπλέον επιδρομές, θα μπορούσε να εξελιχθεί σε μια κατάσταση χρηματοοικονομικού πανικού, και θα μπορούσε να οδηγήσει σε αποπληθωρισμό του χρέους.

Όπως και στην περίπτωση όλων των άλλων καπιταλιστικών χωρών, η Αγγλία ανέπτυξε ένα «πυραμίδικό» χρηματοπιστωτικό σύστημα (Foley 1989, Wray 1990). Κάθε οικονομικός φορέας εκδίδει υποχρεώσεις που μετατρέπονται σε υποχρεώσεις κάποιου άλλου φορέα που βρίσκεται ψηλότερα στην πυραμίδα. Έτσι, μια εταιρεία θα κάνει τις υποχρεώσεις της μετατρέψιμες στα χαρτονομίσματα της χώρας. Οι τράπεζες της χώρας, με τη σειρά τους, θα κάνουν τα τραπεζογραμμάτια τους μετατρέψιμα σε τραπεζογραμμάτια που εκδίδονται από τις τράπεζες του Λονδίνου.²⁶ Οι τράπεζες του Λονδίνου θα κρατήσουν τα «αποθεματικά» των τραπεζών της χώρας, οι οποίες

περιλαμβάνουν μετοχές, ομόλογα, και τραπεζογραμμάτια και καταθέσεις των τραπεζών του Λονδίνου. Εάν ξεκινούσε μια επιδρομή σε μια τράπεζα της χώρας, η τράπεζα στο Λονδίνο θα δάνειζε τα τραπεζογραμμάτια της έναντι των αποθεματικών που έχει η τράπεζα της χώρας. Ωστόσο, η ρύθμιση αυτή δεν επαρκούσε για να τεθεί τέλος στις περιοδικές χρηματοοικονομικές κρίσεις. Το προφανές πρόβλημα με έναν ιδιωτικό δανειστή εσχάτης προσφυγής είναι ότι η ικανότητά του να σταματήσει τις επιδρομές εκδίδοντας τις υποχρεώσεις του είναι πάντα περιορισμένη. Πρώτον, πρέπει να ανησυχεί σχετικά με την καθαρή αξία τους, και δεύτερο, θα πρέπει να ανησυχεί για μια επιδρομή στα δικά του τραπεζογραμμάτια.²⁷

Η ικανότητα των πρώιμων ευρωπαϊκών κρατών (από το μεσαίωνα έως την Αναγέννηση) να εκδίδουν υποσχτικές σημειώσεις εκφρασμένες σε χρήμα ήταν μερικές φορές έντονα περιορισμένη. Τα άτομα και τα θεσμικά όργανα ήταν απρόθυμα να αποδεχθούν μεγάλο όγκο κρατικών υποχρεώσεων, εν μέρει λόγω της συχνής τάσης των κρατών να δηλώνουν στάση πληρωμών. Είναι πιθανό ότι ο «κανόνας του χρυσού» υιοθετήθηκε εν μέρει προκειμένου να μειωθεί ο φόβος της κρατικής χρεοκοπίας (αν και το πιθανότερο είναι ότι υιοθετήθηκε προκειμένου να επιτραπεί η κυκλοφορία των κρατικών υποσχτικών σημειώσεων έξω από την δική τους κυρίαρχη επικράτεια) (Wray 2004). Ακόμη και με τον κανόνα του χρυσού, τα κράτη εξέδιδαν συνήθως «παραστατικά» νομίσματα: ήταν νομίσματα τα οποία εμπειρείχαν μικρότερη ποσότητα πολύτιμου μετάλλου από την υποσχόμενη αξία τους σχετικά με τη λογιστική μονάδα. Στην πραγματικότητα, τα νομίσματα αυτά δεν ήταν τίποτα άλλο από κρατικό χρέος— υποσχτικές σημειώσεις με σφραγίδα χρυσού. (Στην περίπτωση αυτή, το κέρμα δεν ήταν στην πραγματικότητα διαφορετικό από το χαρτί που χρησιμοποιούνταν για την καταγραφή των προθεσμιακών συμβάσεων. Τα κέρματα ήταν απλά η φυσική απόδειξη των συμβάσεων χρέους. Αυτός είναι ο λόγος που είχαν συχνά αγελάδες ή άλλα φυσικά αντικείμενα τυπωμένα πάνω τους—πολύ πριν αρχίσουν να φέρουν τα νομίσματα την κεφαλή του βασιλιά). Ωστόσο, εκείνοι που λάμβαναν τα νομίσματα αντιμετώπιζαν πάντα τον κίνδυνο ότι, σε κάποια μεταγενέστερη ημερομηνία, ο βασιλιάς θα δήλωνε χαμηλότερη αξία, σχετικά με τη λογιστική μονάδα, για τα παραστατικά νομίσματα. Πράγματι, η ιστορική εμπειρία αποκαλύπτει ότι συχνά οι κυβερνήσεις προσπαθούσαν να αποκτήσουν αγοραστική δύναμη μέσω αυτής της μεθόδου (που αποκαλείται η διαδικασία «crying down» του νομίσματος).²⁸

Η αδυναμία της απόκτησης αγοραστικής δύναμης μέσω της δημιουργίας του παραστατικού χρήματος λύθηκε με την ανάπτυξη των κεντρικών τραπεζών στα τέλη του 17ου αιώνα. Μετά τη στάση πληρωμών που κήρυξε ο βασιλιάς της Αγγλίας για τα χρεωστικά ξυλάκια, η Τράπεζα της Αγγλίας δημιουργήθηκε αρχικά για να παρέχει αγοραστική δύναμη στο κράτος με την αγορά δημόσιου χρέους και την έκδοση χαρτονομισμάτων. Ως αντάλλαγμα, χορηγήθηκαν στην τράπεζα διάφορα μονοπωλιακά δικαιώματα και άλλα πλεονεκτήματα. Ίσως το πιο σημαντικό πλεονέκτημα ήταν το αποκλειστικό δικαίωμα της έκδοσης χαρτονομισμάτων στο Λονδίνο. (Σε άλλες χώρες, τα ιδιωτικά χαρτονομίσματα τέθηκαν εκτός κυκλοφορίας μέσω της φορολόγησης, δίνοντας και πάλι de facto μονοπωλιακά δικαιώματα στις κεντρικές τράπεζες όσον αφορά την έκδοση χαρτονομισμάτων). Δεδομένου ότι το Λονδίνο ήταν το χρηματοοικονομικό

κέντρο, και καθώς οι τράπεζες της χώρας είχαν ήδη «πυραμιδοποιήσει» τις υποχρεώσεις στο Λονδίνο, η Τράπεζα της Αγγλίας έγινε η αποθεματική τράπεζα. Αυτή η εξέλιξη προσέφερε ουσιαστικά αγοραστική δύναμη στο κράτος αφού η Τράπεζα της Αγγλίας μπορούσε να αγοράσει δημόσιο χρέος, με τα τραπεζογραμμάτια της (εκφρασμένα σε χρηματικές λογιστικές μονάδες) να λειτουργούν ως παραστατικό χρήμα που ήταν πάντοτε επιθυμητό διότι λειτουργούσε ως αποθεματικό. Σταδιακά, ένα «μονο-αποθεματικό» σύστημα αναπτύχθηκε, με τις υποχρεώσεις της Τράπεζας της Αγγλίας να λειτουργούν ως το πρωταρχικό αποθεματικό και ως η κορυφή της πυραμίδας του χρέους (Wray 1990). Αυτή είναι η πρωτότυπη διάταξη που επικρατεί τώρα σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες.

Σε όλες τις χρηματικές οικονομίες, λοιπόν, το χρήμα είναι μια λογιστική μονάδα που δημιουργήθηκε με την υπόσχεση της πληρωμής. Μια πυραμίδα δομημένη πάνω σε αυτές τις υποσχέσεις εξελίσσεται, με την κάθε μία εξ αυτών να στηρίζεται (ή να μετατρέπεται) από μια υπόσχεση που βρίσκεται ψηλότερα στην πυραμίδα. Γενικά, μόνο οι υποχρεώσεις που εκδίδονται από εκείνους που είναι σχετικά ψηλά στην πυραμίδα θα κυκλοφορήσουν ως μέσο πληρωμών και ως μέσο ανταλλαγής. Με την πάροδο του χρόνου, ο τύπος των υποχρεώσεων που θα κυκλοφορούν θα περιοριστεί στα ψηλότερα σημεία της πυραμίδας. Έτσι λοιπόν, το χρηματοπιστωτικό σύστημα εξελίχθηκε από ένα σύστημα όπου υπήρχε μια ευρεία ποικιλία των τύπων των υποχρεώσεων που κυκλοφορούσαν σε ένα σύστημα όπου οι κρατικές υποχρεώσεις και οι υποχρεώσεις των τραπεζών αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα της προσφοράς που κυκλοφορεί ως μέσα πληρωμών και μέσα ανταλλαγής.²⁹ Ωστόσο, η τάση έχει αντιστραφεί τις τελευταίες δεκαετίες, τουλάχιστον για ορισμένους σκοπούς, καθώς οι υποχρεώσεις του «σκιώδους τραπεζικού συστήματος» άρχισαν να γίνονται όλο και περισσότερο αποδεκτές.

Το «παραστατικό» χρήμα της κεντρικής τράπεζας, όπως όλο το ιδιωτικά κατασκευασμένο χρήμα, είναι απλώς μια υποσχετική σημείωση—ένα χρέος που είναι εκφρασμένο σε χρηματική λογιστική μονάδα. Με άλλα λόγια, το χρήμα της κεντρικής τράπεζας και το ιδιωτικό χρήμα ήταν πάντα «παραστατικό» χρήμα. Ενώ οι πρώτες κεντρικές τράπεζες δημιουργήθηκαν για να προσφέρουν χρηματοδότηση στο κράτος, σταδιακά ανακάλυψαν ότι η θέση τους στην κορυφή της χρηματοπιστωτικής πυραμίδας τους έδωσε τη δυνατότητα να λειτουργούν ως δανειστές της έσχατης προσφυγής.³⁰ Καθώς ήταν σε θέση ουσιαστικά να προσφέρουν απεριόριστη ποσότητα αποθεματικών απλά και μόνο με την έκπτωση των περιουσιακών στοιχείων των άλλων τραπεζών, μπορούσαν ανά πάσα στιγμή να σταματήσουν μια επιδρομή. Αυτή η εξέλιξη αυξάνει σημαντικά τη σταθερότητα του καπιταλιστικού συστήματος καθώς προσφέρει λύση στο κύριο πρόβλημα ενός εμπορευματικού αποθεματικού συστήματος: η προσφορά των αποθεματικών γίνεται ελαστική. Αυτό δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι η κεντρική τράπεζα ελέγχει την προσφορά των υποχρεώσεων που εκδίδεται σε ιδιωτικό χρήμα—η ποσότητα των υποχρεώσεων της Ομοσπονδιακής Τράπεζας δεν περιορίζει την προσφορά της χρηματικής λογιστικής μονάδας (σε δολάρια), όπως δεν περιόριζε η προσφορά του σιταριού την προσφορά της χρηματικής λογιστικής μονάδας σε σάρι. Σημαίνει, απλώς, ότι η «accommodative» κεντρική τράπεζα μπορεί να αποτρέψει τον πληθωρισμό χρέους, ενώ ένα εμπορευματικό αποθεματικό σύστημα δεν μπορεί να το κάνει επειδή η

προσφορά του εμπορευματικού χρήματος δεν μπορεί να καλύψει την ανάγκη για αποθεματικά. Βοηθά επίσης στο να περιοριστούν οι τύποι των υποχρεώσεων που θα κυκλοφορήσουν, καθώς αυτές που φέρουν εγγύηση από την κεντρική τράπεζα θα τείνουν να εκτοπίσουν άλλους τύπους υποχρεώσεων.

Ένα σύστημα που στηρίζεται στη συσσώρευση λειτουργεί πιο ομαλά εάν αποφεύγεται η δυναμική του αποπληθωρισμού του χρέους. Ο σκοπός της συσσώρευσης σε μια καπιταλιστική οικονομία δεν είναι η συσσώρευση αντικειμένων. Η συσσώρευση έχει μόνο ένα σκοπό: «να καταλήξει κανείς με περισσότερο χρήμα από ό, τι είχε όταν ξεκίνησε» (Keynes 1979, σ. 891). Το «χρήμα» που θα συσσωρευτεί αποτελείται από περιουσιακά στοιχεία εκφρασμένα σε χρηματική λογιστική μονάδα, που είναι η κοινωνική μέτρηση του πλούτου. Μια επιδρομή στη ρευστότητα παράγει χρεοκοπίες και σταματά τη διαδικασία συσσώρευσης. Εάν η διαδικασία αυτή επεκταθεί, μπορεί να οδηγήσει ακόμη και σε σημαντική συρρίκνωση της συσσώρευσης του πλούτου.³¹ Ένα σύστημα που βασίζεται σε αποθεματικά εμπορευματικού χρήματος θα βιώσει ανά περιόδους φαινόμενα αποπληθωρισμού του χρέους. Σε αντίθεση, ένα κεντρικό τραπεζικό αποθεματικό σύστημα δεν θα βιώσει αποπληθωρισμού του χρέους, και επομένως στηρίζει τη συσσώρευση. Μια «accommodative» προσφορά αποθεματικών είναι καλύτερο ως σύστημα από το εμπορευματικό (ο χρυσός) αποθεματικό σύστημα διότι εξαλείφει τη μη συσσώρευση σε συνολικό επίπεδο. Μια «accommodative» προσφορά αποθεματικών είναι όντως απαραίτητη, και στο βαθμό που η κεντρική τράπεζα προσπαθεί να περιορίσει την αύξηση των αποθεματικών, εγκαταλείπει ουσιαστικά την ευθύνη της για τη διατήρηση της συσσώρευσης.

Όταν το πιστωτικό χρήμα είναι εκφρασμένο σε χρηματική λογιστική μονάδα, η ονομαστική του αξία μπορεί να μειωθεί μόνο όταν υποτιμηθεί σε σχέση με τη χρηματική λογιστική μονάδα (για παράδειγμα, λόγω του φόβου ότι ο εκδότης του θα χρεοκοπήσει). Ωστόσο, με τον κανόνα του χρυσού, ορισμένες ιδιωτικές υποχρεώσεις έγιναν μετατρέψιμες σε νομίσματα.³² Όπως αναφέρθηκε, η υποτίμηση των νομισμάτων ήταν συνήθης φαινόμενο στη μεσαιωνική Ευρώπη, το οποίο αποτέλεσε έναν επιπλέον τρόπο μέσω του οποίου μπορούσε να απολέσει την αξία του το πιστωτικό χρήμα, καθώς οποιοδήποτε πιστωτικό χρήμα εκφρασμένο στο υποτιμημένο κέρμα θα έχανε την αξία του σε σχέση με τη χρηματική λογιστική μονάδα. Από την άλλη μεριά, ο οφειλέτης του οποίου οι υποχρεώσεις ήταν εκφρασμένα στη λίρα διαπίστωνε ότι η αποπληρωμή, όσον αφορά ένα υποτιμημένο (ασημένιο σελίνι) νόμισμα, γινόταν πιο δύσκολη, αυξάνοντας την πιθανότητα αθέτησης. Στη μεσαιωνική Ευρώπη, υπήρχαν και οι δύο τύποι του ιδιωτικού πιστωτικού χρήματος. Ένα μέρος του πιστωτικού χρήματος ήταν εκφρασμένο στη λογιστική μονάδα, ενώ άλλο μέρος ήταν εκφρασμένο σε νομίσματα. Το «διπλό» σύστημα που αποτελείται από μια αμετάβλητη λογιστική μονάδα αλλά με νομισματικό χρήμα η αξία του οποίου σε σχέση με τη χρηματική λογιστική μονάδα μπορεί να αλλάξει από μια προκήρυξη, δεν ήταν ευνοϊκό για ένα οικονομικό σύστημα που βασίζεται σε πιστοληπτικές σχέσεις. Όπως υποστήριξε ο Cipolla (1956, σελ. 50), ένα σύστημα που βασίζεται σε ένα σταθερό νόμισμα ευνοεί τους πιστωτές και τους ραντιέρηδες, ενώ ένα σύστημα που βασίζεται στην υποτίμηση του νομίσματος ευνοεί τους οφειλέτες και τους επιχειρηματίες. Στην πραγματικότητα, αυτά τα αποκλίνοντα αποτελέσματα αναδύονται

επειδή το σύστημα βασίζεται σε χρηματική λογιστική μονάδα, αλλά τα χρέη θα μπορούσαν να καταγραφούν με τους όρους του νομίσματος (το οποίο μπορεί να υποτιμηθεί) ή με τους όρους της λογιστικής μονάδας.

Ο Polanyi (1968) αναφέρεται στην προσπάθεια της εμπορευματοποίησης του χρήματος καθώς οι χώρες σε όλη την Ευρώπη καθιέρωσαν τον κανόνα του χρυσού. Τα νομίσματα και τα τραπεζογραμμάτια μπορούσαν να μετατραπούν σε χρυσό σε καθορισμένη συναλλαγματική ισοτιμία, στο πλαίσιο μιας λογιστικής μονάδας. Με τον κανόνα του χρυσού, δεν υπάρχει πλέον διαφορά μεταξύ πιστωτικού χρήματος που εκφράζεται σε χρηματική λογιστική μονάδα και πιστωτικού χρήματος που εκφράζεται σε όρους εμπορευματοικού χρήματος. Όταν μια υποτίμηση λάβει μέρος, αυτό σημαίνει ότι μειώνεται η αξία της λογιστικής μονάδας, το πιστωτικό χρήμα, καθώς και του χρήματος σε νόμισμα σε σχέση με το χρυσό, αλλά όχι το ένα σε σχέση με το άλλο.

Αυτό μας οδηγεί πίσω στο «χρήμα φάντασμα» του Einaudi, όπου μία από τις λειτουργίες του χρήματος σε νόμισμα είναι να παρέχει ένα κοινό νόμισμα, εκφρασμένο σε μια χρηματική λογιστική μονάδα «φάντασμα», στην οποία είναι μετατρέψιμα όλα τα άλλα «χρήματα». Αυτό είναι απαραίτητο προκειμένου να μπορεί να γίνει εκκαθάριση των λογαριασμών. Με την ανάπτυξη του παραστατικού χρήματος, εκφραζόμενο σε λογιστική μονάδα και η αξία του οποίου, στη συνέχεια, καθοριζόταν σε σχέση με το χρυσό, έχουμε ένα νόμισμα που χρησιμοποιείται για την εκκαθάριση των λογαριασμών. Το πιο πρώιμο παράδειγμα ήταν η Τράπεζα του Άμστερνταμ που εγγυόταν μια ενιαία λογιστική μονάδα χρυσού που θα χρησιμοποιείτο ως κοινός παρονομαστής για διάφορα μέσα ανταλλαγής, όλα εκ των οποίων εκπροσωπούσαν χρέη. Η ενιαία λογιστική μονάδα (τόσο στο εσωτερικό όσο και διεθνώς) ήταν αναγκαία εξαιτίας της ευρείας χρήσης των συναλλαγματικών, διότι εάν οι διάφορες συναλλαγματικές ήταν μετατρέψιμες μόνο σε ιδιωτικές εγχώριες υποχρεώσεις, η αξία τους θα ήταν αβέβαιη. Έτσι λοιπόν, ο «χρυσός κανόνας» δεν προέκυψε «φυσικά» με την εφεύρεση του χρήματος, αλλά δημιουργήθηκε επειδή το μεγαλύτερο μέρος του χρήματος πήρε τη φυσική μορφή των ιδιωτικά εκδιδόμενων συναλλαγματικών (και άλλων ιδιωτικών υποχρεώσεων).

Οι ΗΠΑ είχαν εκδώσει κρατικά ομόλογα εκφρασμένα στη λογιστική μονάδα του δολαρίου (και στον κανόνα του χρυσού) και τα οποία μετατρέπονταν επίσης σε πολύτιμα μέταλλα με σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία. Αυτά τα τραπεζογραμμάτια χρησίμευαν ως αποθεματικό για τις ιδιωτικές υποχρεώσεις και χρησιμοποιούντουσαν για την εκκαθάριση λογαριασμών. Αξίζει να σημειωθεί ότι το «χρήμα φάντασμα» των ΗΠΑ εμφανίστηκε υπό τη μορφή νομίσματος σχεδόν με την έναρξη της ιστορίας της χώρας, ενώ το «χρήμα φάντασμα» στην Ευρώπη παρέμεινε χωρίς να λάβει τη μορφή νομίσματος για πολλούς αιώνες. Αυτή η ικανότητα του κράτους να εκδίδει με διάταγμα το νόμισμα που θα είναι εκφρασμένο σε λογιστική μονάδα αποτελεί μια βελτίωση, αλλά έρχεται ταυτόχρονα σε σύγκρουση με τον ίδιο τον κανόνα του χρυσού επειδή μια επιδρομή σε ένα μετατρέψιμο νόμισμα οδηγεί σε απώλειες των αποθεματικών του χρυσού.

Η δημιουργία του κανόνα του χρυσού εξαλείφει το «διπλό σύστημα» που αναφέρθηκε παραπάνω, όπου οι οφειλές θα μπορούσαν να διατυπωθούν είτε υπό τους όρους μιας

αμετάβλητης λογιστικής μονάδας είτε στο πλαίσιο ενός νομισματικού χρήματος που θα μπορούσε να υποτιμηθεί. Με τον κανόνα του χρυσού, το πιστωτικό χρήμα που είναι μετατρέψιμο σε χρυσό μπορεί να χάσει την αξία του σε σχέση με τη λογιστική μονάδα μόνο σε περίπτωση πτώχευσης του οφειλέτη. Όμως, οι πτωχεύσεις μπορούν να εξαπλωθούν όποτε τυγχάνει να προκύπτει επιδρομή στο πιστωτικό χρήμα εξαιτίας της πυραμιδικής δομής του χρέους και λόγω της περιορισμένης ποσότητας των αποθεμάτων του χρυσού. Έτσι λοιπόν, απαιτείται η παρέμβαση του δανειστή της έσχατης προσφυγής προκειμένου να αποφευχθεί η υποτίμηση του πιστωτικού χρήματος σε σχέση με τη χρηματική λογιστική μονάδα. Αυτό είναι δυνατό μόνο εάν υπάρχει διαθέσιμη μια ελαστική προσφορά του παραστατικού χρήματος, αλλά κάτι τέτοιο δεν συνάδει με τον κανόνα του χρυσού. Γι αυτό και η λειτουργία της κεντρικής τράπεζας βρίσκεται σε σύγκρουση με τον κανόνα του χρυσού, και είναι ένας από τους λόγους που ο κανόνας του χρυσού συνήθως εγκαταλείπεται κατά τη διάρκεια μιας κρίσης.

Ο κανόνας του χρυσού επιτρέπει την υποτίμηση της λογιστικής μονάδας ενός έθνους σε σχέση με τις λογιστικές μονάδες άλλων χωρών. Καθώς η στερλίνα πέφτει σε σχέση με το χρυσό, θα πέφτει, επίσης, σε σχέση με το γερμανικό μάρκο. Έτσι, ενώ ο χρυσός κανόνας επιλύει το πρόβλημα του «διπλού συστήματος» σε μια χώρα, δεν παρέχει μια πάγια διεθνή λογιστική μονάδα.³³ Ένα χρέος που είναι εκφρασμένο σε λογιστική μονάδα δολαρίου θα μειωθεί σε σχέση με την αξία της λογιστικής μονάδας τη στερλίνας όταν μειωθεί η αξία του δολαρίου σε σχέση με το χρυσό. Επιπλέον, ο χρυσός κανόνας επίσης δεν μπορεί να λειτουργήσει όταν υπάρχει απομάκρυνση από το χρέος και το νόμισμα μιας συγκεκριμένης χώρας. Ακριβώς όπως ένα εθνικό σύστημα απαιτεί ένα ελαστικό αποθεματικό σύστημα παραστατικού χρήματος προκειμένου να σταματήσουν οι εθνικές επιδρομές, το διεθνές σύστημα απαιτεί ένα ελαστικό αποθεματικό σύστημα παραστατικού χρήματος στο αποθεματικό νόμισμα (η στερλίνα έπαιξε αυτό τον ρόλο πριν τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο) προκειμένου να σταματήσουν οι διεθνείς επιδρομές.

Ο κόσμος υιοθέτησε ουσιαστικά μια λογιστική μονάδα δολαρίου μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αλλά το διεθνές νομισματικό σύστημα κατέρρευσε και πάλι στις αρχές του 1970 όταν οι ΗΠΑ εγκατέλειψαν τον χρυσό. Αν και το δολάριο έχει παραμείνει ως η πρωτογενής διεθνή λογιστική μονάδα, και η διεθνής προσφορά των αποθεμάτων δολαρίου είναι κάπως ελαστική (λόγω των ενεργειών της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών, της Παγκόσμιας Τράπεζας, του ΔΝΤ, και των εθνικών κεντρικών τραπεζών), η κρίση στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα παραμένει ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κόσμος σήμερα.

Συμπεράσματα και πολιτικές εμπλοκές

Η εργασία έχει προβάλλει το επιχείρημα ότι η ορθόδοξη προσέγγιση γύρω από το χρήμα και την πολιτική είναι ιστορικά και λογικά ελαττωματική. Το χρήμα δεν εισήχθη σε μια καλά λειτουργούσα οικονομία αντιπραγματισμού—αντιθέτως, το χρήμα και η αγορά αναπτύχθηκαν από κοινού. Αυτό βοηθά στην εξήγηση γιατί η παραγωγή σε μια

οικονομία της αγοράς είναι πάντα χρηματική παραγωγή—χρήμα τώρα για περισσότερο χρήμα αργότερα. Σημαίνει επίσης ότι η προσφορά του χρήματος σε μια χρηματική νομισματική οικονομία είναι υποχρεωτικά ενδογενώς προσδιορισμένη. Οι χρηματικές οικονομίες δεν έχουν λειτουργήσει, και δεν μπορούν να λειτουργήσουν, με εξωγενή προσφορά χρήματος. Τέλος, ενώ η χρηματική οικονομία με μια ενδογενή προσφορά χρήματος μπορεί να λειτουργήσει με ένα εμπορευματικό αποθεματικό σύστημα, ένα τέτοιο σύστημα υπόκειται τακτικά σε αποπληθωρισμό του χρέους. Έτσι, σε όλες τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες, αυτό έχει αντικατασταθεί από ένα «accommodative» αποθεματικό σύστημα κεντρικών τραπεζών.

Η συνταγή της μονεταριστικής πολιτικής (στενός έλεγχος όσον αφορά την ποσότητα των αποθεμάτων) αντιπροσώπευε ένα τεράστιο οπισθοδρομικό βήμα προς ένα ασταθές σύστημα στο οποίο η συσσώρευση υπόκειται συχνά σε ανατροπές κατά τη διαδικασία του αποπληθωρισμού του χρέους. Επιπλέον, η μονεταριστική πολιτική δεν οδηγεί σε μεγαλύτερο έλεγχο της προσφοράς του χρήματος—η προσφορά των αποθεματικών (είτε του σίτου, του χρυσού, ή των υποχρεώσεων της κεντρικής τράπεζας) δεν έχει ποτέ καθορίσει την ποσότητα του πιστωτικού χρήματος. Αντίθετα, ο αυστηρός έλεγχος στα αποθεματικά θα εξαλείψει τα κύρια πλεονεκτήματα που έχουν οι τραπεζικές υποχρεώσεις έναντι άλλων τύπων υποχρεώσεων και θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη χρήση των εναλλακτικών υποχρεώσεων εκφρασμένες σε χρήμα. Αυτή όμως η εξέλιξη οδηγεί στη συνέχεια στην αναβίωση του αποπληθωρισμού του χρέους.

Το σημερινό σύστημα, που βασίζεται σε αποθεματικά των κεντρικών τραπεζών, δεν εξελίχθηκε από ένα εμπορευματικό χρηματικό σύστημα. Αντίθετα, το εμπορευματικό αποθεματικό χρήμα εξελίχθηκε από ένα σύστημα ενδογενούς χρήματος προκειμένου να δώσει λύση σε ένα από τα προβλήματα της χρηματικής οικονομίας: σε κάθε χρηματική οικονομία, η συντριπτική πλειοψηφία των περιουσιακών στοιχείων εκφρασμένα σε χρηματικές λογιστικές μονάδες αποτελείται από ιδιωτικές υποσχετικές σημειώσεις, η αξία των οποίων εξαρτάται από την οικονομική κατάσταση των εκδοτών τους. Έτσι λοιπόν, έγινε μια προσπάθεια να «εμπορευματοποιηθεί» το χρήμα—να προσδεθεί με τον χρυσό, που υποτίθεται ότι είναι μια ακίνδυνη εκπροσώπηση της κοινωνικής λογιστικής μονάδας—για να χρησιμοποιηθεί ως αποθεματικό. Οι ιδιωτικές χρηματικές υποχρεώσεις μετετράπησαν σε «εμπορευματικό χρήμα» απλώς για να ενισχύσουν την κυκλοφορία, αλλά, η ποσότητα αυτών δεν περιοριζόταν ποτέ από την ποσότητα του χρυσού σε διαθεσιμότητα.

Αυτό βοηθά στο να καταστεί σαφές ότι ένα εξωγενές σύστημα χρήματος δεν είναι εφικτό σε μια οικονομία που βασίζεται στην ονομαστική συσσώρευση. Θα μπορούσε κανείς να φανταστεί ένα σύστημα που θα βασιζόταν σε εξωγενές χρήμα, αλλά αυτό θα ήταν ένα σύστημα στο οποίο η ιδιωτική επιδίωξη του πλούτου εκφρασμένη σε μια χρηματική λογιστική μονάδα θα είχε εξαλειφθεί.³⁴ Ενώ ένα εμπορευματικό αποθεματικό σύστημα είναι εφικτό, είναι πολύ πιο ασταθές από ένα αποθεματικό κεντρικό τραπεζικό σύστημα. Από το να προσπαθούμε να περιορίσουμε την κεντρική τράπεζα έτσι ώστε οι υποχρεώσεις της να παρέχονται σαν να είχαμε ένα εμπορευματικό αποθεματικό

σύστημα, είναι πολύ καλύτερα να διατηρήσουμε το σημερινό «accommodative» αποθεματικό σύστημα.

Θα ήταν δύσκολο να βελτιώσουμε τις συστάσεις του Tooke αναφορικά με την κατάλληλη νομισματική πολιτική σε μια χρηματική οικονομία:

Η μεγαλύτερη ή μικρότερη υποχρέωση στη διακύμανση των επιτοκίων, για την διαφύλαξη της μετατρεψιμότητας του χάρτινου χρήματος και την φερεγγυότητα των τραπεζών, αποτελεί την πιο σημαντική παράμετρο για τη ρύθμιση του τραπεζικού μας συστήματος. (Tooke 1959, σ. 124)

Αργότερα, ο Keynes τάχθηκε υπέρ ενός μόνιμα χαμηλού επιτοκίου—προκειμένου να αποτελειώσει τους ραντιέρηδες. Στις ΗΠΑ, εγκαταλείψαμε την πολιτική των χαμηλών επιτοκίων καθώς η Ομοσπονδιακή Τράπεζα προσπάθησε πρώτα να ελέγξει την προσφορά του χρήματος μέσω της αύξησης των επιτοκίων και στη συνέχεια να ελέγξει τον πληθωρισμό μέσω στοχευμένων επιτοκίων. Αυτό οδήγησε σε μεγαλύτερη αστάθεια των επιτοκίων, μια εξέλιξη που στη συνέχεια ενθάρρυνε τα ρυθμιζόμενα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα να αντισταθμίσουν τον κίνδυνο. Μετά την εγκατάλειψη του συστήματος του Bretton Woods, έπρεπε επίσης να καλυφθούν απέναντι στις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Σε μεγάλο βαθμό, αυτές και άλλες καινοτομίες, όπως η τιτλοποίηση, αποτελούσαν εν μέρει αντίδραση στην πολιτική της Ομοσπονδιακής Τράπεζας, αλλά και αντίδραση στην ανάπτυξη των λεγόμενων «σκιωδών» τραπεζών οι οποίες απολάμβαναν λιγότερους περιορισμούς. Στη συνέχεια, έπρεπε να χαλαρώσουν οι κανονισμοί για τις τράπεζες ώστε να μπορούν να ανταγωνίζονται τις σκιώδεις τράπεζες. Όλες αυτές οι εξελίξεις ήταν, κατά κάποιο σημαντικό τρόπο, αντίδραση στη χρήση των επιτοκίων ως πολιτική μεταβλητή, ως μια πολιτική που απομακρύνθηκε πολύ από την πρόταση του Κέυνς.

Ωστόσο, οι ιδιωτικές τραπεζικές υποχρεώσεις έγιναν μετατρέψιμες σε χρήμα υψηλής ισχύος, με την κεντρική τράπεζα και αργότερα την ασφάλιση των τραπεζικών καταθέσεων να εγγυώνται την κυκλοφορία στην ονομαστική τους αξία. Η επέκταση του «δικτύου ασφαλείας» στις σκιώδεις τράπεζες παρείχε κρατική στήριξη σε άλλες υποχρεώσεις που δεν ήταν ρητά εγγυημένες. Ταυτόχρονα, η απορρύθμιση και η μετάβαση σε ένα καθεστώς «αυτοεπιτήρησης» σήμαινε ότι η κυβέρνηση δεν παρακολουθούσε από κοντά το θέμα της φερεγγυότητας των τραπεζών. Η επέκταση ολοένα και περισσότερο σύνθετων χρηματοπιστωτικών εργαλείων, καθώς και οι χρηματοοικονομικές δεσμεύσεις εκτός ισολογισμών, κατέστησαν αδύνατο να μπορεί να γνωρίζει κανείς --συμπεριλαμβανομένων των ρυθμιστικών αρχών, αλλά επίσης και των ανώτατων διευθυντικών τραπεζικών στελεχών—αν οι τράπεζες ήταν αφερέγγυες. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση που ξεκίνησε το 2007 ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα αυτής της αβεβαιότητας: πολλές υποχρεώσεις που είχαν θεωρηθεί ότι είναι ρευστές, και σχεδόν εξίσου ασφαλείς όσο και οι ασφαλισμένες τραπεζικές καταθέσεις, αποδείχθηκε ότι δεν ήταν, και χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που θεωρούνταν πανίσχυρα αποδείχθηκαν ότι ήταν περικυκλωμένα από τοξικά περιουσιακά στοιχεία. Μια τεραστίων

διαστάσεων διάσωση από την Ομοσπονδιακή Τράπεζα κατέληξε να είναι απαραίτητη προκειμένου να μην καταρρεύσει όλο το χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Η εργασία αυτή δεν είναι το κατάλληλο μέρος για να γίνουν συστάσεις πολιτικής. Ο σκοπός της ήταν να προσφέρει μια συγκεκριμένη οπτική γωνία για τη φύση του χρήματος, των τραπεζών, και του νομισματικού συστήματος. Αυτό είναι προαπαιτούμενο για τις συζητήσεις σχετικά με τη νομισματική πολιτική, τη ρύθμιση, τη διαμόρφωση των επιτοκίων, τη συναλλαγματική πολιτική, και τις χρηματοοικονομικές κρίσεις και αντιδράσεις.

Σημειώσεις

¹ Η ορθόδοξη ερμηνεία που παρουσιάζεται εδώ μπορεί να βρεθεί σε κείμενα σχετικά με το χρήμα και τις τράπεζες. Βλέπε, για παράδειγμα, Samuelson (1973). Οι ορθόδοξοι οικονομικοί ιστορικοί προσθέτουν πολλές λεπτομέρειες στην ιστορία του χρήματος. Δείτε Schweikart (1991) για μια λεπτομερή ιστοριογραφική έρευνα γύρω από το χρήμα και τον τραπεζικό τομέα στις ΗΠΑ. Ενώ οι οικονομικοί ιστορικοί απορρίπτουν την απλή ορθόδοξη ερμηνεία που παρουσιάζεται εδώ, οι *ιστορικές* αναλύσεις τους αντικατοπτρίζουν, ωστόσο, μία παρόμοια *θεωρητική* άποψη για τη φύση του χρήματος.

² Η μετάβαση από ένα σύστημα που βασίζεται στο «χάρτινο χρήμα» (τραπεζογραμμάτια) σε ένα σύστημα που βασίζεται στις καταθέσεις δεν παίζει εξέχοντα ρόλο στην ορθόδοξη σκέψη. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως συνέπεια των φόρων που επιβάλλονται στα τραπεζογραμμάτια και, συνεπώς, οι καταθέσεις έχουν χαμηλότερο κόστος συναλλαγής.

³ Δείτε Ingraio και Israel (1990). Σε γενικές γραμμές, ακόμη και κάτω από πολύ αυστηρές προϋποθέσεις, θα είναι μάλλον απίθανο για την τυποποιημένη Νεοκλασική οικονομία να επιτύχει μια μοναδική ισορροπία όπως ορίζεται από έναν vector σχετικών τιμών. Ακόμη και αν μπορεί να αποδειχθεί ότι υπάρχει αυτή η ισορροπία, είναι απίθανο να είναι μοναδική, ούτε μπορεί να αποδειχθεί ότι είναι σταθερή. Έτσι, ακόμη και αν μπορεί να βρεθεί ένας vector ισορροπίας τιμών, δεν υπάρχει καμία διαβεβαίωση ότι η οικονομία θα τείνει προς αυτή την κατεύθυνση. Δείτε Goldberg (2009) και Aschilheim και Tavlas (1997) για ετεροδόξες προσεγγίσεις στην εισαγωγή του χρήματος σε μοντέλα γενικής ισορροπίας.

⁴ Πράγματι, πολλές «οικονομικές» δραστηριότητες δεν περιλαμβάνουν την επιλογή. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Dalton, «σε οικονομίες επιβίωσης (μη αγοραίες οικονομίες), το ζήτημα της επιλογής μεταξύ πραγματικών εναλλακτικών λύσεων δεν προκύπτει με τέτοιο ρητό τρόπο ... ο άνθρωπος στα νησιά Τρόμπριαντ γεννιέται σε μια οικονομία που μεγαλώνει γλυκοπατάτες. «Επιλέγει» να φυτέψει γλυκοπατάτες», όσο «επιλέγει» ο αμερικανός να μάθει να μιλάει αγγλικά (Dalton 1971, σ. 78).

⁵ Η συζήτηση εδώ ακολουθεί αυτή του Stanfield (1986, σελ. 34). Ωστόσο, αυτός ορίζει την ουσιαστική οικονομική σκέψη ως τη μελέτη των θεσμοθετημένων αλληλεπιδράσεων με τη φύση. Νομίζω ότι αυτός ο ορισμός είναι πάρα πολύ στενός, και πως θα πρέπει να περιλαμβάνει, επίσης, τη μελέτη των θεσμοθετημένων αλληλεπιδράσεων μεταξύ ανθρώπων.

⁶ Κάποιοι μπορεί να αμφισβητήσουν ότι τα «οικονομικά» μπορεί να έχουν εφαρμογή στις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες, επειδή θα μπορούσε να αμφισβητηθεί κατά πόσον αυτές οι κοινωνίες διαθέτουν ένα οικονομικό «σύστημα». Αυτά τα ερωτήματα μπορούν να απαντηθούν καταφατικά. Όπως υποστηρίζει ο Dalton, «είναι χρήσιμο να θεωρούμε ότι όλες οι κοινότητες ή κοινωνίες διαθέτουν οικονομικά συστήματα. Η λέξη «σύστημα» αναφέρεται σε δομημένες ρυθμίσεις και κανόνες που εξασφαλίζουν ότι τα υλικά αγαθά και οι εξειδικευμένες υπηρεσίες παρέχονται με έναν επαναλαμβανόμενο τρόπο» (Dalton 1971, σ. 88). Ωστόσο, δεν πρέπει να πέσουμε στην «οικουμενική» παγίδα των φορμαλιστικών οικονομικών, τα οποία επιδιώκουν να ορίσουν όλη την ανθρώπινη συμπεριφορά ως αποτέλεσμα της περιορισμένης επιλογής. Υποστηρίζοντας ότι όλες οι κοινωνίες διαθέτουν ένα οικονομικό σύστημα δεν σημαίνει ότι όλες έχουν τις ίδιες «δομημένες ρυθμίσεις και κανόνες» διατάξεων.

⁷ Σύμφωνα με τον Polanyi και τον Stanfield, μόνο στην περίπτωση που οι παραγωγικές δραστηριότητες διαχωριστούν από τις άλλες κοινωνικές δραστηριότητες μπορούμε να προσδιορίσουμε την «οικονομία» ως μια ξεχωριστή οντότητα. Όπου συμβαίνει αυτό, μπορούμε να παρατηρήσουμε τους «νόμους» της λειτουργίας της προσφοράς και της ζήτησης σε μια «αυτορυθμιζόμενη οικονομία της αγοράς» (Stanfield 1986, σ.76). Αυτή όμως η παρατήρηση είναι παρατραβηγμένη: η «αυτορυθμιζόμενη οικονομία της αγοράς» είναι σίγουρα το κανονιστικό ιδεατό των νεοκλασικών οικονομικών, αλλά δεν έχει ποτέ πραγματοποιηθεί. Η «προσφορά και η ζήτηση» ποτέ δεν έχουν λειτουργήσει ξεχωριστά από τις άλλες κοινωνικές δυνάμεις. Δηλαδή, ακόμα και κάτω από τον καπιταλισμό, η «οικονομία» ποτέ να έχει παρατηρηθεί ότι λειτουργεί ξεχωριστά από την κοινωνία. Ωστόσο, είναι ευκολότερο να προσδιορίσουμε μια «λογική» του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος που λειτουργεί περισσότερο ανεξάρτητα από τις προθέσεις του ανθρώπου από ό, τι η «λογική» άλλων οικονομικών συστημάτων. Έχει συχνά επισημανθεί ότι η οικονομική θεωρία ουσιαστικά δεν υπήρχε πριν από τον καπιταλισμό. Καθώς αναπτύσσεται ο καπιταλισμός, η «οικονομία» αρχίζει να ξεχωρίζει από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, και ο κλάδος της οικονομικής επιστήμης δημιουργείται. Δείτε Polanyi (1971) και Heilbroner (1985).

⁸ Για τέτοιες επεξεργασίες, δείτε Chick (1986), Moore (1988), Niggle (1990), και Wray (1990).

⁹ Βεβαίως, αυτός είναι ένα δύσκολος και αμφιλεγόμενος στόχος. Δύο παράγοντες κάνουν τον συγκεκριμένο στόχο δύσκολο: το χρήμα επινοήθηκε σίγουρα πριν από τη γραφή, και ως εκ τούτου δεν θα βρούμε τις ρίζες τους στην ιστορική καταγραφή.

Επιπλέον, το ιστορικό αρχείο όπως ερμηνεύεται από τους συγκριτικούς ιστορικούς γενικά πάσχει από ελλιπή κατανόηση της φύσης του χρήματος. (Οι συγκριτικοί ανθρωπολόγοι τα πάνε καλύτερα στο θέμα αυτό). Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να ανακατασκευάσουμε την «ιστορία» με τη χρήση της συγκριτικής οικονομικής. Έτσι, αυτό που ακολουθεί είναι κατ' ανάγκη μια προσπάθεια εικασίας με στόχο να ανακαλύψουμε την *προέλευση του χρήματος* και να ανασυγκροτήσουμε την *εξέλιξη του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος*.

¹⁰ Για μια λεπτομερή κριτική της ορθόδοξης αντίληψης ότι οι πρωτόγονες κοινωνίες (κοινωνίες πριν την εμφάνιση της ατομικής ιδιοκτησίας) χρησιμοποιούσαν χρήμα, δείτε Wray (1990, pp. 6–9), καθώς και Heinsohn και Steiger (1983, 1984, 1989).

¹¹ Έτσι λοιπόν, η ιδιοτελής συμπεριφορά πρέπει να είναι *μη οικονομική*. Πρέπει να εμφανίζεται σε συμπεριφορά που δεν σχετίζεται με την παραγωγή και τη διανομή των μέσων της κοινωνίας για τα προς το ζην. Στη φυλετική κοινωνία, η οικονομική δραστηριότητα δεν μπορεί να είναι προσανατολισμένη προς το κέρδος στο ατομικό επίπεδο (Stanfield 1986, σ. 45). Η επιδίωξη του κέρδους μέσω της ανταλλαγής είναι το αποτέλεσμα θεσμικά επιβαλλόμενων προτύπων συμπεριφοράς τα οποία αναδύονται με την ανάπτυξη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, όπως θα συζητηθεί παρακάτω. Στη φυλετική κοινωνία, δεν υπάρχει μια καλά διατυπωμένη έννοια του ατόμου χωριστά από την ένταξη στην φυλή. Ως εκ τούτου, όλη η «ατομική» ευθύνη ήταν κοινωνική.

¹² Έτσι λοιπόν, ορίζουμε τις πρωτόγονες «ανταλλαγές» ως μη οικονομική συμπεριφορά, που δεν έχουν τίποτα να κάνουν με ιδιοτελείς συμπεριφορές. Αντίθετα, μια τέτοια «ανταλλαγή» ήταν ένα στοιχείο των ρυθμίσεων της αμοιβαιότητας και της αναδιανομής που επικρατούσαν με στόχο την αναπαραγωγή της φυλετικής κοινωνίας—και όχι μια διαδικασία για το δρόμο προς την επανάσταση που αντικατέστησε τελικά τη φυλετική κοινωνία με μια χρηματική οικονομία. Δείτε Dalton (1967 και 1982). Οι φυλετικές «ανταλλαγές» είναι μια απόφυση του θεσμού της φιλοξενίας παρά μια έκφραση εγωισμού. Όπως σημειώνει ο Dalton, «η μη χρηματική αγοραία συναλλαγή δεν ήταν ένα εξελικτικό στάδιο με την έννοια ενός κυρίαρχου τρόπου συναλλαγής πριν από την άφιξη του χρηματικού μέσου αγοραίας ανταλλαγής. Ο αντιπραγματισμός πραγματοποιήθηκε ευρέως στο παρελθόν, συμβαίνει και στα σημερινά οικονομικά συστήματα, αλλά πάντα ως ήσσονος σημασίας, σποραδικά, ή ως έκτακτης ανάγκης συναλλαγές που χρησιμοποιούνται για ειδικούς λόγους από αυτούς που ανταλλάσσουν, οι οποίοι έχουν γνώση εναλλακτικών και πιο σημαντικών τρόπων για να πραγματοποιούν συναλλαγές» (Dalton 1982, σ. 188).

¹³ Η ιδιωτική ακίνητη περιουσία σίγουρα δεν σημαίνει απολύτως απεριόριστη χρήση της ιδιοκτησίας-- όλες οι κοινωνίες περιορίζουν σε κάποιο βαθμό την ατομική χρήση της ιδιοκτησίας. Όταν οι κανόνες «που προσδιορίζουν τα δικαιώματα απόκτησης ή χρήσης ... είναι εκφράσεις συγγένειας ή πολιτικών σχέσεων, η οικονομική συνιστώσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κοινωνικό, και έχουμε μια/έναν κοινωνικο-οικονομική/ό πρακτική, θεσμό, ή διαδικασία» (Dalton 1971, σ. 88). Σε τέτοιες περιπτώσεις, η ατομική

πρωτοβουλία σχετικά με τη χρήση της «ιδιωτικής ιδιοκτησίας» δεν μπορεί να είναι οικονομικά σημαντική. Για παράδειγμα, όταν η γη έχει «αποκτηθεί» μέσω της συγγένειας ή φυλετικών σχέσεων, δεν μπορεί να υπάρξει μια οικονομικά σημαντική «αγορά» για τη γη. Η έννοια της «εμπορευματοποίησης» του Polanyi (1968) ίσως να βοηθά στην προσπάθεια να οριστεί η «ιδιωτική ιδιοκτησία», ωστόσο, επειδή ο όρος του είναι τόσο πολύ ταυτισμένος με την «αυτορρυθμιζόμενη οικονομία της αγοράς», μπορεί να σημαίνει ότι η εμπορευματοποίηση της γης και της εργασίας δεν εμφανίστηκαν παρά μέχρι τον δέκατο ένατο αιώνα. Εδώ δεν χρησιμοποιούμε τον όρο «ιδιωτική ιδιοκτησία» τόσο στενά, αλλά θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι υπάρχει ποικιλία «ιδιωτικότητας»—δηλαδή, του βαθμού στον οποίο τα δικαιώματα απόκτησης και χρήσης περιορίζονται από τη συγγένεια και τις πολιτικές σχέσεις.

¹⁴ Με την αβεβαιότητα, εννοούμε την κεϋνσιανή αβεβαιότητα, όχι τον κίνδυνο. Ο Κέυνς όρισε την αβεβαιότητα ως εξής:

Με την «αβέβαιη» γνώση, επιτρέψτε μου να εξηγήσω, δεν εννοώ απλώς να ξεχωρίσω αυτό που είναι απόλυτα γνωστό από εκείνο που είναι μόνο πιθανό. Το παιχνίδι της ρουλέτας δεν υπόκειται υπό αυτή την έννοια στην αβεβαιότητα, ούτε η προοπτική ενός ομολόγου Νίκης για αποπληρωμή. Η δε προσδοκώμενη διάρκεια ζωής είναι απλά ελαφρώς αβέβαιη. Ακόμα και ο καιρός έχει μέτρια αβεβαιότητα. Η έννοια με την οποία χρησιμοποιώ τον όρο είναι εκείνη με την οποία η προοπτική ενός ευρωπαϊκού πολέμου είναι αβέβαιη, ή η τιμή του χαλκού και των επιτοκίων είκοσι χρόνια από σήμερα, ή ο παρωχημένος χαρακτήρας μιας νέας εφεύρεσης, ή τη θέση των ιδιοκτητών του ιδιωτικού πλούτου στο κοινωνικό σύστημα το 1970. Σχετικά με τα θέματα αυτά δεν υπάρχει καμία επιστημονική βάση επί της οποίας μπορούμε να διαμορφώσουμε οποιαδήποτε υπολογίσιμη πιθανότητα. Πολύ απλά, δεν γνωρίζουμε. (Keynes 1987, σελ. 113–14)

¹⁵ Για παράδειγμα, η υποδούλωση για χρέη καταργήθηκε επί εποχή Σόλωνος στην Αθήνα (περίπου 600 π.Χ.). Δείτε Heinsohn και Steiger (1984) για μια συζήτηση γύρω από αυτό, και για μια ανάλυση της ανάπτυξης της ιδιωτικής ιδιοκτησίας που πηγάζει από τη βασισμένη σε φόρους υποτέλεια Μυκηναϊκή οικονομία. Το χρήμα και η χρηματική παραγωγή μπορεί επίσης να υπάρχουν σε μια οικονομία που βασίζεται στη δουλεία. Ωστόσο, η έκταση της αγοράς θα πρέπει να είναι περιορισμένη. Η ύπαρξη μισθωτών εργαζομένων δίχως ατομική ιδιοκτησία ήταν αναγκαία προϋπόθεση για την πλήρη ανάπτυξη της «οικονομίας της αγοράς» στην οποία η χρηματική παραγωγή γίνεται η βάση της οικονομίας. Στο σύνολό τους, οι πωλήσεις δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν έως ότου έχουν καταβληθεί οι μισθοί.

¹⁶ Με την έννοια «αγορά» δεν εννοούμε την «αυτορρυθμιζόμενη ελεύθερη οικονομία της αγοράς» του Polanyi. Σε αυτή την εργασία χρησιμοποιούμε τον όρο αγορά απλά για να δείξουμε ότι ορισμένα εμπορεύματα παράγονται συγκεκριμένα για γενικευμένη ανταλλαγή—δηλαδή, για οικονομικές συναλλαγές. Οι τελετουργικές ανταλλαγές που

ήταν κοινές στις φυλετικές κοινωνίες και που εκτελούσαν αμοιβαίες και αναδιανεμητικές λειτουργίες (για λόγους που αναφέρονται στην εργασία) δεν θεωρούνται «οικονομικές» λειτουργίες. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να περιορίσουμε τον όρο «αγορά» ώστε να συμπεριλαμβάνει μόνο τις ανταλλαγές όπου οι τιμές καθορίζονται «ελεύθερα» μέσω της «ζήτησης και της προσφοράς». Η συνήθης περίπτωση (όπως αναφέρθηκε εν συντομία στην εργασία) είναι αυτή όπου οι τιμές καθορίζονται με εντολές—στην προ-καπιταλιστική κοινωνία, οι τιμές της αγοράς καθορίζονται από μια συνθήκη, ενώ στην καπιταλιστική κοινωνία οι τιμές καθορίζονται από τις επιχειρήσεις με ισχύ στην αγορά. Ανεξάρτητα από το είδος της κοινωνίας που αναλύει κανείς, οι «ελεύθερες» αγορές αποτελούν εκτροπή. Τέλος, με τον όρο «σύστημα αγοράς», δεν εννοούμε ένα σύστημα «προσφοράς και ζήτησης» (ή μια «αυτορυθμιζόμενη» οικονομία). Αντίθετα, ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να υπογραμμίσουμε ένα οικονομικό σύστημα στο οποίο η παραγωγή για τις αγορές έχει διαμορφωθεί σε μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα της κοινωνίας που αναλύουμε. Η φεουδαρχική κοινωνία είχε σίγουρα αγορές, ωστόσο, ο ρόλος της αγοράς στη φεουδαρχική κοινωνία ήταν πολύ περιορισμένος—ουσιαστικά στο εξωτερικό εμπόριο, καθώς και στο εμπόριο ειδών πολυτελείας (Stanfield 1986, σ. 97). Σε αντίθεση, το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής στις καπιταλιστικές κοινωνίες (ακόμη και στις σοσιαλιστικές κοινωνίες) είναι για το εσωτερικό εμπόριο. Κατά συνέπεια, οι καπιταλιστικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται ως κοινωνίες με «συστήματα της οικονομίας των αγορών». Δεν έχει σημασία για τους σκοπούς μου αν οι τιμές είναι «ελεύθερες» ή καθορίζονται διοικητικά, και είμαστε σε απόλυτη συμφωνία με τον Polanyi ότι οι «ελεύθερες» αγορές θα ήταν καταστροφικές. Η διαφωνία είναι για το εάν ήταν ποτέ τόσο διαδεδομένες όσο υποτίθεται ότι ήταν.

¹⁷ Είναι σημαντικό να υπενθυμίσουμε την διάκριση που έγινε παραπάνω ανάμεσα σε μια «οικονομία ανταλλαγής» και σε μια «χρηματική οικονομία». Όπως υποστήριξε ο Keynes, μια μη χρηματική οικονομία μπορεί να χρησιμοποιήσει τα χρήματα «για την ευκολία της μετάβασης», αλλά το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής δεν προορίζεται για την αγορά (Keynes 1979). Οι οικονομίες με φόρους υποτέλειας, οι οικονομίες βασισμένες στη δουλειά, και οι φεουδαρχικές οικονομίες χρησιμοποιούν χρήματα—αυτό δεν είναι καν υπό αμφισβήτηση—αλλά καμία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «χρηματικό σύστημα». Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής σε αυτές τις οικονομίες δεν είναι η χρηματική παραγωγή.

¹⁸ Όπως σημειώνει ο David Herlihy, ακόμα και στην εποχή της Αναγέννησης στην Φλωρεντία, το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής ήταν προσανατολισμένο προς είδη πολυτελείας για τους πλούσιους επειδή η αγοραστική δύναμη του μέσου Ευρωπαίου απλά δεν ήταν επαρκής για να ενθαρρύνει την αγορά κοινών ειδών. «Οι Ιταλοί της αναγεννησιακής εποχής φαίνεται να είχαν την εφευρετικότητα, το επιχειρηματικό δαιμόνιο, και το κεφάλαιο να προχωρήσουν με την βιομηχανοποίηση της παραγωγής, και ως εκ τούτου να οδηγήσουν την κοινωνία τους, και ίσως όλη την Ευρώπη, στη βιομηχανοποίηση. Αλλά ο χαρακτήρας της αγοράς δεν θα υποστήριζε άμεσα τις προσπάθειες για μηχανοποίηση και μαζική παραγωγή» (Herlihy 1977, σ. 15).

¹⁹ Εκτός από την περιφραξη των κοινών γαιών, μια πηγή εργατικού δυναμικού δημιουργήθηκε από το Καταστατικό των τεχνιτών, με την επιβολή κυρώσεων για την αλητεία, μέσω της βίαιης «εκκαθάρισης» των εδαφών που ανήκαν σε φατρίες στη Σκωτία, με την κατάληψη της γης που ανήκε στην εκκλησία (και την απέλαση των αγροτών), μέσω της πτώχευσης των βιοτεχνών από την παραγωγή του εργοστασίου, και ούτω καθεξής.

²⁰ Οι Heinsohn και Steiger θεωρούν ότι η ύπαρξη της ατομικής ιδιοκτησίας στη γη προηγείται του ιδιωτικού δανεισμού. Στην πραγματικότητα, δεν χρειάζεται ατομική ιδιοκτησία στη γη, αλλά μόνο εκείνο το οποίο πρόκειται να δοθεί σε δανεισμό, συμπεριλαμβανομένων των προϊόντων που παράγει η γη (σιτάρι). Στη φυλετική κοινωνία, η διανομή διέπεται από την παράδοση της αμοιβαιότητας. Αν αυτό κατέρρευε, τότε τα ιδιωτικά δάνεια σιταριού γίνονται πραγματικότητα.

²¹ Αυτό εγγυάται ότι οι δεσμεύσεις πληρωμών αυξάνονται με την πάροδο του χρόνου (με τους τόκους του δανείου). Για μια αναλυτική συζήτηση της σχέσης μεταξύ συσσώρευσης και επιτοκίου, δείτε Wray (1991a). Επειδή οι τράπεζες είναι οργανισμοί που επιδιώκουν το κέρδος, δεν θα «χορηγήσουν δάνεια» χωρίς τόκο. Αυτό σημαίνει ότι, συνολικά, τα ανεξόφλητα δάνεια θα αυξάνονται με ρυθμό που καθορίζεται εν μέρει από το επιτόκιο.

²² Σε κάθε περίπτωση, τα νομίσματα εξελίχθηκαν με πολύ μεγάλη καθυστέρηση, που φαίνεται να έχει μικρή σχέση με την αναζήτηση για ένα εύχρηστο μέσο ανταλλαγής. Δείτε Cook (1958), Grierson (1977, 1979), Heinsohn και Steiger (1983, 1989), Kraay (1964), και Wray (1998, 2004).

²³ Η circuit προσέγγιση ακολουθεί τον Schumpeter στη ρητή διαμόρφωση ενός μοντέλου πιστωτικού χρήματος. Δείτε Deleplace και Nell (1996).

²⁴ Οι πρώτες συναλλαγματικές ήταν πιθανώς ξένες συναλλαγματικές που χρησιμοποιούνταν για την μεταφορά αγοραστικής δύναμης από το ένα μέρος στο άλλο. Το χρήμα (ως λογιστική μονάδα) δημιουργήθηκε όταν εκδιδόταν μια συναλλαγματική. Τη στιγμή που μια συναλλαγματική ήταν αποδεκτή από μια τράπεζα, γινόταν «αξιόγραφο» που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως μέσο πληρωμής. Οι χρυσοχόοι ήταν ανάμεσα στους πρωταρχικούς χρήστες των εγχώριων συναλλαγματικών—αρχικά για τους δικούς τους λογαριασμούς και αργότερα για να «μεταφέρουν» χρυσό για τους πελάτες τους (η συναλλαγματική ήταν αυτή που ταξίδευε, όχι ο χρυσός). Οι συναλλαγματικές ήταν, έως πρόσφατα, τα πρωταρχικά μέσα ανταλλαγής σε όλη την Ευρώπη για την κυκλοφορία αγαθών (Kregel 1988). Δείτε Wray (1990, Κεφάλαιο 2) και Usher (1953) για συζητήσεις σχετικά με την ιστορία της συναλλαγματικής.

²⁵ Στην πραγματικότητα, οι χρυσοχόοι ξεκίνησαν τις δραστηριότητές τους ως ασφαλή αποθετήρια για πλάκες χρυσού, αντί κερμάτων, και αυτό οφειλόταν στην εξαπάτηση του Καρόλου Ι. Σίγουρα δεν ήταν «φυσικό» για τους ανθρώπους να αφήνουν τα τιμαλφή

τους με τους χρυσοχόους, αλλά το έκαναν μόνο και μόνο επειδή φοβόντουσαν τον βασιλιά (προσωπική αλληλογραφία από τον J.A. Kregel). Δεν θα προβούμε σε μια εκτεταμένη κριτική της ορθόδοξης άποψης για τον κανόνα του χρυσού και την πεποίθηση ότι το «μεστό», «εμπορευματικό χρήμα» ήταν ο κανόνας. Ωστόσο, η άποψη εδώ είναι ότι ακόμη και τα πολύτιμα μεταλλικά νομίσματα είναι χρέη—υποσχετικές σημειώσεις που σφραγίζονται σε χρυσό ή ασήμι. Υπάρχουν σημαντικά ιστορικά και νομικά στοιχεία για την άποψη ότι τα νομίσματα είχαν πάντα «ονομαστική» αξία, και πως αυτή καθοριζόταν από την ονομαστική αξία που ανακοίνωνε το στέμμα.

²⁶ Συχνά, τα τραπεζογραμμάτια μπορούν να εξαργυρωθούν μόνο στην τράπεζα στο Λονδίνο. Αυτό μπορεί να είχε μειώσει το κίνητρο να εκδίδονται τραπεζογραμμάτια, αλλά, σε κάποιο βαθμό, αυτή ήταν μια βολική ρύθμιση για πολλούς κατόχους τραπεζογραμματίων καθώς ένα μεγάλο μέρος των συναλλαγών λάμβανε μέρος στο Λονδίνο, ούτως ή άλλως.

²⁷ Έτσι λοιπόν, οι τράπεζες ανησυχούν για τον κίνδυνο να μην είναι σε θέση να επικυρώσουν τις εκκρεμείς υποχρεώσεις τους, και, ως εκ τούτου, έχουν μια προτίμηση στα ρευστά περιουσιακά στοιχεία. Καμία τράπεζα δεν μπορεί να είναι ο δικός της δανειστής εσχάτης προσφυγής. Γι αυτό το λόγο οι τράπεζες χρεώνουν τόκους στα δάνεια—για να αντισταθμίσουν τις μη ρευστοποιήσιμες θέσεις τους σε περιουσιακά στοιχεία.

²⁸ Για μια συζήτηση αναφορικά με την τακτική της μείωσης της αξίας του νομίσματος, και για μια συζήτηση σχετικά με την άνοδο της Τράπεζας της Αγγλίας ως η κεντρική τράπεζα της Αγγλίας, δείτε Wray (1990).

²⁹ Για παράδειγμα, ο Cameron (1967) αναφέρει ότι οι συναλλαγματικές αντιπροσώπευαν το 1800 σχεδόν το 70% της κυκλοφορίας της ιδιωτικής «προσφοράς χρήματος», ενώ τα χαρτονομίσματα, το χρήμα σε είδος και οι τραπεζικές καταθέσεις μαζί αποτελούσαν μόνο το 30%. Από το 1855, οι τραπεζικές καταθέσεις και μόνο αντιπροσώπευαν σχεδόν το 40% της προσφοράς χρήματος που κυκλοφορεί (σχεδόν εξίσου μεγάλο ποσοστό όσο οι συναλλαγματικές). Δείτε Wray (1990, σελ. 69). Πρόσφατα, αυτή η τάση έχει αντιστραφεί στις ΗΠΑ, εν μέρει λόγω της φαινομενικής προθυμίας της κυβέρνησης να εγγυηθεί ένα ευρύ φάσμα ιδιωτικών υποχρεώσεων, καθώς και την αύξηση των βραχυπρόθεσμων υποσχετικών σημειώσεων του πλησιοχρήματος (near money) που εκδίδεται από τον σκιώδη τραπεζικό τομέα.

³⁰ Για μια συζήτηση σχετικά με την εξέλιξη της αντίληψης της Τράπεζας της Αγγλίας όσο αφορά το ρόλο της στην οικονομία, δείτε Bagehot (1927). Για μια πρώιμη αναγνώριση του γεγονότος ότι η Τράπεζα της Αγγλίας θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μια κεντρική τράπεζα, δείτε Tooke (1959).

³¹ Πολλοί περιγράφουν την παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2007 ως ένα σύγχρονο παράδειγμα επιδρομής στη ρευστότητα. Για μια εξέταση της χρηματοοικονομικής κρίσης, δείτε Wray (2009) και Wade (2009).

³² Ο Lane (1977) αναλύει την κοινή πρακτική της σύνταξης συμβολαίου με όρους την ποικιλία των νομισμάτων και των χρηματικών λογιστικών μονάδων που υπήρχαν στην Βενετία στον 13ο και τον 14ο αιώνα.

³³ Ωστόσο, το πρόβλημα αυτό μετριάστηκε σε κάποιο βαθμό με τη χρήση της στερλίνας ως διεθνή λογιστική μονάδα σε όλη την Ευρώπη, ακόμα για τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ δύο χωρών που δεν συμπεριλάμβαναν το Ηνωμένο Βασίλειο.

³⁴ Έτσι, ένα εξωγενές νομισματικό σύστημα μπορεί να λειτουργήσει σε μια σοσιαλιστική κοινωνία, όπου το αντικείμενο της παραγωγής είναι η παροχή αγαθών και υπηρεσιών. Ωστόσο, μια χρηματική, καπιταλιστική κοινωνία βασίζεται στη συσσώρευση πλούτου που είναι εκφρασμένος σε χρήμα, και όχι στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Όπως υποστήριξε ο Veblen, ο σκοπός της καπιταλιστικής παραγωγής είναι η παραγωγή της χρηματικής αξίας. Η παραγωγή της αξίας χρήσης εμφανίζεται μόνο ως υποπροϊόν της καπιταλιστικής παραγωγής (Wray 1991b).

Πηγές

Aschheim, Joseph and George S. Tavlas. 1997. "Money." In Thomas Cate, Geoff Harcourt, and David C. Colander, eds. *An Encyclopedia of Keynesian Economics*. Cheltenham, UK and Northampton, Mass.: Edward Elgar Publishing Ltd.: 444–50.

Bagehot, Walter. 1927. *Lombard Street: A Description of the Money Market*. London, UK: John Murray.

Bell, Stephanie, John F. Henry, and L. Randall Wray. 2004. "A Chartalist Critique of John Locke's Theory of Property, Accumulation, and Money: Or Is It Moral to Trade Your Nuts for Gold?" *Review of Social Economy* LXII (1): 51–65.

Bloch, Marc. 1953. "Toward a Comparative History of European Societies." In Frederic C. Lane and Jelle C. Riemersma, eds. *Enterprise and Secular Change: Readings in Economic History*, p. 494. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, Inc.

Brunner, Karl. 1968. "The Role of Money and Monetary Policy." *Federal Reserve Bank of St. Louis Monthly Review* 50 (7): 8–24.

Cameron, Rondo, ed. 1967. *Banking in the Early Stages of Industrialization: A Study in Comparative Economic History*. New York: Oxford University Press.

Chick, Victoria. 1986. "The Evolution of the Banking System and the Theory of Saving, Investment and Interest." Discussion Paper No. 86-01. London: Department of Economics, University College of London.

Cipolla, Carlo. 1956. *Money, Prices, and Civilization in the Mediterranean World: Fifth to Seventeenth Century*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

———. 1976. *Before the Industrial Revolution: European Society and Economy, 1000-1700*. New York: W. W. Norton.

Cook, R. M. 1958. "Speculation on the Origins of Coinage." *Historia* 7: 257–62.

Dalton, George. 1967. "Primitive Money." In George Dalton, ed. *Tribal and Peasant Economies*, pp. 254–81. Austin and London: University of Texas Press.

———. 1971. *Economic Anthropology and Development*. New York and London: Basic Books, Inc.

———. 1982. "Barter." *Journal of Economic Issues* 16 (1): 181–190.

Deleplace, Ghislain, and Edward J. Nell, eds. 1996. *Money in Motion: The Post Keynesian and Circulation Approaches*. New York: St. Martin's Press.

Dillard, Dudley. 1980. "A Monetary Theory of Production: Keynes and the Institutionalists." *Journal of Economic Issues* XIV (2): 255–73.

Einaudi, Luigi. 1953. "The Theory of Imaginary Money from Charlemagne to the French Revolution." In Frederic C. Lane and Jelle C. Riemersma, eds. *Enterprise and Secular Change: Readings in Economic History*, p. 494. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, Inc.

Foley, Duncan. 1989. "Money in Economic Activity." In John Eatwell, Murray Milgate, and Peter Newman, eds. *The New Palgrave: Money*, p. 248. New York and London, UK: W. W. Norton.

Friedman, Milton. 1948. "A Monetary and Fiscal Framework for Economic Stability." *American Economic Review* XXXVIII (3): 245–64.

———. 1968. "The Role of Monetary Policy." *American Economic Review* LVIII (1): 1–17.

Gardiner, Geoffrey W. 2004. "The Primacy of Trade Debts in the Development of Money." In L. Randall Wray, ed. *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*, pp. 79–98. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Goldberg, Dror. 2009. "The Tax-Foundation Theory of Money." Working Paper 2009-5. Ramat-Gan, Israel: Department of Economics, Bar-Ilan University.

Goodhart, Charles A. E. 1998. "The Two Concepts of Money: Implications for the Analysis of Optimal Currency Areas." *European Journal of Political Economy* 14 (3): 407–32.

Grierson, Philip. 1977. "The Origins of Money." In *The Origins of Money*, pp. 7–33, 35–44. London: The Athlone Press University of London.

———. 1979. *Dark Age Numismatics*. London: Variorum Reprints.

Heilbroner, Robert. 1985. *The Nature and Logic of Capitalism*. New York and London: W. W. Norton.

Heinsohn, Gunnar, and Otto Steiger. 1983. "Private Property, Debts and Interest, Or: The Origin of Money and the Rise and Fall of Monetary Economies." *Studi Economici* 21: 3–56.

———. 1984. "Marx and Keynes: Private Property and Money." *Monnaie et Production ISMEA* 1: 37–71.

———. 1989. "The Veil of Barter: The Solution to the 'Task of Obtaining Representations of an Economy in which Money is Essential.'" In Jan A. Kregel, ed. *Inflation and Income Distribution in Capitalist Crisis: Essays in Memory of Sidney Weintraub*. New York: New York University Press.

Herlihy, David. 1977. "Family and Property in Renaissance Florence." In Harry A. Miskimin, David Herlihy, and A. L. Udovitch, eds. *The Medieval City*, pp. 3–24. New Haven, Conn., and London: Yale University Press.

Hudson, Michael. 2004. "The Archaeology of Money: Debt Versus Barter Theories of Money's Origins." In L. Randall Wray, ed. *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*, pp. 99–127. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Ingham, Geoffrey. 2000. "'Babylonian Madness': On the Historical and Sociological Origins of Money." In John Smithin, ed. *What is Money?* Pp. 16–41. London and New York: Routledge.

———. 2004. "The Emergence of Capitalist Credit Money." In L. Randall Wray, ed. *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*, pp. 173–222. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Ingrao, Bruna, and Giorgio Israel. 1990. *The Invisible Hand: Economic Equilibrium in the History of Science*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Innes, A. M. 1913. "What Is Money?" *Banking Law Journal* (May): 377–408.

———. 1914. "The Credit Theory of Money." *Banking Law Journal* (January): 151–68.

Keynes, John Maynard. 1964. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York and London: Harcourt Brace Jovanovich.

———. 1971. *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Volume V*. Donald Moggridge, ed. London and Basingstoke, UK: The MacMillan Press, Ltd.

———. 1979. *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Volume XXIX: The General Theory and After, A Supplement*, pp. 76–87. Donald Moggridge, ed. London: Macmillan and Cambridge University Press for the Royal Economic Society.

———. 1982. *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Volume XXVIII*. Donald Moggridge, ed. London and Basingstoke, UK: The MacMillan Press, Ltd.

———. 1987. *The Collected Writings of John Maynard Keynes, Volume XIV: The General Theory and After*. Donald Moggridge, ed. London: Cambridge University Press.

Knapp, Georg Friedrich. 1924. *The State Theory of Money*. Clifton, N.Y.: Augustus M. Kelley.

Kraay, C. M. 1964. "Hoards, Small Change and the Origin of Coinage." *Journal of Hellenic Studies* 84: 76–91.

Kregel, Jan A. 1988. "Historical Introduction to Bills of Exchange in International Finance." Manuscript.

Lane, Frederic. 1977. "The First Infidelities of the Venetian Lire." In Harry A. Miskimin, David Herlihy, and A. L. Udovitch, eds. *The Medieval City*, pp. 43–63. New Haven, Conn., and London: Yale University Press.

Lane, Frederic C., and Reinhold C. Mueller. 1985. *Money and Banking in Medieval and Renaissance Venice: Volume 1: Coins and Moneys of Account*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

Lau, Jeffrey Y. F., and John Smithin. 2002. "The Role of Money in Capitalism." *International Journal of Political Economy* 32 (3): 5–22.

Levine, David. 1983. "Two Options for the Theory of Money." *Social Concept* 1 (1): 20–29.

Maddox, Thomas. 1969. *The History and Antiquities of the Exchequer of the Kings of England in Two Periods*. Vols. 1 and 2. 2nd ed. New York: Greenwood Press.

Malinowski, Bronislaw. 1921. "The Primitive Economics of the Trobriand Islanders." *The Economic Journal* 31 (121): 1–16.

———. 1932. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: George Routledge & Sons, Ltd.

Mehrling, Perry. 2000. "Modern Money: Fiat or Credit?" *Journal of Post Keynesian Economics* 22 (3): 397–406.

Minsky, Hyman P. 1986. *Stabilizing an Unstable Economy*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Moore, Basil. 1988. *Horizontalists and Verticalists: The Macroeconomics of Credit Money*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Niggle, Christopher J. 1990. "The Evolution of Money, Financial Institutions, and Monetary Economics." *Journal of Economic Issues* 24 (2): 443–450.

Peacock, Mark S. 2006. "The Origins of Money in Ancient Greece: The Political Economy of Coinage and Exchange." *Cambridge Journal of Economics* 30: 637–50.

Polanyi, Karl. 1968. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.

———. 1971. "Aristotle Discovers the Economy." In Karl Polanyi, Conrad M. Arensberg, and Harry W. Pearson, eds. *Trade and Market in the Early Empires*, p. 64. Chicago: Regnery Company.

Robert, Rudolph. 1956. "A Short History of Tallies." In A. C. Littleton and B. S. Yamey, eds. *Studies in the History of Accounting*, pp. 75–85. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, Inc.

Samuelson, Paul. 1973. *Economics*. 9th ed. New York: McGraw-Hill.

Schumpeter, J. A. 1934. *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Schweikart, Larry. 1991. "U.S. Commercial Banking: A Historiographical Survey." *Business History Review* 65 (Autumn): 606.

Stanfield, J. R. 1986. *The Economic Thought of Karl Polanyi: Lives and Livelihood, Houndmills*. Basingstoke, Hampshire, UK, and London: Macmillan.

Tooke, Thomas. 1959. *An Inquiry into the Currency Principle: The Connection of the Currency with Prices and the Expediency of a Separation of Issue from Banking*. London: The London School of Economics and Political Science.

Usher, A. P. 1953. "The Origins of Banking: The Primitive Bank of Deposit, 1200–1600." In Frederic C. Lane and Jelle C. Riemersma, eds. *Enterprise and Secular Change: Readings in Economic History*, pp. 262–91. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, Inc.

Wade, Robert. 2009. "From Global Imbalances to Global Reorganizations." *Cambridge Journal of Economics* 33: 539–62.

Wray. L. Randall. 1990. *Money and Credit in Capitalist Economies: The Endogenous Money Approach*. Aldershot, UK: Edward Elgar.

———. 1991a. "The Inconsistency of Monetarist Theory and Policy." *Economies et Societes, Serie Monnaie et Production* 8 (11–12): 259–76.

———. 1991b. "Saving, Profits, and Speculation in Capitalist Economies." *Journal of Economic Issues* 25 (4): 951–75.

———. 1998. *Understanding Modern Money: The Key to Full Employment and Price Stability*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

———, ed. 2004. *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

———. 2009. "The Rise and Fall of Money Manager Capitalism: A Minskian Approach." *Cambridge Journal of Economics* 33, 807–28.